

HÜSNÜ AMMAR ÖZHAN

PAKİSTAN TALİBANI'NIN OLUŞUMU: İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER

2022

**PAKİSTAN TALİBANI'NIN OLUŞUMU:
İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER**

HÜSNÜ AMMAR ÖZHAN

MEF ÜNİVERSİTESİ

MART 2022

MEF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI GÜVENLİK VE STRATEJİ ÇALIŞMALARI YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PAKİSTAN TALİBANI'NIN OLUŞUMU:
İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER

Hüsnü Ammar Özhan
ORCID: 0000-0001-8085-3246

Dr. Barış Çağlar

MART 2022

MEF ÜNİVERSİTESİ

Bu tez tarafımızca okunmuş olup tezin kapsam ve nitelik açısından
Tezli Yüksek Lisans Derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri:

KANAATİ

İMZA

(Unvanı Adı ve Soyadı)

(Tez Danışmanı)

(Unvanı Adı ve Soyadı)

(Unvanı Adı ve Soyadı)

(Unvanı Adı ve Soyadı)

(Unvanı Adı ve Soyadı)

Bu tezin MEF Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Tarih

Mühür/İmza

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Hüsnü Ammar Özhan

İmza:

ÖZET

PAKİSTAN TALİBANI'NIN OLUŞUMU: İÇ VE DIŞ DİNAMİKLER

Hüsnü Ammar ÖZHAN

Uluslararası Güvenlik ve Strateji Çalışmaları Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Barış Çağlar

Mart 2022, 141 sayfa

Asya kıtasında önemli bir kavşak noktası olan Güney Asya bölgesi tarih, kültür ve siyaset açısından her zaman hareketli bir bölge olmuştur. Hint Alt kıtasının parçalanması, Afgan Harbi ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonrasında oluşan olumlu ve olumsuz bütün siyasi sonuçların etkisi günümüzde de bu coğrafyada görülmektedir. Pakistan Talibanı (Tehrik-i Taliban Pakistan) tüm bu siyasi olayların sonucu olarak ortaya çıkmış bir terör örgütüdür. Bu terör örgütü, son dönemde Pakistan'da kurulan terör örgütleri içerisinde en etkili ve agresif olanıdır. Bu araştırmada, Pakistan Talibanı'nın ortaya çıkmasında rol oynayan iç ve dış faktörler incelenmiştir. Metot olarak vaka incelemesi (case study) kullanılmıştır. Pakistan Talibanı'nın oluşumu ve gelişimi süreçlerinin ele alındığı vaka çalışmasında detaylı tarihsel açıklama (Historical Explanation) yaklaşımı izlenmektedir. İlk bölümde Pakistan'ın genel durumuna dair bilgiler verildikten sonra ikinci bölümde Pakistan Talibanı'nın oluşumu ve özellikleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Pakistan Talibanı'nın ortaya çıkmasına neden olan iç dinamikler ele alınmıştır. Peştunistan meselesi, Pakistan'da yaşanan doğal afetler, Cihadi retorik ve İslamizasyon politikası ve Pakistan Ordusu'nun 11 Eylül sonrası yaptığı askeri faaliyetler bu terör örgütünün oluşmasında rol oynayan iç dinamiklerdir. Pakistan Talibanı'nın kurulmasında iç faktörlerin yanında dış faktörler de etkili olmuştur. Çalışmanın dördüncü bölümde ise bu dış dinamikler ele alınmıştır. İran-Suudi Arabistan rekabeti, Afgan Harbi ve Taliban'ın Afganistan'da aktör olarak ortaya çıkması, El Kaide'nin Afganistan'daki etkisi, 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Pakistan Taliban'ını

ortaya çıkartan dış dinamiklerdir. Pakistan Talibanı tarafından gerçekleştirilen terör saldırıları Pakistan'da ciddi ekonomik, sosyal ve politik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siviller ve güvenlik güçleri bu saldırılarda yaralanmış ve hayatını kaybetmiştir.

Pakistan Talibanı'nın Pakistan'a vermiş olduğu zarar oldukça yüksektir. Son on yılda, 55.000 Pakistan vatandaşı Pakistan Taliban'ı tarafından yapılan saldırılarda hayatını kaybetmiştir. Ayrıca saldırıların mali zararı da bir hayli yüksektir. Pakistan bu saldırılardan ötürü 103 milyar dolarlık mali zarara uğramıştır. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından Afganistan kaynaklı sorunların Pakistan üzerinde oluşturduğu yk, Pakistan Talibanı'nın ortaya ıkmasıyla giderek artan bir hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Terörizm; Pakistan; Pakistan Talibanı; TTP; Tehrik-i Taliban Pakistan

Bilim Dalı Sayısal Kodu: 114111

ABSTRACT

THE FORMATION OF THE PAKISTANI TALIBAN: INTERNAL AND EXTERNAL DYNAMICS

Hüsnü Ammar Özhan

International Security and Strategic Studies M.A

Thesis Advisor: Dr. Baris Çağlar

March 2022, 141 Pages

The South Asian region, an important crossroads in the Asian continent, has always been a dynamic region in terms of history, culture and politics. All of the positive and negative political implications of the Indian subcontinent's disintegration, the Afghan War, and the US intervention in Afghanistan are still affecting this region today. As a result of all of these political events, the Pakistani Taliban (Tehrik-i-Taliban Pakistan) has emerged as a terrorist group. This terrorist organization is the most effective and aggressive organization among the terrorist organizations established in Pakistan recently. In this study, internal and external factors that contributed to the emergence of the Pakistani Taliban were analyzed. Case study method is used for the analysis. Detailed historical explanation methodology in the case study to explain the origins and evolution of the Pakistani Taliban. Information on Pakistan's general situation is provided in the first part, and the second part describes the formation and characteristics of the Pakistani Taliban. The third part examines the internal dynamics that led to the establishment of the Pakistani Taliban. Internal dynamics such as the Pashtunistan issue, natural disasters in Pakistan, Jihadi rhetoric and Islamization program, and the Pakistan Army's military activities after September 11 played a role in the establishment of Pakistani Taliban. In the fourth part of the study, external dynamics is addressed. In addition to the internal issues, external dynamic play an important role in the formation of the Pakistani Taliban. The Iran-Saudi Arabia rivalry, the emergence of the Afghan War and the Taliban as actors in Afghanistan, the influence of al-Qaeda in Afghanistan, the US intervention in Afghanistan after September 11 are external dynamics that

caused the formation of the Pakistani Taliban. Pakistan has faced major economic, social, and political issues as a result of the Pakistani Taliban's terrorist attacks. Many civilians and security forces were injured and killed in these attacks.

The damage caused by the Pakistani Taliban to Pakistan is significant. Over the past decade, 55,000 Pakistani citizens have died in attacks carried out by the Pakistani Taliban. In addition, the financial damage of the attacks is also considerably high. Pakistan has suffered a financial loss of \$103 billion due to these attacks. The burden of problems arising from Afghanistan on Pakistan has increased with the emergence of the Pakistani Taliban, after the Soviet Union invaded Afghanistan in 1979.

Keywords: Terrorism; Pakistan; Pakistani Taliban; TTP; Tehrik-i-Taliban Pakistan

Numerical Science Codes: 114111

ÖNSÖZ

Hint, İslam ve Çin medeniyetlerinin kesiştiği bir bölge olan Güney Asya her zaman tarih, kültür ve siyaset açısından hareketli ve zengin bir coğrafya olmuştur. 20.yüzyılın ortalarında Hint Alt kıtasının parçalanması, Afgan Harbi ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonrasında oluşan olumlu ve olumsuz tüm politik sonuçlar günümüzü de hala bu coğrafyayı etkilemektedir. Pakistan Talibanı da tüm bu süreçlerin üzerine kurulmuş olan bir terör örgütüdür. Hem iç hem de dış faktörlerle şekillenen bir terör örgütü olan Pakistan Talibanı 2000'li yılların başında Pakistan'a çok büyük zararlar vermiştir. Pakistan'da gerçekleştirilen bu saldırılar büyük ekonomik, sosyal ve politik sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Onlarca sivilin öldürüldüğü ve yaralandığı bombalı saldırılar tüm dünya gündeminde yer bulmuştur.

Çalışmanın amacı, Pakistan Talibanı'nın hangi süreçlerin etkisiyle ortaya çıkmış olduğunu gösterebilmektir. İran-Suudi Arabistan rekabeti, Afgan Harbi ve Taliban'ın Afganistan'da aktör olarak ortaya çıkması, El Kaide'nin Afganistan'daki etkisi, 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Pakistan Taliban'ını ortaya çıkaran dış faktörlerdir. Peştunistan meselesi, Pakistan'da yaşanan doğal afetler, Cihadi retorik ve İslamizasyon politikası ve Pakistan Ordusu'nun 11 Eylül sonrası yaptığı askeri faaliyet Pakistan Taliban'ını ortaya çıkaran iç dinamiklerdir. Çalışmamızda tüm bu süreçler tek tek alınmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına gelene kadar bana yol gösteren, yoğun temposuna rağmen değerli vakitlerini kıymetli öğrencilerine ayıran, engin bilgi ve birikimi ile bana yol gösteren Tez Danışmanım Saygıdeğer hocam Dr. Barış Çağlar'a teşekkür ederim. Doç. Dr. Serhat Erkmen ve Dr. Evrim Görmüş hocalarıma jüri üyeleri olarak vermiş oldukları değerli katkı için gönülden teşekkürü borç biliyorum.

Çalışmam hakkında tecrübelerini ve birikimlerini esirgemeyip beni yönlendiren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ayşegül Kibaroğlu, Prof. Dr. Mustafa Kibaroğlu, Doç. Dr. Yüksel Yalova ve Dr. İlhami Binali Değirmencioğlu ve Levent Özmen hocalarıma da ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Tezimin başından sonuna kadar desteklerini esirgemeyen kardeşim Hatice Betül Özhan'a, kıymetli aileme ve arkadaşlarıma beni destekledikleri için teşekkürlerimi sunuyorum.

Hüsnü Ammar Özhan
Mart, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
1. PAKİSTAN'A GENEL BAKIŞ.....	9
1.1. Pakistan'ın Coğrafi Konumu.....	9
1.2. Pakistan'ın Kuruluş Süreci ve Bağımsızlığı.....	10
1.3. Pakistan'ın Yönetim Yapısı.....	18
1.4. Pakistan'da Ordu ve İstihbarat Teşkilatı.....	19
1.4.1. Pakistan Ordusu.....	19
1.4.2. Pakistan İstihbaratı ve ISI.....	23
1.5. Pakistan'ın Ekonomik Yapısı.....	25
1.6. Pakistan'ın Sosyal Yapısı.....	27
1.6.1. Dini Yapı ve Cemaatler.....	27
1.6.2. Etnik Yapı.....	35
2. PAKİSTAN TALİBANI.....	37
2.1. Pakistan Talibanı.....	37
2.2. Pakistan Talibanı'nın İdeolojisi ve Saldırı Tipi.....	38
2.3. Pakistan Talibanı'nın Liderlik Yapısı.....	39
2.4. Pakistan Talibanı Tarafından Gerçekleştirilen Önemli Saldırıların Bazıları... 42	
2.5. İyi Taliban - Kötü Taliban.....	47
3. İÇ DİNAMİKLER.....	50
3.1. Pakistan Ordusunun Pakistan Talibanı'nın Oluşumuna Etkisi.....	50
3.2. Ziya ül Hak Dönemi ve İslamizasyon Politikası.....	51
3.3. Cihat Retoriği.....	58
3.4. Peştunistan Sorunu.....	59
3.4.1 Peştular.....	59
3.4.2. Peştunvali.....	62
3.4.3. Durand Hattı.....	64
3.4.4. Peştunistan.....	65

3.4.5. Afganistan ve Pakistan'ın Tutumu.....	66
3.4.6. Durand Hattı Ekseninde Gelişen Peştunistan Meselesi ve Pakistan'ın Tutumu	67
3.5. Doğal Afetlerin Sürece Etkisi.....	70
4. DIŞ DİNAMİKLER	72
4.1. Suudi Arabistan-İran Rekabeti	72
4.1.1. İran Dış Politikası.....	72
4.1.2. Suudi Arabistan Dış Politikası	74
4.1.3. Suudi Arabistan ve İran'ın Bölgesel Rekabeti.....	77
4.1.4. İki Ülkenin Pakistan'daki Mevcut Konumu	77
4.1.5. İran'ın Pakistan'a Etkisi.....	79
4.1.6. Suudi Arabistan'ın Pakistan'a Etkisi	82
4.2. İran Devrimi ve Afganistan İşgali sonrasında ABD'nin Bölgeye Yönelik Politikası	85
4.3. Selefi-Vehhabi Ekolü	88
4.3.1. Günümüz Selefi Akımları	91
4.3.2. Neo-Selefiyye.....	92
4.3.3. Suudi Selefiyye/Cihadi Selefiyye	93
4.3.3.1. Suudi Selefiyye	93
4.3.3.2. Cihadi Selefiyye	94
4.4. El Kaide	96
4.4.1. El Kaide'nin İdeolojisi ve Stratejisi	97
4.4.2. El Kaide'nin Teşkilat Yapısı.....	98
4.5. Taliban Hareketi	100
4.5.1. Taliban Kelimesinin Anlamı	100
4.5.2. Taliban'ın Yükselişi.....	100
4.5.3. Taliban'ın Düşünce Yapısı.....	102
4.5.4. Taliban'ın İnsan Kaynağı.....	105
4.5.5. Taliban'ın Örgüt Yapısı	106
4.6. Taliban ve El Kaide'nin Pakistan Taliban'a Etkisi	107
4.7. ABD'nin Afganistan'ı İşgali	113
4.8. ABD'nin Afganistan'ı İşgal Etmesinin Pakistan'a Etkisi	116

SONUÇ	119
KAYNAKÇA	130

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADHP	: Afganistan Demokratik Halk Partisi
AQIS	: Al-Qaeda in the Subcontinent (Hint Alt Kıtası El Kaidesi)
BM	: Birleşmiş Milletler
CIA	: Central Intelligence Agency (Amerika İstihbarat Servisi)
DAEŞ	: Irak Şam İslam Devleti
DGMİ	: Directorate-General for Military Intelligence (Pakistan Ordusuna bağlı Askeri İstihbarat)
FATA	: Federally Administered Tribal Areas (Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgeleri)
FBI	: Federal Bureau of Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
FIA	: Federal Investigation Agency (Federal Araştırma Bürosu)
IB	: Intelligence Bureau
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ISI	: Inter-Services Intelligence (İstihbarat Birimleri Koordinatörlüğü)
İHA	: İnsansız Hava Aracı
ISO	: Imamia Students Organization (İmami Öğrenci Örgütü)
KM	: Kilometre
MI	: Military Intelligence (Askeri İstihbarat)
MI5	: Military Intelligence, Section 5 (İngiliz İç İstihbarat Servisi)
MI6	: Military Intelligence, Section 6 (İngiliz Dış İstihbarat Servisi)
ML	: Müslüman Ligi
MM	: Milimetre
M.Ö.	: Milattan Önce
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
NWFP	: North-West Frontier Province (Kuzey Batı Sınır Eyaleti) (Hayber Pahtunhva)
SDECE	: Service de Documentation Extérieure et de Contre-Espionnage
SIGIPI	: Pakistan Genel Müfettişliği
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SSJ : Special Service Group (Özel Hizmet Grubu)
TNFJ : Tehreek Nifaz-e-Fiqh Jafariya (Tehrik-e Jafaria)
TTP : Tehrik-i Taliban Pakistan

GİRİŞ

Hint, İslam ve Çin medeniyetlerinin kesiştiği bir bölge olan Güney Asya tarih, kültür ve siyaset açısından her zaman hareketli ve zengin bir coğrafya olmuştur. 20.yüzyılın ortalarında Hint Alt kıtasının parçalanması, Afgan Harbi ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonrasında meydana gelen tüm politik sonuçlar hala bu coğrafyada etkisini sürdürmektedir. İşte Pakistan Talibani da tüm bu süreçlerin bir getirisi olarak ortaya çıkmış bir terör örgütüdür.

Terör kavramı Latince “tereré” sözcüğünden türetilmiştir. Ürkütme, korkutma, korkudan titretme, sindirme ve yıldırma gibi anlamları vardır. Eski Türkçe’deki “tedhiş” sözcüğü terörün karşılığıdır. Tedhiş kelimesi ise Arapça “dehşet” sözcüğünden türemiştir.¹ Terör ve terörizm kavramları günümüzde birbirlerinin yerine sıkça kullanılmasına rağmen; birbirinden farklı iki olguyu ifade eden kavramlardır. Terör; belirli davranışları ya da fikirleri zorla kabul ettirmek amacıyla ile şiddet veya tehdit etme vasfı bulunan her türlü eylemi kapsayan geniş bir yelpazedir.² Terörizm ise, siyasal bir amaç uğruna kasıtlı olarak terör yaratmaktır.³ Terörizm uzmanı Paul Wilkinson’un kavram ile ilgili tanımı şu şekildedir: “Terörizm, bir takım siyasi talepleri elde etmek amacıyla; fertleri, grupları, toplumu veya hükümetleri yıldırma için öldürme veya imha etme faaliyetlerinin sistematik olarak gerçekleştirilmesi ya da bu amaçla tehdit oluşturulmasıdır.”⁴ Siyasal, sosyal ve ekonomik sorunların sonucunda ortaya çıkan nedenlerle ilintili olarak gelişen şiddet hareketleri olması sebebiyle terörizmi, iç ve dış faktörlerin etkisiyle gelişme gösteren ve süreç ilerledikçe zamanla ağırlaşan sosyo-politik bir hastalık olarak değerlendirebiliriz.⁵

Vatandaşların nezdinde devleti önemli kılan, onun meşruiyetini koruyarak varlığını devam ettirebilme gücüdür. Devletlerin meşruiyetlerini koruyabilmeleri ise;

¹ Cemile Arıkoğlu Ündücü, “Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki”, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Cilt:2 Sayı:1, 2011, s.2

² Zeynep Aysu Saruhan, **Küreselleşme ve Terörizm: Terörizmin Finansal Kaynakları**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2018, s.17

³ Cemile Arıkoğlu Ündücü, a.g.e. s.3

⁴ Serhan Yalçın, “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörizmle Mücadele”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:2, Sayı:4, 2006, s.100

⁵ Sabri Dilmaç, **Terörizm’de Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar**, Doktora Tezi, Polis Akademisi, 2011, s.29-35

sınırları içerisinde bulunan vatandaşların güvenliğinin sağlanması, hukukun üstünlüğü, sağlık, eğitim ve altyapı alanlarında vatandaşlarına tatmin edici düzeyde hizmet vermesi gibi temel işlevlerini yerine getirmesine bağlıdır. Kırılgan devletler ise bahsedilen siyasi, iktisadi, hukuki ve toplumsal alanlarda yükümlü oldukları temel fonksiyonların bir kısmı ya da tamamını yerine getirmekte zorluk çeken devletlerdir.⁶ Bu durumun ortaya çıkardığı çeşitli problemler başka sorunları tetikleyerek, neden sonuç sarmalı içerisinde kısır bir döngü oluşturmaktadır. Kırılgan bir devlet yapısında sağlık alanında gerekli hizmetlerin yerine getirilmemesinden dolayı salgın hastalıklar ve ölümler meydana gelir. Ekonomik alanda bir kırılganlık yaşanırsa işsizlik ve yoksulluk yükselir. Güvenlik alanında meydana gelen en küçük boşlukta ise yönetilemeyen alanlar ortaya çıkarak terör örgütlerinin faaliyet göstermesine neden olur. Demek oluyor ki kırılgan devletler teröristlerin sığınağı ya da üreme ortamı haline gelebilmektedir. Kırılgan devletlerdeki siyasi, ekonomik, sosyal ve coğrafi atmosfer teröristlere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Ekonomik- lojistik imkanlar, örgütlenme, militan devşirme, yönetilemeyen alanları kontrol etme, eğitim faaliyetleri ve sınır kontrolünün düşüklüğünden ötürü dış ülkelere sızabilme bunlardan bazılarıdır. Kısaca ifade etmek gerekirse çeşitli sebeplerden ötürü kırılgan devletler, terör örgütlerinin tam da istediği koşulları barındıran adeta bir cazibe merkezidir.

İşlevsel devlet kurumlarından yoksun, siyasi, iktisadi ve toplumsal temel hizmetleri karşılayamayan kırılgan devletler, ülke içerisindeki çatışmaları kontrol edemez. Vatandaşlarına eğitim, sağlık, güvenlik ve ekonomik imkanlar sağlayamayan devlet ile vatandaşlar arasındaki bağ giderek zayıflar. Bu durum karşısında bireyler terör örgütlerine yakınlaşır. Ciddi bir kitlenin mevcut hükümetin otoritesini reddetmesi ise terör örgütlerine daha çok fayda sağlar. Terör örgütleri için geniş bir militan toplama alını oluşur veya örgütlerin eylemlerine ciddi sempati duyan bir nüfus kitlesi ortaya çıkar. Ayrıca terör örgütleri kendilerine siyasi ve finansal alan yaratabilir. Terör örgütleri; barınma, eğitim, iletişim, silah deposu gibi önemli imkanlara kavuşabilir.⁷

⁶ Mehmet Karaçuka ve Necmettin Çelik, “Kırılgan- Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt: 19, sayı:1, 2017, s.27-28

⁷ Bahri Köşüş, **Kırılgan Devlet- Terörizm İlişkisi ve Terörizmle Mücadelede Yönetilemeyen Alan Sorunu: Sahra Altı Afrika Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2019, s.75-81

Kırılgan devletlerin özellikleri çerçevesinde incelendiğinde Pakistan'ın kırılgan bir devlet olduğu iddia edilebilir.⁸ Pakistan bu yapısından dolayı terör örgütlerinin çekim merkezi haline gelmiştir. Terör örgütleri ülkedeki meşru otoriteye karşı çıkararak şiddet tekeline ortak olmak istemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasına ise Pakistan'daki sosyal, siyasal, toplumsal, askeri ve iktisadi tüm iç ve dış faktörler neden olmuştur. Pakistan iç ve dış faktörlerin etkisiyle terör örgütlerinin kendine alan açtığı bir merkez haline gelirken, devlet otoritesinin gevşemesiyle de nüfusun ciddi bir kısmının mevcut otoriteyi reddettiği süreçleri yaşamıştır. En nihayetinde iç ve dış faktörler bu durumu giderek beslemiş, terör örgütleri bu durumdan yararlanarak kendilerine militanlar devşirmiş ve fazlasıyla fayda sağlamıştır.

Birinci bölümde Pakistan'a genel bir bakış yapılarak, Pakistan'ın coğrafi konumu, kuruluş süreci ve bağımsızlığı, yönetim yapısı, ordu ve istihbarat teşkilatı, ekonomik ve sosyal yapısı ele alınmıştır. Pakistan'ın sosyal yapısı dini ve etnik tasnif kullanılarak iki farklı başlık altında incelenmiştir. Hint, Çin ve İslam medeniyetlerinin bir arada bulunduğu, kıtalararası ve bölgelerarası bir kavşak olan Güney Asya bölgesinde önemli bir devlet olan Pakistan'ın içerisinde birçok terör örgütü kurulmuştur. Pakistan Talibanı da bu kurulmuş olan terör örgütlerinden bir tanesidir. Pakistan tarihinin en kanlı ve şiddetli saldırılarını yapan Pakistan Talibanı'nı anlamak için ülkenin genel yapısını bilmek elzem bir durumdur. Bu bölümde sunulan bilgiler ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümdeki süreçlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde genel bilgiler verilerek, Pakistan Talibanı'nın ne zaman oluştuğu, hangi ideolojiyi benimsediği, saldırı tipi, örgütün liderleri, günümüze kadar gerçekleştirdiği önemli saldırılardan örnekler bu bölümde anlatılmıştır. Pakistan Talibanı'nın ne zaman ve kimler tarafından oluşturulduğunu bilmek iç ve dış dinamiklerin etkisinin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

⁸ CIFP Frangility Index' inde kırılgan sayılan 25 ülke içerisinde Pakistan'da bulunmaktadır. David Carment, Peter Tikuisis, James Floch ve Yiagadeesen Samy, **The CIFP Frangility Index: New Trends and Categorizations**, Carleton University, 2017, s.4 [https://carleton.ca/cifp/wp-content/uploads/CIFP-2017-Fragility-Report.pdf] (Son Erişim Tarihi: 28.02.2022)

20. yüzyılın ortalarında kurulmuş olan Pakistan, Soğuk Savaş'ın etkilerinden ve ülke içindeki genel durumlardan dolayı sorunlu bir sosyal ve politik tarihe sahiptir. Ülke içindeki etnik ve dini unsurların birbirleriyle mücadelesi, askeri darbelerle bölünen demokrasi ve kalkınmanın gerçekleştirilememiş olması Pakistan'da ciddi sorunların oluşmasına neden olmuştur. Pakistan Taliban'ı son dönemde Pakistan'da kurulan terör örgütleri içerisinde en etkili ve agresif olanıdır. Pakistan'ın kuruluşundan buyana varlığını koruyan ekonomik yetersizlik, Peştunistan meselesi, Pakistan ordusunun eksik ve hatalı operasyonları ve Pakistan'ın güncel sorunlarının temelini oluşturan İslamizasyon politikaları Pakistan Talibanı'nın kurulmasında etkin olan iç dinamiklerdir.

Üçüncü bölümde Pakistan Talibanı'nın kurulmasına etki eden iç dinamikler ele alınmıştır. Pakistan ordusunun Pakistan Talibanı'nın oluşumuna etkisi, Ziya'ül Hak Dönemi ve İslamizasyon Politikaları, Peştunistan Sorunu ve Doğal Afetlerin etkisi bu bölümdeki alt başlıklardır. Pakistan ordusu, 11 Eylül'den sonra ABD yönetiminin artan baskılarıyla, FATA bölgesine girerek askeri operasyonlar yapmıştır. Pakistan ordusunun başarısızlıkları ve hataları, Pakistan Talibanı'nın kurulması ve büyümesinde önemli bir rol oynamıştır. 'Ziya'ül Hak Dönemi ve İslamizasyon Politikaları' adlı alt başlıkta Ziya'ül Hak döneminde uygulanan politikaların günümüze etkileri tartışılmıştır. Bu politikalar sonucunda Pakistan'da "kalaşnikof" kültürü yayılmaya başlamış, terör örgütlerinin kurulmasının önü açılmıştır. 'Cihat Retoriği' başlığı altında cihadın retorik gücünün Pakistanlı yöneticiler üzerindeki etkisi ve bunun yarattığı olumsuzluklar ele alınmıştır. Beşinci başlık Peştunistan meselesidir. Pakistan'ın "taviz verilemez" olarak gördüğü bu mesele, Pakistan'la Afganistan arasındaki çekişmenin temel sebebidir. Afganistan, Pakistan'ın kuzeyindeki Peştunistan bölgesinin kendisine katılmasını ya da bağımsız olmasını savunmaktadır. Buna karşın Pakistan devleti, Afganistan'da istikrarsız bir ortamın oluşmasını ve bu istikrarsız ortamın devam etmesini istemektedir. Bu yüzden, Afgan rejimine muhalif olan grupları desteklemiştir. 1994'te Taliban'ı destekleyen Pakistan umduğu sonuçları elde edememiş, kontrolü kaybetmesinin sonucunda Afganistan'daki istikrarsızlık kendi topraklarında da görülmeye başlanmıştır. Pakistan devletinin bu hatası Pakistan Talibanı'nın bölge de önünü açmıştır. İç dinamiklerin içerisindeki son faktör ise doğal afetlerdir. 2000'li yılların

başlarında meydana gelen doğal afetler ve devletin yetersizliği Pakistan Talibani'nin bölgede gelişmesine katkı sağlamıştır.

Dış dinamiklerin incelendiği dördüncü bölümde ele alınan alt başlıklar: Suudi Arabistan- İran rekabeti, ABD'nin İran Devrimi ve Afganistan işgali sonrasında bölgeye yönelik politikaları, Taliban ve El Kaide'nin etkisi ve ABD'nin Afganistan'ı işgalidir. 1979 yılında İran 'da yaşanan devrim, bölgede İran ve Suudi Arabistan arasındaki rekabeti artırmıştır. Bu durum Suudi Arabistan ve İran'ın nüfuz alanı olan Pakistan'ı derinden etkilemiş ve vekil güçlere sahip olan bu iki ülke Pakistan'ın içerisinde bu grupları kullanmaya çalışmıştır. ABD'nin ise İran'da yaşanan devrim ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ile bölgede etkisi giderek artmaya başlamıştır. Pakistan' da ki yapıları kullanarak Afgan cihadına karşılık vermek isteyen ABD, bölgedeki misyonunu tamamladıktan sonra ayrılmıştır. Fakat Suudi Arabistan ve ABD'nin desteklediği bu yapılar Afgan Cihadı'ndan sonra da devamlılık göstererek Pakistan'da radikalleşmeye neden olmuş ve terör örgütlerine dönüşmüşlerdir.

Pakistan Talibani'nin en çok etkileyen dış faktör ise El Kaide ve Taliban hareketleridir. Afganistan'da Taliban'ın iktidarı kaybetmesinden sonra güvenli bölge arayışı Pakistan'ın kuzey kabile bölgesinde son bulmuş ve bölgeye El Kaide, Taliban ve yabancı savaşçılar gelerek bölgenin radikalleşmesine neden olmuşlardır. Bu durum Pakistan Talibani'nin terör örgütü olarak ortaya çıkmasındaki en önemli dış dinamiktir. Ayrıca ABD'nin Afganistan'daki savaş alanını genişletmesi ve İHA'lar ile saldırılar yapması bölgede yaşayan kabileler üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Pakistan devletinden izin alınmadan yapılan bu saldırılara Pakistan devleti ancak kınama ile cevap verebilmiştir. Bu durum bölgede yaşayan kabilelerde Pakistan'a karşı olumsuz düşüncelerin gelişmesine neden olmuştur. ABD'nin savaş alanını genişletmesi ve drone atakları sonucunda insanların ölmesi kabile bölgesinde yaşayan halkın karşılık vermesine neden olmuştur. Fakat bu karşılık ABD'ye değil, Pakistan'a karşı olmuştur. Pakistan Talibani da tüm bu süreçlerin bir ürünüdür.

15 Ağustos 2021'de kısa bir süre içerisinde ve direnişle karşılaşmadan Kabil'i ele geçiren Afgan Talibani, Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkeden ayrılmasıyla Afganistan'da mutlak zaferini ilan etmiştir. Taliban'ın Afganistan'da yönetimi ele geçirmesiyle TTP Pakistan'da giderek güç kazanmış, iki grup arasındaki ilişki Afgan Talibani'nin Kabil'i de kontrol altına almasıyla daha net bir şekilde

ortaya çıkmıştır. Taliban rejimi, Afgan hükümeti tarafından hapsedilen TTP liderlerini ve militanlarını serbest bırakmış, TTP liderlerine siyasi sığınma ve hareket özgürlüğü hakkı da sağlamıştır. Afganistan’ da “Pakistan yanlısı” bir siyasi gücün bulunmasını daha öncelikli olarak gören Pakistan hükümeti, giderek artan TTP tehdidinden dolayı görüşme sağlamak için Taliban ile müttefik olan Siraceddin Hakkani’ den yardım istemiştir. TTP ile Pakistan arasında gerçekleştirilen müzakerelerde ilerleme kaydedilebilmiş, her iki taraf arasında kısa bir ateşkes ilan edilmiştir. Ancak TTP’in Pakistan hükümetinin taahhütlerini yerine getirmediği iddiası ile ateşkes bozulmuştur. Pakistan hükümetinin ileriki süreçlerde Hakkani grubu ve bazı aşiret liderlerinin aracılığı ile tekrardan TTP ile diyalog sağlayarak örgütü sınırlandırmak istemesi muhtemeldir. Hükümet TTP’yle geniş bir af tanıyan siyasi bir anlaşma değil de aşamalı olarak belirli tavizler karşılığında uzun vadeli sürdürülebilir bir ateşkes yapmak isteyebilir. Nitekim görüşmelerde ilerleme kaydedilmemesi durumunda ise Pakistan, sınır ötesi askeri hareketlerle örgüte baskı yapmayı deneyeceği yahut TTP’yi bölmeye çalışacağı da söylenebilir. Çin’in, Pakistan’daki yatırımlarının daha fazla hedef haline gelmesi ve Uygur kökenli silahlı unsurların TTP ile iş birliği içerisinde olmasından dolayı Pakistan devletine TTP konusunda ileriki süreçlerde ciddi baskılar yapması muhtemeldir. Pakistan yönetimi Kabil ile ilişkilerini sürdürme konusunda ısrarlı olsa da hem Çin’den gelen baskılar hem de iç baskılar sebebiyle güvenlik politikası üzerinde değişime gidebileceği de düşünülmektedir.

DAEŞ/ Horasan örgütü Afganistan ve Pakistan’da IŞİD’ e bağlı faaliyet gösteren Selefi-cihatçı kökenli bir terör örgütüdür. DAEŞ/ Horasan örgütünün ana hedefi, küresel DAEŞ halifeliğine bağlı Horasan bölgesinde bir eyalet kurmaktır. 2010 yılından önce DAEŞ/ Horasan örgütüne bağlı militanların çoğu, Tehrik-i Taliban Pakistan gibi diğer örgütlere bağlı militanlardı. 2010 yılında Pakistan ordusunun başlattığı büyük anti-terör operasyonu ile bu militanların önemli bir kısmı Afganistan’a kaçmıştır. Ailelerini de yanında götüren militanlar Nangarhar’a geldikten sonra muhacir olduklarını iddia etmişlerdir. Bu sırada muhacirler Pakistan Talibanı’na bağlı olduklarını ifade ediyorlardı. Ancak Kasım 2013’te TTP lideri Hekimullah Mesud’un öldürülmesi ile Pakistan Talibanı dağılmaya başlamıştır. 2014 yılı boyunca bu gruplar Afganistan ve Pakistan’da silahlı çeteler olarak faaliyet göstermiştir. Köylülerden zorla para almak ve fidye karşılığında adam kaçırma gibi

suçları işlediler. Bu çetelerin gerçekleştirdikleri yağmacı davranışlar TTP ve Afgan Taliban'ını epeyce kızdırmıştır. İki örgütle bu grupların arası giderek daha da gerginleşmiştir. 2014 yılında Afganistan ve Pakistan bölgelerinde DAESH propaganda yapmaya başlaması ile kısa bir süre içinde bölgede bulunan El Tevhid Tugayı, Ensarul Hilafet Wal- Jihad ve Cundullah örgütleri de dahil olmak üzere Afganistan ve Pakistan'da faaliyet gösteren birçok örgüt DAESH'e biat ettiklerini açıklamıştır. Hekimullah Mesud ölümünden sonra Pakistan Talibanı'nın önderi seçilen Fazlullah'ın tartışmalı bir lider olmasından ötürü TTP 'ye bağlı birçok komutan örgütten ayrılarak DAESH/ Horasan örgütüne katılmıştır. Pakistan Taliban'ı için bu durum ciddi bir kayıp iken DAESH/ Horasan örgütü için önemli bir zafer olmuştur. Ayrıca örgüt Peşaver'den Hayber Geçidi'ne uzanan stratejik seyahat ve ticaret yollarını da bu sayede kontrol altına almıştır. Hafız Saeed, Shadidullah Shadid ve dört eski Pakistan Talibanı komutanı bir video yayınlayarak DAESH lideri Bağdadi'ye biat ettiklerini yeniden açıklamış, kendilerini Afganistan'daki DAESH eyaletinin yeni yöneticileri ilan etmişlerdir. 26 Ocak'ta ise DAESH sözcüsü Adnani bu ifadeleri desteklemiş ve Hafız Saeed'i Horasan eyaletine emir olarak tayin edildiğini açıklamıştır.

20.yüzyılın ortalarında Hint Alt kıtasının parçalanması, Afgan Harbi ve ABD'nin Afganistan'a müdahalesi sonrasında oluşan bütün politik sonuçlar günümüzde de bu coğrafyada etkisini sürdürmektedir. Pakistan Talibanı da tüm bu süreçlerin üzerine kurulmuş olan bir terör örgütüdür. Hem iç hem de dış faktörlerin etkisiyle şekillenen bir terör örgütü olan Pakistan Talibanı, 2000'li yılların başında Pakistan'a çok büyük zararlar vermiştir. Pakistan'da örgütün düzenlediği saldırılar ciddi ekonomik, sosyal ve politik sıkıntılara neden olmuştur. Onlarca sivilin öldürüldüğü ve yaralandığı bombalı saldırılar tüm dünya gündeminde yer bulmuştur. Ayrıca Pakistan Talibanı'nın diğer terör örgütlerinden farklı bir konumu bulunmaktadır. Belirli bir coğrafyada etki alanına sahip olmasına rağmen El Kaide gibi uluslararası bir örgütle bağ kurabilmiş, El Kaide liderliği ile saldırılar organize edebilmiştir. Pakistan Taliban'ı Afganistan'da iktidarı ele geçiren Taliban hareketiyle de aynı etnik kökene sahip bir örgüttür.

Pakistan Taliban'ını ortaya çıkaran iç ve dış dinamikleri bu kısımda tek tek değerlendirilmiştir. Metod olarak vaka incelemesi (case study) yapılmıştır. Pakistan

Taliban'ının oluşumu ve gelişimi olarak işlenen vakıa çalışmasında detaylı tarihsel açıklama (Historical Explanation) yaklaşımı izlenmiştir.

GCRS

1. PAKİSTAN'A GENEL BAKIŞ

1.1. Pakistan'ın Coğrafi Konumu

Pakistan, 14 Ağustos 1947'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Hint alt kıtasındaki Müslümanların tek bir devlet çatısı altında toplanması düşüncesi ve İngiliz idaresinde bulunan Hindistan'daki Müslümanların yoğunlukla yaşadığı eyaletlerin birleşmesiyle meydana gelmiştir.⁹ Güney Asya ülkesi olan Pakistan'ın Umman Denizi'ne güneyden kıyısı bulunmaktadır. İran, Pakistan'ın batısında bulunurken doğusunda Hindistan ve kuzeyden Afganistan ve Çin ile sınır komşusudur. Pakistan, Afganistan'la uzun bir sınıra sahiptir ve bu sınırının uzunluğu yaklaşık olarak 2670 kilometredir. En uzun sınırı ise Hindistan ile olup bu sınırın uzunluğu ise 3190 kilometredir. Kuzeyinde bulunan Çin ile sınırı ise 438 kilometredir.¹⁰

Dağlarla çevrelenmiş coğrafik yapısıyla Pakistan, çukur bir çanak içerisinde olup Hindukuş, Karakorum ve Himalayalar bu çanağın kuzey kesimlerinde bulunmaktadır. Orta yükseklikteki dağlar Pakistan'ın batı kesimlerinde bulunurken, Belucistan bölgesi ise çöl ve yarı-çöl niteliğine sahip plato görünümündedir. Başkent İslamabad ile Umman denizi arasında bulunan ovalar ülkenin en önemli tarım ve yerleşim bölgesi olup ülke topraklarının üçte ikisine tekabül etmektedir. Bu düzlük alanın kuzey kesiminde Pencap ovası, onun aşağısında Sind ovası ve daha güneyinde ise çorak ve ıssız bir kıyıda geniş bir delta ovası bulunmaktadır. Pencap ovasının içerisinden İndus nehri ve ona ait dört kol geçmektedir. Tar çölü ise Hindistan sınırı boyunca uzanmaktadır.

“Pencap tipi” diye bilinen yazları yağışlı muson iklimi Pakistan'ın doğusunda görülürken, ülkenin batı bölgelerinde kışları yağışlı karasal iklim (ya da bozulmuş Akdeniz iklimi) etkindir. Tropikal iklim, Pakistan'ın güney kesimlerindeki alçak düzlük alanlarda etkilidir. Genel olarak Pakistan kurak bir ülke olup, yıllar içerisinde büyük farklılıklar gösteren yağış miktarları ovalarda 150 mm seviyesindeyken dağlık alanlarda 1500 mm kadar yükselmektedir. Ülke topraklarının

⁹ Salim Çevik, **Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Ankara: SETA Yayınları, 2013, s.15.

¹⁰Pakistan Ülke Profili, **İNSAMER**, [https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-pakistan/] (Son Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2020).

%4,6'sını kaplayan ormanlık alanlar kuzeyde bulunan dağların yamaçlarındadır. Ülkenin can damarı diye nitelendirilen İndus nehrinin batı kesimleri bozkırdır.¹¹

1.2. Pakistan'ın Kuruluş Süreci ve Bağımsızlığı

Eski uygarlıkların ve Batılı sömürge imparatorluklarının sahip olduğu zenginliklerinden ötürü önemseydiği Hindistan, tarihin her döneminde önemli bir merkez olmuştur. Hindistan'a sahip olma arzusu dünya tarihindeki pek çok siyasi, ekonomik ve askeri vakanın temelinde bulunmaktadır. Hindistan, Bengal Körfezi ve Umman denizi arasında bulunup, kuzeyde Himalaya sıradağlarından güneyde Hint okyanusuna doğru giderek daralan bir üçgeni anımsatan büyük bir yarımadadır. Çeşitli iklim tiplerinin bulunduğu Hindistan'da, güney bölgeler sıcak iklim kuşağında yer alır. Muson rüzgarlarının durumuna bağlı olarak yağış miktarı ve türü değişmektedir. Her mevsim yağışlı tropikal iklim, yazlar yağışlı sıcak muson iklimi, yazlar yağışlı ılıman muson iklimi, kurak step iklimi ve çöl iklimi Hindistan'da bulunan iklim çeşitleridir.¹²

Tarih, kültür ve medeniyet Hindistan'da iki büyük nehir olan İndus ve Ganj nehirleri etrafında ortaya çıkmıştır. İndus ve Ganj nehrinin ana kolları üst ve aşağı bölgelerde, denize ulaştıkları yerlerde, büyük delta ovalarını meydana getirmiştir. Hindistan, bu coğrafi özelliklerinin yanı sıra baharat, kıymetli madenler, insanları, gelenekleri ve coğrafi özellikleri ile tarih boyunca daima dikkat çeken bir ülke olmuştur. Bu sebeplerden ötürü sürekli olarak dış tehditlere maruz kalmış ve yeni siyasi oluşumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yeniçağ itibarıyla Hindistan, sadece İngiliz İmparatorluğu değil diğer Batılı sömürge imparatorlukları tarafından da sömürgeleştirilmeye çalışılsa da bölge de İngiliz idaresi diğer güçlere göre daha kalıcı olmayı başarmıştır.¹³

Hindistan ticareti, Portekizli denizci Vasco da Gama'nın Calicut'a 1498 yılında gelmesiyle Portekizlilerin kontrolüne geçmiştir. Portekizliler, 1510'da Goa, 1551 'de Malakka/Malezya, 1515'te Hürmüz, Diu ve 1517 yılında Seylan gibi

¹¹ Pakistan, **TDV Ansiklopedisi**, [<https://islamansiklopedisi.org.tr/pakistan>] (Son Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2020).

¹² Orhan Doğan ve Aysel Erdoğan, "XIX. Yüzyılda İngiliz Sömürgecilğinde Hindistan'ın Yeri ve Önemi", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı:3, 2017, s.839-840.

¹³ A.g.e., s.840-841.

mühim ticari merkezleri ele geçirmiş ve bunların baharat ticaretlerini de kontrol etmeye başlamışlardır. Bu durumun sonrasında diğer Avrupalı devletler de Hindistan'ı önemseye başlamış ve Hindistan'ın zenginliklerinden pay almak için yarışa girişmişlerdir.¹⁴ Doğu ticaretini ele geçirip kontrol etmek için Portekiz'in akabinde Hollanda Hint okyanusunda gemilerini dolaştırmıştır. Daha sonra bu yarışa İngiltere ve Fransa da dahil olmuştur.¹⁵ İngiliz-Fransız savaşı olarak bilinen 1757 yılındaki Plassey Savaşı'nda Doğu Hindistan Şirketi ile Fransız destekli Bengal hükümeti arasında savaş gerçekleşmiş ve savaşı şirketin kazanması sonucu İngiltere'nin Hindistan'da hakimiyet kurması giderek hızlanmıştır. İngiltere ve Fransa arasında gerçekleşen Yedi Yıl savaşı sırasında Hindistan için de rekabet söz konusu olmuş ve yedi yıllık süre içerisinde Avrupa'dan Hindistan'a kadar yayılan savaşta üstünlüğünü İngiltere sağlamıştır. Fransa karşısında İngiltere'nin elde ettiği zafer, İngiltere'nin Hindistan'daki hakimiyetini sağlamasına sebep olmuştur.¹⁶ İngiltere, Hindistan'ı Doğu Hindistan şirketi üzerinden sömürgeleştirmeye çalışmıştır. Fransızları da bölgeden çıkaran İngiltere 18.yüzyılın ortalarında Hindistan üzerinde siyasi ve idari egemen haline gelmiştir.¹⁷

1857 yılına kadar Babür İmparatorluğu varlığını sürdürmüştür. İmparatorluğun yok olmasını Avrupa güç dengesinde yaşanan değişiklikler de engelleyememiştir. Hindistan 'da ticaret ve etki alanını genişletme mücadelesindeki denge 1763 yılından itibaren sonra kesin bir biçimde İngiltere'nin lehine değişmiştir. Delhi'de gerçekleşen 1857 yılındaki ayaklanmaya öncülük eden son idareci Bahadır Şah'ın İngiltere tarafından cezalandırılmasıyla Babür devleti ortadan kalkmıştır.¹⁸

Hint alt kıtasının tarihi gözden geçirildiğinde genel bir entegrasyon halinin oluşturulabildiğinden bahsedebilmek pek mümkün değildir. Çünkü, Hint alt kıtasının en önemli özelliklerinden birisi Hint toplumlarının din temelli bir kültürü içselleştirmiş olmasıdır. İslam öncesi dönemlerde bile Hint alt kıtasının çok parçalı etno-linguistik yapısı, değişik din ve inançlar ile kast sistemi sebebiyle yatay ve

¹⁴ Canan Kuş Büyüktaş, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kuruluş Aşamasında İngilizlerin Hindistan'a Yerleşme Çabaları", **Mavi Atlas**, Cilt:7, Sayı:2, 2019, s.276.

¹⁵ Orhan Doğan ve Aysel Erdoğan, a.g.e. s. 841.

¹⁶ Samet Önata, **İran-Turan-Afgan Coğrafyası Üzerinde İngiliz-Rus Rekabeti ve Bu Rekabetin Osmanlı Basımına Yansımaları**, Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, 2019, s.33.

¹⁷ Orhan Doğan ve Aysel Erdoğan, a.g.e. s.841.

¹⁸ A.g.e. s.844.

dikey ayrışmanın daima var olduğu bilinmektedir. İslam dinin bölgede yayılmasından sonra daha belirgin hala gelen ayrışma hali bazı dönemler içerisinde kaybolmuş gibi gözükse de üstü kapalı bir biçimde var olmaya devam etmiştir. Keşmir’de Zeynel Abidin, Delhi’de İskender Lodi, Ekber Şah ve Şah Cihan gibi Müslüman yöneticiler, Hinduları sisteme entegre etmeyi ve refahı ülkede yaşayan tüm halklara yaymayı başardığında entegrasyona da hizmet etmiştir. Başarılı bir dönem olarak bilinen Ekber Şah dönemi gibi olmasa da idari sistemin düzgün işlediği ve ekonomik açıdan insanların sıkıntı çekmediği dönemlerde de sosyal sorunlar pek ortaya çıkmamış ancak idari başarısızlıklar ve ekonomik zorluklardan ötürü cizye uygulamasına tekrardan dönüldüğünde, vergi artışların olduğu ya da Hindu kültür ve inançlarına karşı müsamahanın düştüğü devirlerde sosyal hoşnutsuzluklar ayrışmayı beslemiştir.¹⁹

Kendi egemenliğini tek taraflı ve saldırgan politikalar üzerine kuran İngiliz idaresi bölgede hakimiyeti ele geçirmek için Babür devletini yıkmış ve bu topraklar üzerinde hâkim güç haline gelmiştir. Bölgede egemen olduktan sonra İngiliz idaresi gücünü kötüye kullanması ve Hintlilerin milli gururlarını yok sayması sonucunda Lord Kating döneminde Hindistan’ın birçok bölgesinde ayaklanmalar başlamış ve bu milli ayaklanmaya Sipahi Ayaklanması ismi verilmiştir.²⁰

Sipahi Ayaklanmasının bastırılmasının hemen ardından çıkartılan Hindistan İdare Kanunu ile İngiliz Parlamentosu, Doğu Hindistan Şirketi’nin yetkilerini kaldırmıştır. Hindistan yönetimini ise direkt olarak Londra’ya bağlamış ve bu işle mesul bir bakanlık kurulmuştur.²¹ Kral Naibi unvanını alan Hindistan Genel Valisi, majestenin temsilcisi olarak hareket etmiştir. İngiltere’nin Hint alt kıtasında yaşayan halka karşı davranışları tüm bu gelişmelerin ardından olumsuz bir şekil almış, özellikle Hint Müslümanları İngilizlerin hedefi haline gelmiştir. Yaşanan isyana Hindu ve Müslüman birçok halk katılmasına rağmen İngilizler isyanın sorumlusu olarak Müslümanları görmüşürler. Müslümanlar, Hindistan’ın eski hâkimi olması sebebiyle İngilizler tarafından esas hedef haline gelmişlerdir . Dolayısıyla İngilizler

¹⁹ Cengiz Topel Mermer, **Keşmir Sorunu ve Pakistan- Hindistan İlişkileri Üzerine Etkisi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018, s.90.

²⁰ Mohammad Khalid Ataei, **Pakistan ve Köktenci Akımlar: Pakistan’ın Afganistan Politikasında Köktencilüğün Yeri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014, s.31.

²¹ Mualla Uydu Yücel, **Hindistan Tarihi**, s.94, [<https://docplayer.biz.tr/65124285-Tarih-hindistan-tarihi-prof-dr-mualla-uydu-yucel.html>] (Son Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2020).

Hindular yerine Müslümanları hedef olarak seçmiş ve 1857'den itibaren acımasız bir biçimde cezalandırmışlardır.²²

19. yüzyıl itibariyle artık bölge de güç Müslümanların elinde değildi. Müslümanlar, 1883-1864 arasında Müslümanlar çok kötü koşullarda yaşamaktaydılar. Müslümanlar devletin yeni resmi dilini çok yavaş öğrenmekteydiler. Bu sebepten ötürü valilik veya hakimlik gibi devlet görevlerinden uzak kalmaktaydılar. Hindistan'ın kuzey kesimleri bütünüyle İngiliz egemenliği altına girmiş ve İslami kanunlar lağvedilmiştir. Bundan dolayı, Müslümanlar arasında Muhafazakâr ve diğer farklı akımlar ve mezhepler ortaya çıkartmıştır. İngiliz idaresi Müslümanların güçlerini tekrardan kazanmak adına isyan etmelerinden korkuyordu. 1857- 1907 arasında gerçekleşen Müslümanların bastırılması, öldürülmeleri ve eziyete uğramalarının sebebi bu sebepten ötürüydü.²³

Hükümette yer almaları engellenen Müslümanların, istihdam ve fırsatların da dışında tutulması gerektiğini düşünen İngilizler, toprak sahibi olan orta sınıfı da geniş ölçekli hacizler yoluyla topraklarından mahrum etti. Kasıtlı bir biçimde Müslüman eğitim sistemi yerle bir edildi. İngilizce yeni resmi dil ilan edildi ve Farsça resmi dil olmaktan çıkartıldı. Müslümanlara ait vakıflar İngiliz idaresinin kontrolüne geçmiş ve medreselere maddi imkân tanınmamıştır. Medreselere imkân tanınmazken, İngiliz idaresi tarafından Hristiyan misyonerlere genişçe alan açılmıştır. Hatta, isyan ve bağımsızlık hareketlerine katılanlara katliam derecesine varacak bir biçimde çok ağır cezaları İngiliz idarecileri uygulamıştır. 1857'de yaşanan bu olaylar Hindistan'ın siyasi ve kültürel tarihinde çok önemli bir yer teşkil etmiş olup bu süreçten sonra Hintli Müslümanlar Hindistan'da yeni bir dönemin başladığını anlamışlardır.²⁴ Müslümanlar bu durum karşısında, Şah Veliyullah geleneğinden gelen Deobend Hareketi öncülüğündeki muhafazakâr elit dini değerlerini ve dilini koruma yolunu seçmiş ve izolasyonu artırmışlardır.²⁵ Başka bir şekilde söylemek gerekirse, Müslümanlar kendi kabuklarına çekildiler. Nevvab, Abdüllatif, Emir Ali ve Seyyid Ahmet Han gibi Müslüman aydınlar, Müslümanların

²² Mahmut Şahin, **Hindistan'ın Taksimi ve Pakistan Devleti'nin Kuruluşu (1857-1947)**, Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,2019, s.4.

²³ Mohammad Khalid Ataei, a. g. e. s. 35-36.

²⁴ Mahmut Şahin, a.g.e. s.4.

²⁵ Cengiz Topel Mermer, a.g.e. s.97.

bu pasif tutumlarının Hinduların lehine geliştiğini fark etmiş ve bu duruma son vermek için çaba sarf etmişlerdir.²⁶ Müslüman elitlerin Hinduları dengelemek adına yaptığı ilk modernizasyon çabaları eğitim alanında olmuştur. Eğitim alanında ilk adımı İngiliz eğitimli Müslüman elit Seyyid Ahmet Han atmıştır. İngiliz yöneticilerin de desteğini alarak 1875 yılında Aligarh Anglo-Muhammeden Oriental College 'ı kurmuştur. Bu okul Müslüman aydınların modernleşen Hindistan'a katılımını hedeflemekteydi. Ayrıca okul Müslüman milliyetçiliğinin temelini atan Aligarh ekolünün de temsilcisiydi. Müslüman Birliği'nin liderleri ve Liyakat Ali Han gibi Pakistan'ın kurucu liderlerinden bir kısım elit bu okulun mezunudur.²⁷

Seyyid Han, Müslümanların Hindistan'da düzen içerisinde tutunabilmeleri için İngiliz idaresi ile iyi ilişkiler kurması gerektiğini ve sosyal, eğitim, ekonomi ve siyasi alanlarda reformlar yaparak bu durumun gerçekleşebileceğini ifade etmekteydi. Bu nedenle 1857 yılındaki olayların akabinde Hindistan Müslümanları ile İngiliz idaresi arasında iyi ilişkiler kurmak için çalışmalara başladı. Karşılıklı olarak yanlış anlaşılımları ve çok sert yaptırımları ortadan kaldırmak için yoğun çaba sarf etti. Ancak bunu yaparken Müslümanların ve Hinduların iki farklı millet olduğunu dile getirmiştir. Ülke siyasetinde bu mevcut durumun göz önünde bulundurulmasına dair düşüncelerini geliştirmeye başlamıştır.²⁸ Müslümanlar ile Hindular arasındaki temel farklılıkları 1893 yılında Ahmet Han açıklamış, Müslümanların ve Hinduların birleşmesi için hiçbir ortak noktanın olmadığını ifade etmiştir.²⁹

İlk başlarda Seyyid Ahmet Han, birleşik Hindistan fikrine saygı duymaktaydı. Fakat Hinduların ve onların temsilcisi Kongre Partisi'nin Urdu dili karşıtı girişimleri ve Müslümanları hedef alan politikalar üretmesi sebebiyle Ahmet Han bu uyumlu yapısından uzaklaşmıştır. Dil ve din temelli Müslüman milliyetçiliğine geçiş yapmıştır.³⁰ Kültür, ahlak, sosyal ve tarihi gelenek ve görenek bakımından farklılıkların olduğuna inanan Seyyid Ahmet Han Kongre Partisini başka milletlerin

²⁶ Mahmut Şahin, a.g.e. s.6.

²⁷ Cengiz Topel Mermer, a.g.e. s.97.

²⁸ Davut Şahbaz, "Seyyid Ahmed Han'ın Pakistan İdeolojisinin Oluşumuna Katkıları", **Nüsha**, Cilt:18, Sayı:47, 2018, s.117.

²⁹ Yama Habibzada, **1990-2001 Yılları Arasında Pakistan'ın Afganistan Politikası**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016, s.30.

³⁰ Davut Şahbaz, a.g.e. s.119.

kaderine dair hiçbir endişesinin olmaması ve bunlara aldırmadığı için suçlamaktaydı. Ahmet Han'a göre, var olan sistemin çoğunluğun görüşü yanında Müslüman azınlıkların da haklarını savunması gerekiyordu. Ancak Hindistan kongresinin çalışmaları böyle bir durumu içermek yerine özellikle Müslümanlar için uzun vadede tehlike oluşturmaktaydı.³¹

Müslümanların arka plana iten İngiliz idaresinin Hindularla iş birliği yapması, Hinduların kurmuş oldukları Kongre partisi çatısı altında kendi din ve kültürlerini ön plan çıkartan çalışmalara yoğunlaşmaları Hindistan'da Hindu milliyetçiliğini üretmiş, artan Hindu baskısı ve milliyetçiliği sonrasında gelişen karşı direnç Müslüman milliyetçiliğini doğurmuştur.³² Müslüman liderler bu durum nedeniyle Hindistan'ın bölünmesi için müzakerelere başladı ve yeni ülkenin kurulması için çaba sarf ettiler. 1906 yılında Hindistan'daki Müslümanların birleşmesinin ve Müslüman Ligi (ML) partisinin kurulmasının temelleri bu müzakere ve fikirler sonucunda atılmıştır.³³

İngiliz idaresi 1907 yılında Hindistan'da siyasi reformlar yapılması gerektiğini anlamasına binaen Minto-Morley Reformu adı altında bazı politikalar tasarlayarak Hintli Müslümanlara bazı özel delegelerini seçme hakkını vermiştir. Böylece bir noktaya kadar Hintli Müslümanlar kendi haklarını koruyabilseler de Hint Müslümanlarının yüzyılın başından bu yana somut hedeflerinin bulunmaması nedeniyle bazı zamanlar İngiliz bazı zamanlarda Hinduların tarafına geçmekteydiler. Dolayısıyla her iki tarafta Müslümanları sömürmekteydi. Buna ek olarak Müslümanlar Hinduları temsil eden bir demokrasinin gelişinden oldukça endişeliydiler. Her ne kadar Minto-Morley Reformundan sonra Montagu-Chelmsford adlı yeni bir reform düzenlense de Hindu Valiler Müslümanlara karşı adil davranmamaktaydı.³⁴

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı esnasında hem Müslümanları hem de Hinduları askere almıştır. Ancak her iki taraf da İngilizlere gönülsüzce yardım etmekteydi. İngilizler Osmanlı Devleti'ni mağlup edince Hindistan Müslümanları her

³¹ Mohammad Khalid Ataei, a. g. e. s 36-37.

³² Davut Şahbaz, **İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu ve Bir Sorunsal Olarak Keşmir**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2019, s.37.

³³ Mohammad Khalid Ataei, a. g. e. s.37.

³⁴ A.g.e.

zamankinden daha fazla muhalefet etmeye başladılar. İngilizlere yardım edilip edilmeyeceği konusunda Hindular ve Müslümanlar arasında tartışmalar ortaya çıkınca Milli Kongre ve Müslüman Ligi arasında sorunlar patlak verdi ve Cinnah Milli Kongre'den ayrıldı.1920- 1940 arasında Hindistan'a egemen olan adaletsizlik, siyasi tehditler, kültürel, sosyal ve ekonomik haklarından yoksun bırakılmış Müslümanlar ve Hindular arasında çatışmalar yaşanmaktaydı. 1923-1927 yılları arasında Bengal'de 45000 kadın tecavüze uğramış, Mumbai'de yaşanan 1931 yılındaki çatışmalarda yaklaşık 500 kişi öldürülmüştür.³⁵

1924 yılında Müslüman Ligi Bengal, Pencap ve sınırdaki eyaletler için özerlik talebinde bulundu. Bunun sebebi ise Müslümanların dinsel ve sosyal haklarını savunabilmektir. Buna karşı 1928 yılında Cevahir Lal Nehru Müslümanların bu bölgelerde çoğunluk olmadığını ifade eden konuşmalar yaptı. Ülkenin bütünlüğünü savunduğunu dile getirerek Müslümanların özerlik istemeleri için gerekli nüfusa sahip olmaları gerektiğini belirtti.³⁶

Muhammed İkbâl³⁷, Hindistan'da ayrı bir Müslüman devlet idealine dair ilk kez önemli düşünceleri dile getiren kişidir. İkbâl, Hint alt kıtası Müslümanları ile bütün İslam dünyasını düşünmüş ve önemli fikirler ileri sürmüş olan dünya çapında tanınan Pakistanlı şair, filozof ve politikacıdır. Avrupa'ya gitmiş olan İkbâl, bu süre zarfında Batı ile Doğu dünyasının karşılaştırmasını yapmış, özellikle Müslümanların Avrupa karşısında çok geride kaldığını görmüştür. Fakat bu durum karşısında üzülmele kalmamış, eserleriyle çözüm üretmeye çalışmıştır. Muhammed İkbâl'in en büyük arzusu ise, Hindistan Müslümanlarının ayrı bir devlet kurmalarındır. Hindistan'da bağımsız bir İslam devleti düşüncesini 1930 yılında Muhammed İkbâl ortaya atmıştır.³⁸

³⁵ A.g.e. s.37-38.

³⁶ Habibzada, a.g.e s.31.

³⁷ Pencap eyaletinin Keşmir sınırı yakınındaki Siyalkut şehrinde dünyaya gelen İkbâl'in bir diğer ismi de Allame İkbâl'dir. Pakistan'lı İslam alimi, şair, filozof ve politikacıdır. Hindistan'daki Müslümanların bağımsızlık mücadelesini ilk defa dile getiren kişidir. 21 Nisan 1938 yılında Lahor'da vefat etmiştir. Bkz: https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_%C4%B0kbal (Son Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2020).

³⁸ Mahmut Şahin, a.g.e. s.31.

Hindistan'da Müslümanlar adına bağımsız bir devletin kurulması düşüncesi, 1930'da Allahabad³⁹ kentinde İkbâl'in Müslüman Lig başkanlığında ortaya konuldu. İkbâl konuşması sırasında bağımsız bir devletin kurulması gerektiğini dile getirdi. İkbâl'e göre, Hindistan farklı mezheplerin ve ırkların yaşamakta olduğu bir yerdi. Bu yüzden ortak davranış, toplumsal ahlak ve ortak ırk durumu söz konusu değildi. Hatta Hindular bile homojen değildi. Dolayısıyla Hint alt kıtasında Müslümanlar yeni bir devleti kurmak zorundaydılar. Önemli Müslüman şahsiyetler Hindularla siyasal birlik olmak yerine örgütlenerek Pencap, Sind ve Belucistan için bir fırsat oluşturup özerklik talebinde bulundular. Dilekçe Nehru komitesine gönderilse de komite tarafından reddedildi.⁴⁰

Muhammed İkbâl tarafından dile getirilen bağımsız devlet düşüncesi Müslüman politikacılar tarafından o dönem içerisinde pek önemsenmedi. Hatta İkbâl bile temkinli davranmaktaydı. Yuvarlak Masa Konferansları esnasında bu düşüncelerini dile getirmemişti. Muhammed İkbâl'in hemen ardından bağımsız bir İslam devleti düşüncesini tekrar savunan kişi Cambridge'de eğitim görmekte olan Şüdrî Rahmet Ali'dir. 28 Ocak 1933 'te taksim fikrini tekrarlayan "*Şimdi Ya da Asla*" başlıklı bir makaleyi Şüdrî Rahmet Ali ve üç arkadaşı ile yayımlamış ve bu makale ile kurulacak Müslüman devletin sınırlarını tayin etmişlerdir.⁴¹ 1933 yılında Rahmet Ali "PAKİSTAN" fikrini dile getirmiştir. Bu sözcüğünün iki anlamı bulunmaktadır. İlk olarak, Müslümanların yoğunlukta yaşadığı Pencap, Keşmir, Afgan, Sind ve Belucistan eyaletlerinin baş harfleri (Belucistan açısından "tan" kısmı baz alınmakta) temel alınarak bu isim oluşturmuştur. İkinci anlamı ise Pak sözcüğü saf ve temiz anlamına gelmektedir.⁴² Temizlerin ülkesi manasına gelmesi için Pakistan ismi verilmiştir. Rahmet Ali ve üç arkadaşının yazmış oldukları bu makalede, eğer Hinduların egemenliğindeki bir federasyon kurulur ve Müslümanlar buna zorla çekilirse bu topraklarda barış ve huzurun tesis edilemeyeceğini de belirtmişlerdir.⁴³

³⁹ Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinde, aynı adı taşıyan yönetim bölgesinin idari merkezidir. Allahabad'ın esas gelişmesi, Ekber Şah döneminde olmuştur. Stratejik öneme sahip olan şehre sarp bir hisar yaptırması ve buraya İlahabas adını vermesiyle başlamıştır. Zamanla, şehrin adı İlahabad ve Allahabad halini almıştır. Bkz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/allahabad> (Son Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2020).

⁴⁰ Mohammad Khalid Ataei, a. g. e. s.39.

⁴¹ Mahmut Şahin, a.g.e. s.31.

⁴² Cengil Topel Mermer, a.g.e. s.118.

⁴³ Mahmut Şahin, a.g.e s.32.

Rahmet Ali, Hindu-Müslüman bütününün tamamen birbirinden ayrılmasını savunmuştur.⁴⁴

Müslüman Ligi yeni bir Müslüman devletin kurulabilmesi hususunda toplumsal destek gördü ve 1945 yılında seçimlere katıldı. Müslüman Ligi, seçim sonrasında muazzam bir oy elde etti. Böylelikle Müslümanların bölgedeki güçlü temsilcisi oldu. Artık hiçbir güç Müslümanların yeni bir devlet kurma isteğine kolay kolay karşı çıkamazdı. Aksi bir durum iç savaş tehlikesi yaratıyordu.⁴⁵

İngiltere’de İşçi Partisi’nin iktidara gelmesi ile Clement Attlee’nin başbakan oldu. İşçi Partisi Hindistan’ın özgürlüğünü kazanabilmesi için verilen sözleri tutarak gerekli adımları attı. Cinnah’ın dilekçesini reddeden Hint Kongresi’ne karşı 16 Ağustos 1946 tarihinde protesto ilan edildi. Hindistan’da o gün çatışmalar yaşanmaya başladı. Hindistan tarihi boyunca görmediği bir geceyi yaşadı. Müslümanların yoğunlukla yaşadığı Kalküta şehrinde Müslümanlar Hindulara saldırdı. Çok sayıda Hindu öldürüldü. Üç gün sonra Hindular bu kez Müslümanlara saldırarak binlerce Müslümanı katlettiler. Bir hafta süren bu ayaklanmalar ancak ordunun olaylara müdahalesi ile sonlandırılabilirdi. Kalküta’da bastırılan ayaklanma, Doğu Bengal ve Bihar şehirlerinde gerçekleşmiştir. Bu kentlerde yaşanan ayaklanmalarda çok fazla sayıda insan hayatını kaybetmiştir.⁴⁶

İngilizlerin federal devlet planını 1946 yılında hem Hint Kongresi hem de Müslüman Ligi reddetti. 1947 yılı itibariyle Kongre Müslümanların ayrılması için artık hazırды. Kongre delegelerinin çoğunluğu bu durumu kabul etmekteydi. 14 Ağustos 1947 yılında Pakistan bağımsızlığını ilan etti. Pakistan’ın bağımsızlık ilanından bir gün sonra ayın 15’inde Hindistan bağımsız oldu.⁴⁷

1.3. Pakistan’ın Yönetim Yapısı

Pakistan ‘da Genel Valilik yönetimi 30 Mart 1956’ya kadar sürmüştür. 1956 yılında çıkarılan anayasa ile Pakistan, Başkanlık Sistemine dayalı Federal Parlamenter sisteme geçmiştir. Devlet ismi olarak Pakistan İslam-i Cumhuriyeti

⁴⁴ Davut Şahbaz, a.g.e. s.65.

⁴⁵ Mohammad Khalid Ataei, a. g. e. s. 41.

⁴⁶ Habizada, a.g.e. s.33.

⁴⁷ Mohammad Khalid Ataei, a. g. e. s. 42.

seçilmiş ve seçilecek cumhurbaşkanının Müslüman olması şartını yasal olarak kabul etmiştir. Pakistan Anayasa'sına göre devlet dört eyaletten oluşmaktadır: Pencap, Belucistan, Sind ve Hayber-Pahtunha'den ve merkezi yönetime bağlı özerk, Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgeleri. Pakistan'da birçok kez rejim değişikliği gerçekleşmiştir. Bunlar ise başkanlık, yarı başkanlık ve son olarak parlamenter sistemdir. 1999 ila 2008 yılları arasında başbakan ve cumhurbaşkanı olan Pervez Müşerref döneminde son rejim değişikliği gerçekleşmiş olup Adem-i Merkeziyete dayalı parlamenter rejime geçilmiştir.

Bu yeni sisteme göre her eyalet iç işlerinde bağımsızdır; savunma ve dış işleri açısından ise merkeze bağlıdır. Eyalet valileri merkezi yönetim tarafından atanmaktadır. Eyalet Meclis'i eyaletlerde yaşayan halk tarafından seçilmektedir. Seçimlerde halk hem yerel meclis hem de parlamento için oy kullanmaktadır. Yasama faaliyetleri Milli Meclis ve Senato tarafından gerçekleştirilmektedir. Milli Meclis 342 vekilden oluşurken Senato 100 vekile sahiptir. Yasama, yürütme ve yargı organları güçler ayrılığı ilkesi ile ayrılarak birbirinden bağımsız olup, Cumhurbaşkanı Milli Meclis, Senato ve Eyalet Meclisleri tarafından seçilmektedir. Yürütmenin başı Cumhurbaşkanıdır. Meclisteki çoğunluğu elinde bulunduran parti ise Başbakanı seçmektedir. Pakistan siyasi tarihinde göz gezdirildiğinde askerlerin siyasal alandaki hakimiyeti ülke siyasal tarihi açısından önemlidir. Zira Pakistan uzun yıllar boyunca darbe yönetimleri tarafından yönetilmiştir. Her ne kadar ülke anayasasına göre siyasal sistem parlamenter sistem diye ifade edilse de Pakistan'daki siyasal güç Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Genelkurmay Başkanı arasında bölüştürülmüştür.⁴⁸

1.4. Pakistan'da Ordu ve İstihbarat Teşkilatı

1.4.1. Pakistan Ordusu

1947 yılında kurulmasından itibaren Pakistan'da siyasi hayat çalkantılı bir şekilde ilerlemiştir.⁴⁹ Ülke içerisinde karşılaşılan sorunların karmaşıklığı ve dışarıdan kaynaklı güvenlik baskısı nedeniyle son derece zor bir şekilde kurulan Pakistan için

⁴⁸ Habibzada, a.g.e. s.14-15.

⁴⁹ Murat Ülgül, "Pakistan Sivil-Askeri İlişkileri ve Belucistan Çatışması", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt:13 Sayı:50, 2016, s.60.

devletin bekası devlet yöneticileri tarafından daima en öncelikli ve önemli konu olarak algılanmıştır. Ülke yöneticileri için devletin güvenliğinin sağlanması daima siyasi kurumların ya da süreçlerin önüne geçmiştir. Nitekim bu algı sebebiyle siyasi sistem içerisinde en kazançlı aktör ise ordu olmuştur. Ordu, dışarıdan gelebilecek tehdit ve tehlikelere karşı ve ülke içerisinde ortaya çıkabilecek siyasi krizlere karşı daima bir güvence olarak görülmüştür. Ayrıca ordunun siyasette güç kazanmasının ve sivil yapıların askeri bürokrasiye karşı güç kaybetmesinin temel sebeplerin başında geleni sivil otoritelere duyulan güvensizlik gelmektedir.⁵⁰

Siyasi tarih bakımından Pakistan, askeri darbeler ve yönetimler tarihi olarak anılsa da devletin kurulduğu ilk dönemlerde sivillerin orduyu kontrol etmesi mümkündü. Britanya Hindistan'ını İngilizlerin bölmesi sonucunda mevcut orduda bölünmüş olup ordunun imkân ve kabiliyetleri Hindistan lehine sonuçlanmıştır. Pakistan ordusu bu durum onucunda personel, mühimmat ve askeri tesis anlamında zayıf bir durumdaydı. Sivil yönetim ise karizmatik hukukçu ve devletin kurucu lideri Muhammed Ali Cinnah'ın etrafında toplanmıştı. Eski İngiliz yönetimindeki Hindistan'da; askerlere, sivil otoriteye saygı göstermeleri öğretiliyordu. Dahası, askerlerin herhangi bir politik görüşe sahip olmaması eğitimi verilmekteydi.⁵¹ Ancak bağımsızlığın ilanından sonraki ilk yıllarda siyasi liderlik açısından Pakistan çetrefilli sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Pakistan'ın kurucu lideri Cinnah bağımsızlığın ilanından yaklaşık 13 ay sonra vefat etti. Pakistan'da, Hindistan'tan farklı olarak, önderlik edebilecek ve siyasi kurum ve süreçlere yön verebilecek karizmatik bir liderin varlığı çok kısa sürmüştür. Cinnah'tan sonra başa geçen liderlerinse ufuksuz oluşları, milli bir duruşa sahip olamamaları ve Weberyen tanımıyla “*karizmatik*” olmamaları veya halkı yönlendirebilme açısından kabiliyetlerinin düşük olması sorunu yaşanmıştır. Dolayısıyla sivil yapılar ve diğer kurumlar saygınlıklarını kaybedip zayıflar iken, ordu sivil kurumlar ve süreçlere kıyasla saygınlığını kaybetmeden günümüze kadar otoritesini korumuştur.⁵²

1948 yılında kurucu lider Cinnah'ın vefatından sonra Pakistan'da çıkan politik istikrarsızlık ile Hindistan ve Afganistan'ın Pakistan ile yaşadığı toprak

⁵⁰ Yıldırım Yörük, **Asya'daki Güç Mücadelesi ve Pakistan**, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, 2010, s.29.

⁵¹ Ülgül, a.g.e. s.60-61.

⁵² Yörük, a.g.e s.29.

sorunlarından dolayı ordu çok kısa bir süre içerisinde maddi ve manevi açıdan güçlendirilmiştir. Pakistan siyasetinde ordunun en önemli aktör haline gelmesi General Eyüp Han'ın 1951 'deki başkumandanlığı ile olmuştur. 1951-1958 arasında gerçekleşen bürokratik darbelerde sivil yönetimlerin devrilmesinde askerler kritik rol oynamıştır. General Eyüp Han'ın sessiz darbesi sonrasında Pakistan siyasetinde ilk askeri rejim ortaya çıkmıştır. 1958 -1969 yılları arasındaki askeri Eyüp Han rejimi, ordu tarafından desteklenecek olan bir yönetimi merkezileştirme politikasına öncelik vermiştir. Etnik grupları, özellikle de Doğu Pakistan'da yaşayan Bengallileri rejim ağır bir baskı altında tutmuştur. 1965 yılında gerçekleşen İkinci Pakistan-Hindistan Savaşı esnasında rejimin Doğu Pakistan'ın güvenliğini Keşmir uğruna tehlikeye atmasından ötürü rejime karşı protestolar ortaya çıkmıştır. Ancak Eyüp Han, ülke yönetimini sivil yapılara teslim etmek yerine Başkumandan Yahya Han'a devretmiştir. Bengalli Awami Ligi'nin Aralık 1970'teki seçimde başarı kazanması sonucunda Yahya Han rejimi parlamentonun açılmasını ertelemiş ve Mart 1971'de Doğu Pakistan'a askeri müdahalede bulunmuştur. Çatışmalar Hindistan'ın Pakistan'a Aralık 1971'de yapmış olduğu müdahaleyle son bulmuştur. Doğu Pakistan Bangladeş ismini alarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

Savaş nedeniyle ordu saygınlığını kaybetmiş ve askerler yönetimde buldukları on üç senenin ardından yönetimi sivillere bırakmışlardır. Askerler iktidarı bıraktıktan sonra iktidarı Zülfikar Ali Butto yönetimi ele geçirmiş. Butto, Pakistan ordusunu sivil kurumları güçlendirmeksizin kendi otoriter düzeninde kişisel kontrolü altına almaya çalışmıştır. Nitekim bu yaklaşım sonrasında ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık, 1977 yılında General Ziya ül-Hak darbesine sebep olmuştur. Akabinde askerler tekrar Pakistan siyasi yönetimine egemen hale gelmişlerdir. Ziya Ül Hak 1988 'de gerçekleşen ölümüne kadar politik amaçlarda İslam dinini kullanarak yönetimi merkezileştirmeyi ve ordunun siyaset üzerindeki etkisini artırmaya çalışmıştır.⁵³

General Ziya Ül Hak döneminde hazırlanan anayasadaki 58(2)(b) maddesi Cumhurbaşkanına başbakanı görevden alma ve parlamentoyu fes etme yetkisini vererek Pakistan ordusunun Ziya sonrası dönemde de sivil siyaseti kontrol etmesini

⁵³ Ülgül a.g.e s.61.

sağlamıştır. 1988 yılında Pakistan’da sivil siyasi hayata geçilmiştir. Ancak bir sonraki askeri darbeye kadar on bir senelik süre zarfında Benazir Butto iki, Navaz Şerif ise bir kez bu madde nedeniyle ordu destekli bürokratik darbeye karşı karşıya kalmışlardır. Her ne kadar anayasadaki bu maddeyi Şerif ikinci döneminde dönemin de kaldırırsa da bu durum 1999 yılında bürokratik darbe yerine Müşerref tarafından doğrudan bir askeri darbe ile sonuçlanmıştır.⁵⁴ Dolayısıyla Pakistan ordusunun ülke siyaseti içerisinde etkili olmasını sağlayan en mühim etmenlerden birisi de askeri darbelerdir. Ayrıca askeri darbeler, ülke siyasetine Pakistan ordusunun müdahalesi tehlikesini daimî olarak diri tutmuştur.⁵⁵

Pakistan’da ordunun ülke içindeki itibarının sağlayan diğer bir sebep ise ülke kaynaklarının Pakistan ordusunun emrine ayrılmış olmasıdır. Bütçenin önemli bir kısmı hem askeri dönemlerde hem de sivil dönemlerde savunma harcamalarına ayrılmıştır. Pakistan’da tüm hükümetler, savunma harcamalarına daima en büyük bütçe payını tahsis etmiştir. Ordu, bu bütçeden aldığı paya ek olarak, ekonomi içerisinde de çok önemli bir aktördür. Ülkedeki yurtiçi hasılanın yaklaşık olarak %3’ünü orduya ait şirketler meydana getirmektedir. Pakistan’da ordu beş büyük gruba sahiptir. Bu beş büyük grubun başında gelen Fauji Grubu, sahip olduğu ticari işletmelerin yanı sıra 800 okul ve 100 kadar hastanenin de sahibidir. İkinci olarak Ordu Refah Güven Şirketi ordunun sahip olduğu şirketlerdendir. Pakistan’daki en büyük banka olan Askari Bank bu grubun uhdesindedir. Pakistan ordusunun sahip olduğu diğer işletmeler ise Ulusal Lojistik, Özel İletişim Örgütü ve Hudut Çalışma Örgütü’dür. Keşmir meselesi, Pakistan için en önemli siyasi durumlardan birisi olup ülkenin bölünme durumuna karşı ordunun bir güvence olarak algılanması ordunun ülke içerisindeki saygınlığının ve politik gücünü artırmaktadır. Ordunun Pakistan halkı üzerindeki imajı daima olumlu yönde olmuştur. Ayrıca, “*cihat*”, “*şehit*” ve “*gazi*” gibi İslami kavramlar Pakistan halkının orduya saygı duymasında önemli rol oynamaktadır.⁵⁶

⁵⁴ A.g.e.

⁵⁵ Yörük. a.g.e s.30-31.

⁵⁶ A.g.e. s.29-30.

1.4.2. Pakistan İstihbaratı ve ISI

Pakistan içerisinde en etkili ve güçlü kurum ordu ve onunla iç içe girmiş istihbarat birimleridir. Ordu ve istihbarat birimleri Pakistan’da birbirlerine paralel bir şekilde etkinliklerini sürdürmektedirler. Ülkede faaliyet gösteren ve çeşitli kurumlara bağlı birkaç istihbarat servisi bulunmaktadır. Pakistan İstihbarat Bürosu içerisinde üç farklı yapı bulunmakla birlikte aralarında en güçlü olanı Savunma Bakanlığı altında faaliyet gösteren İstihbarat Birimleri Koordinatörlüğü’dür (ISI). Orduya bağlı olan Askeri İstihbarat (DGMİ), Özel Hizmet Grubu (SSJ), Pakistan Genel Müfettişliği (Sigipi) birimleri ve İçişleri Bakanlığına bağlı Federal Araştırma Bürosu (FIA) ve Narkotik Maddelerle Mücadele Birliği diğer istihbarat birimleridir.⁵⁷

ISI, 1948 yılında İngiliz Ordusunda Tümgeneral olan William Cawthorne tarafından kurulmuştur. ISI, 1947 Hint-Pakistan Savaşı’nda Pakistan için çok yıkıcı olduğu kanıtlanan servisler arası istihbarat iş birliğinin eksikliğini gidermek için mevcut Askeri İstihbarat’a ek olarak Pakistan Ordusu bünyesinde kuruldu. Erken dönemlerinde İngiliz Askeri İstihbaratı tarafından eğitilmiş daha sonra ise CIA ve Fransız SDECE istihbarat örgütünün eğitim verdiği ISI’nın ilk zamanlarda işgal edilen Keşmir’de ve Gilgit ve Baltistan’ın kuzey bölgeleri dışında askeri istihbarat dışında bir görevi yoktu.⁵⁸

Pakistan’ da 1958 yılında gerçekleşen darbe sonrasında yönetime gelen General Eyüp Han ISI’nın durumunu siyasi gündeme taşımıştır. ISI’ya General Eyüp Han üç farklı görev tanımlı kazandırmıştır: Bunlar, Pakistan’ın çıkarlarını korumak, politik muhalefeti izlemek ve kontrol etmek ve askeri yönetimin devamını sağlamak. Bu işlevlerden açıkça anlaşılmaktadır ki daha önce olmasa da 1958’den itibaren ISI, ilk önce ve en önemli sorumluluğu Pakistan ordusunun varlığının devamı yerine daha geniş bir şekilde savunma ve güvenlik kavramlarıyla ilişkili olarak ulus-devletin veya Pakistan halkının korunması olmuştur. General Eyüp Han’ın yapmış olduğu bu tanımlama sayesinde ISI diğer istihbarat servislerinden daha üst ve önemli bir konuma yükselmiştir. MI ve IB (Intelligence Bureau)’ den daha üst konuma gelen ISI hem iç hem de dış istihbaratın toplanması ve yönetilmesi sağlamaktaydı. Ayrıca

⁵⁷ A.g.e s.31.

⁵⁸ Shaun Gregory, “The ISI and the War on Terrorism”, **Studies in Conflict and Terrorism**, Cilt:30, Sayı:12,2007, s.1014.

İngiliz MI5 ile MI6 ya da Amerikan CIA ile FBI'dan farklı olarak ülke içerisinde bir rakibi de yoktu. Bu görev tanımı ve yapılandırma sayesinde Pakistan hem iç hem de dış istihbarat görevlerini tam anlamıyla iyi bir şekilde yapabilmiş ve güçlü bir istihbarat örgütüne sahip olmuştur.⁵⁹ Ordu ve istihbarat birimlerinin bağımsızlık sürecinde kritik rolleri olmuştur. Bu nedenle, Pakistan, diğer ülkelerden farklı olarak bu kurumların ve yapıların gücü ve etkisi altında kalmıştır. Pakistan'da iç politikaya müdahale etme konusunda ordu ve istihbarat servisleri sorumlulukları olduğuna inanılmaktadır. Pakistan siyasi tarihine bakıldığında askeri ve sivil yönetimler istihbarat teşkilatlarını anayasa ile belirlenmiş ilkeler doğrultusunda değil, daha çok kişisel ve partizan çıkarlarını geliştirmek için kullandıkları görülmektedir.⁶⁰

ISI operasyonları, ülkede mevcut ayrılıkçı hareketlerin kontrol altına alınmasında ya da etnik ve dini farklılıkların bir arada tutulması açısından çok kritiktir. Sağlamış olduğu malumatlar ise hayati olarak kabul edilmektedir. Pakistan iç politikasında ISI'nın kendi algısına göre faal olmasını icap eden üç ana sebep bulunmaktadır. İlk olarak askerlerin siyaseti yönetmesi ve Pakistan'ın gizliden gizliye yönetilmesi inancıdır. İkincisi, ülkedeki sivil istihbarat servislerini dışlayarak iktidarı elde eden hükümetlerin güçlenmelerini engellemektedir. Sonuncusu ise ISI, ulusal güvenlik konusunda tehlike meydana getirebilecek her şeye karşı kendisini daima biricik aktör olarak kabul etmektedir. Bütün bu sebeplerden ötürü ulusal güvenlik ve dış politika bakımından en kritik aktör Pakistan'da ISI'dır. Pakistan'ın bağımsızlığının ilanından sonra uzun bir süre boyunca ISI iç istihbarattan ziyade dış istihbarat üzerine yoğunlaşarak faaliyet göstermiştir. Bunun sebebi ise Pakistan, Hindistan'ı kendi bekası adına tehdit olarak görmekteydi.⁶¹ Bu nedenle Pakistan istihbarat çalışmalarını Hindistan odaklı bir şekilde gerçekleştirmiş ve akabinde SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile ISI'nın dış istihbarata dair tecrübesi giderek artmıştır. Bu dönem içerisinde SSCB'ye karşı mücadele içerisinde olan gerilla gruplarla iş birliği yapmıştır. Pakistan'daki istihbarat servisleri arasında en güçlü ve faal olanı olan ISI sadece Pakistan içerisinde değil, günümüzde Güney-Doğu Asya'dan Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir alanda faal bir istihbarat örgütüdür. Bu geniş coğrafya içerisinde farklı operasyonlar gerçekleştirmektedir. ISI, söz konusu bu

⁵⁹ A.g.e.

⁶⁰ Yörük, a.g.e s.31-32.

⁶¹ A.g.e. s.32.

coğrafya içinde en faal olduğu yerler ise Afganistan ve Keşmir'dir. Pakistan'ın nükleer programında da kritik rol oynadığı bilinen ISI'nın Taliban'ın kurulmasında desteğinin olduğu bilinmektedir. Ayrıca Batılı (başta Amerikan ve İngiliz) istihbarat servisleriyle de yoğun temas ve iş birliği içerisindedir. ISI, Batılı istihbarat servisleriyle de birlikte operasyonlar yapmaktadır.⁶²

1.5. Pakistan'ın Ekonomik Yapısı

200 milyonun üzerinde ülke nüfusu, yüksek genç nüfusu oranı, tarıma elverişli toprakları, uluslararası ticaret güzergahı açısından stratejik konumu ve daha pek çok olumlu niteliğe sahip olmasına rağmen Pakistan ekonomik açıdan ilerleyebilmiş bir ülke değildir. Ülke içerisinde uzun yıllar boyunca süren iç karışıklıklar, istikrarsızlık, Keşmir sorunu ve Hindistan ile devam eden problemler, Afganistan'da devam eden işgal durumu ve negatif etkileri, ABD tarafından bölgede gerçekleştirilen askeri operasyonlar ve doğal afetler Pakistan'ın ekonomik açıdan gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak son on yıl içerisinde yakaladığı ortalama %3,7'lik bir büyüme ile 1980 ve 1990'lı yıllardaki gibi büyümeyi devam ettirmektedir. İşsizlik oranı resmî açıklamalara göre %6 olsa da bu durumun gerçekte daha yüksek bir rakama tekabül ettiği bilinmektedir. Yoksulluk ise ülkenin en önemli sorunlarından birisi olup Pakistan halkının yaklaşık olarak üçte birini kuşatmış durumdadır.

Başlıca geçim kaynağı Pakistan'da tarım ve tekstildir. Tarım ülkedeki istihdamın %42'sine tekabül etmekte olup ülke milli gelirinin dörtte birini oluşturmaktadır. Buğday, pirinç, pamuk, sebze-meyve ve şeker pancarı gibi ürünler tarım sektöründe önemli konumdadır. Hayvancılık her ne kadar Pakistan için mühim bir geçim kaynağı olsa da bu alanda kullanılan yöntemlerden dolayı et, süt, süt ürünleri ve yumurta üretimi yeterli seviyelere ulaşmamıştır. Buna karşın halı-kilim dokumacılığı ve deri işleciliği hayvancılıktan ötürü pek yaygın olup olta balıkçılığı da Pakistan'ın kıyı bölgelerinde mevcuttur. Tekstil sektörü, pamuk

⁶² A.g.e. s.32-33.

üretimine bağlı olup ülke ekonomisinin can damarlarındadır. Ülke ihracatında kritik konuma sahip olan tekstil sektörü ülkedeki sanayinin çoğunluğunu oluşturmaktadır.⁶³

Pakistan ağırlıklı olarak tekstil, tarım ve diğer endüstrileri kapsayan yarı sanayileşmiş bir ekonomidir. Ülkenin önemli sanayi merkezleri ise İndus nehrinin etrafından bulunmaktadır.⁶⁴ Tahmini olarak 30 milyar dolar ihracat yapan Pakistan'da ana ihracat ürünlerini tekstil, bitkisel ürünler, mineral, deri, yiyecek ve içecekler, hayvancılık, imalat ürünleri, metaller, plastikler ve kimyasallar oluşturmaktadır.⁶⁵ 62 milyar dolar ithalat yapan Pakistan'ın ithalattaki başlıca ürünleri ise gıda , makine, palm yağı, elektronik cihazlar , tekstil, gübre ve diğer kimyasallar , ham petrol ve ham metaldir.⁶⁶ İhracatta %30 ve ithalatta %6-7 seviyeleriyle Çin Halk Cumhuriyeti, Pakistan'ın en önemli ticaret partneridir. Çin'i %20'lik ihracat payı ile ABD takip ederken, dış ticarete diğer önemli aktörler ise Almanya, Birleşik Arap Emirlikleri, Endonezya, İngiltere, Afganistan, İspanya ve Suudi Arabistan'dır.⁶⁷

Yıllar içerisinde Pakistan'ın borç birikimleri giderek artmış ve almış olduğu kredileri geri ödemesi ülke ekonomisi üzerinde negatif bir tesir yaratmıştır. ABD'nin 1990 itibariyle Pakistan'a sağladığı yardımları durdurması ve artan baskı (IMF ve dünya bankasının önkoşulları) Pakistan ekonomisini zor duruma sokmuştur. Savunmaya dair harcamalar Pakistan'ın kamu harcamalarında %40'ı oluşturmaktadır. Askeri harcamalar açısından mevcut durumu korumak için Pakistan'ın güçlü generalleri sürekli muhalefet etmektedirler. Ayrıca ülkedeki büyük topraklara sahip olan kişiler mevcut çıkarlarının devamını sürdürebilmek için devlet tarafından çıkartılabilecek herhangi bir vergi reformuna şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Pakistan ekonomisinin kalkınmasında ve gelişmesi önünde Pakistan'daki hükümetlerin istikrarsızlıkları ve siyasi partilerin kendi aralarında çekişmeleri ve

⁶³ Pakistan Ülke Profili, **İNSAMER**, [https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-pakistan/] (Son Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2020).

⁶⁴ RAD-AID.org, **Pakistan Country Report**, s.3 [https://www.rad-aid.org/wp-content/uploads/RAD-AID-Pakistan-Health-Care-Radiology-Report-2011.pdf] (Son Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2020).

⁶⁵ Export of Good and Services, **State of Pakistan**, [http://www.sbp.org.pk/publications/export/2019/Jun/2.pdf] (Son Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2020).

⁶⁶ Import of Good and Services, **State of Pakistan**, [http://www.sbp.org.pk/publications/import-07-08/2019/1.1.pdf] (Son Erişim Tarihi: 16 Temmuz 2020).

⁶⁷ Pakistan Ülke Profili, **İNSAMER**, [https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-pakistan/] (Son Erişim Tarihi 16 Temmuz 2020).

mücadeleleri ve devlete karşı olan örgütler ciddi engellerdir.⁶⁸ Pakistan, uzun yıllar boyunca süren siyasi çatışmalar yaşadı ve yabancı yatırım ülke de düşük seviyelerde kaldı.⁶⁹ Bu bağlamda Pakistan'da ekonomik gelişim açısından uygun ortamın oluşturulamaması sonucu iç ve dış yatırımcıların ülke içerisindeki etkinliklerini kısıtladı ve kendilerini geliştiremediler. Bu durum Pakistan için temel bir sorun olarak hala gündemdeki yerini korumaktadır.⁷⁰

1.6. Pakistan'ın Sosyal Yapısı

1.6.1. Dini Yapı ve Cemaatler

Ariler ve yerli halkın kaynaşması ile Hint alt kıtasında Hinduizm inancı ortaya çıkmıştır. Budizm ise M. Ö 6.yüzyılda Kuzey Hindistan'da yaşamış olan Siddharta Gautama'nın (Buda M.Ö 563-483) öğretileriyle kurulmuş bir dindir. İki büyük dinin yanı sıra Parsva'nın kurduğu ve Vardhamma tarafından sistemleştirilen Cayinizm'de Hint alt kıtasında yaşayan insanlar tarafından benimsenmiştir.⁷¹ İslam dininin Hint alt kıtasıyla ilişkisi Hz. Muhammed döneminde başlamış olsa da Halife Hz. Ömer döneminde bu ilişki giderek güçlenmiş ve İslam dini farklı yollardan Hint alt kıtasına ulaşmıştır.⁷² Hint alt kıtasıyla Müslümanların ilk ilişkileri Arapların bölge ile ticari münasebetleri sonucunda gerçekleşmiştir. Emevi Halifesi Velid b. Abdilmelik'in fetih politikası yanı sıra Sind bölgesi hükümdarı Raca Dahir'in alıkonulan Müslümanları ve ticari malların iade edilmesi teklifine olumsuz bir cevap vermesiyle bölgeye Muhammed b. Kasım gönderilmiştir. Muhammed b. Kasım'ın komutasındaki ordu Sind ve Multan'ı fethetmiş, Keşmir Krallığı sınırlarına kadar olan toprakları ele geçirmiştir.⁷³ Bu günkü Pakistan sınırlarının çoğu ve şu anda Hindistan sınırları içerisinde bulunan büyük bir alan Emevi İslam Devleti'nin topraklarına dahil edilmiştir⁷⁴ Daha sonra ise bölgede Gazneliler, Gurlular, Delhi

⁶⁸ Habibzada, a.g.e. s.13.

⁶⁹ RAD-AİD.org, **Pakistan Country Report**, s.3.

⁷⁰ Habibzada, a.g.e. s.13.

⁷¹ Yasin Doğan, **Kadiyanilik ve Gulam Ahmed'in Dini-Siyasi İddiaları**, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi,2018, s. 13.

⁷² Abdülhamit Bırışık, "Hint Alt Kıtasında Batı Sömürgeciliği Karşısında İslami Fikir Akımları", **Tohum Dergisi**, Sayı:160, Kış 2018, s.21.

⁷³ Harun Işık, "Hint Alt Kıtası'nda İlm-i Kalam Çalışmaları (Bibliyografik Bir Deneme)", **Kader Dergisi**, Cilt :17, Sayı:1 ,2019, s.97.

⁷⁴ Abdülhamit Bırışık, a.g.e. s.21.

Türk Sultanlığı, Halaciler, Tuğluk ve Lodi Hanedanlıkları ile Babürlüler büyük devletler kurmuşlardır.⁷⁵

Hint Alt kıtasında İngiltere'nin hakimiyeti ele geçirmesine kadar ağırlıklı olarak Orta Asya Türkleri'nin dini anlayışı bölgede hakimdi. Bu hâkim anlayışın temelinde ise Maturidi/ Eş'ari anlayış, ibadet ve muamelat fihhi olarak Hanefilik, yaşantı biçimi ve anlayış olarak da tasavvuf bulunmaktaydı. O dönem içerisindeki tasavvufun tüm ana akımları ve kolları Hint alt kıtasında da mevcuttu. Nakşibendilik, Kadirilik, Sühreverdilik anlayışının yanı sıra bölgeye özgü olarak Çiştilik ve Şattarilik bu bölge içerisinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Hint alt kıtasının İslamlaşmasında Çiştilik çok etkili ve kritik bir rol oynamıştır. Müteşerri bir tarikat olan Çiştilik, bölgede yaşayan insanların Müslüman olabilmesi için çok ciddi bir özendirme ve kolaylaştırma çabası içine girmiş, Hintlilerin Müslüman olmalarıyla birlikte bölgeye özgü bir dini anlayışı geliştirmiştir. Hint alt kıtasında 1800'lü yıllara kadar daha çok tarikat ve tasavvuf merkezli bazı farklı yapılar ve anlayışlar ortaya çıkmış olsa da Caferilik ve İsmaili Şii'lik dışında büyük ayrışmalar ve cemaatleşmeler olmamıştır.⁷⁶

Ülke nüfusunun yaklaşık olarak %97'sini Müslümanlar oluştururken, bunun %80,6'sı Sünni, %19,4'ü ise Şii'dir. Ülkedeki geriye kalan %3'lük nüfusu ise diğer dini azınlıklar oluşturmaktadır. Sünnilerin mezhep açısından çoğunluğu Hanefi iken, Şafi, Selefî, Birelvi vs. mezheplerinden olanlarda mevcuttur. Şiiler ise İsmailiye, On İki İmamlık (İsna' aşer'iyye) ve Zeydiye gibi mezheplere mensupturlar. Ülke de mevcut dini azınlıklar ise Hindu, Hristiyan, Sih, Yahudi, Budist, Zerdüş't ve Kalaşlar'dır.⁷⁷

Ehl-i Hadis Ekolü: Hareket noktası olarak Şah Veliyyullah 'ın hadise verdiği değeri kabul eden bu ekol dönemindeki Selefî-Vehhabi ekolden etkilenmiştir. Seyyid Nezir Hüseyin Dihlevî'nin eğitim ve Sıddık Hasan Han Kannuci'nin yayınları ile çok kısa zaman zarfından zemin bulan bu ekol Hindistan'da yayılmıştır. Ehl-i Hadis ekolü her ne kadar kaynak olarak Kuran ve Sünneti/Hadisleri kabul etse de diğer konuların tamamında Ehl-i Kuran ekolü gibidirler. Bid'at ve hurafeye sert tavır takınan Ehl-i

⁷⁵ Harun Işık, a.g.e s.97.

⁷⁶ Abdulhamit Birışık, a.g.e ., s.21-22.

⁷⁷ Mohammad Khalid Ataei, a.g.e., s.61.

Hadis ekolü tasavvuf anlayışını da fazlasıyla eleştirmektedir.⁷⁸ Nezir Hüseyin ve müritleri bid'at ve hurafelere karşı takındıkları bu tavır ve tasavvuf anlayışını eleştirilmelerinden dolayı Vehhabilikle itham edilmişlerdir. Kendilerinin Vehhabi ya da başka bir nitelendirilme ile adlandırılmalarını önlemek için çaba sarf eden Nezir Hüseyin ve çevresi İngiliz hükümeti nezdinde cemaatlerini “*Ehl-i Hadis*” olarak tescil ettirmiştir.⁷⁹ Sıddık Hasan Han mevcut devlet yönetimine sadık olduklarını göstermek adına Tercüman-ı Vehhabiyet isimli eseri yazmıştır. Nezir Hüseyin ve taraftarları İngiliz yönetimine karşı ciddi muhalefetinin bulunmaması sebebiyle İngiliz idaresi kendisine 1898’de “*Şemsü'l- ulema*” ünvanını vermiştir. Günümüzde Hindistan Ehl-i Hadis ekolü Hindistan, Pakistan ve diğer bölge ülkelerinde pek çok kolu ve eğitim kurumu ve medreselere sahip olup bölgede epey etkin bir konumdadır.⁸⁰

Kadiyanilik (Ahmediyye): 19. asırda Hindistan’da ortaya çıkan Kadiyanilik, Mirza Gulam Ahmed tarafından kurulmuştur. Bu mezhep Mirza Gulam Ahmed’in doğmuş olduğu yere nispeten Kadiyanilik ismi ile adlandırılırken daha sonra “*Ahmediyye*” olarak da anılmaya başlamıştır.⁸¹ Kadiyanilik ismi yer üzerinden gerçekleşen bir adlandırmadır ancak daha sonra Gulam Ahmed’in yayınladığı bildiri ile Ahmediyye ismini almıştır.⁸² Kadiyanilik, Mirza Gulam Ahmed’in fikirleri üzerine ortaya çıkan heretik bir dini oluşumdur. Kadiyaniler kendilerini Ahmediyye olarak isimlendirseler de Müslümanlar bu isimlendirmeye karşı çıkmaktadırlar.⁸³

Önceleri bir İslam davetçisi olan Gulam Ahmed, sonraki yıllarda düşüncelerini kademeli bir biçimde değiştirmiştir. Gulam Ahmed 1900 yılında nübüvvet konusunu tartışmaya açmıştır.⁸⁴ Gulam Ahmed tarafından kurulan Kadiyanilik, mücedditlik, mesihlik ,mehdilik ve nübüvvet iddiaları üzerine inşa edilmiş şahıs merkezli bir harekettir.⁸⁵Görüşlerini mücedditlik, mehdilik, mesihlik ve

⁷⁸ Abdulhamit Birışık, a.g.e ,s.23.

⁷⁹ Gülşen Yağır Ahmetoğlu, “Hint Alt Kıtasında Ehl-i Hadis ve Ehl-i Kur’an Ekolleri Arasındaki Temel İhtilaf Konuları”, **Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:3, 2018, s.32.

⁸⁰ Abdulhamit Birışık, a.g.e., s.23.

⁸¹ Ahmet Yöner, “Kadiyanilik Bağlamında Mehdilik”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13 Sayı:24, 2011, s.175.

⁸² Fatih Yenilmez, **Kadiyanilerde Vahiy Algısı**, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2018, s. 27.

⁸³ Abdulhamit Birışık, a.g.e s.25.

⁸⁴ Fatih Yenilmez, a.g.e. s.27.

⁸⁵ Yasin Doğan, a.g.e s.40 .

nebilik etrafında şekillendiren Gulam Ahmed kendisini bir müceddit, mesih, mehdi hatta nebi ve resul olarak görmektedir.⁸⁶ Vahyin kesilmediğini ve kesilmemesi gerektiğini savunan Gulam Ahmed, Hz. Muhammed'e tam olarak uyan bir kişinin peygambere verilen zahiri ve batını bilgilerle donatılacağını iddia etmiştir.⁸⁷ Gulam Ahmed kendisini Müslümanların beklediği Mehdi, Hristiyanların beklediği Mesih ve son olarak Hinduların beklediği Krişna-Avatar ilan etmiştir.⁸⁸

Kadıyaniler, itikadi açıdan Eş'ari ve Maturidi kelamcılarının görüşlerini benimsemektedirler. İman onlara göre Kuran-ı Kerim'de geçtiği gibi “*dil ile ikrar kalp ile tasdik etmek*” demektir. Hz. Muhammed'in getirdiği esasların hayat içerisinde tatbik edilmesi gerekir. İslam'ın şartları açısından Hanefi mezhebine tabi olan Kadıyaniler, amentüdeki esasları aynen kabul ederler. Bu dini hareketin sonraları ortaya çıkan Lahor kolu içtihat kapısının fıkıh alanında daima açık olduğunu iddia etmektedir. Hz. İsa Kadıyaniler açısından ölmemiş olup yaralanmış ve yaralarını ise “*merhem-i İsa*” diye isimlendirilen bir ilaçla iyileştirmiştir. Daha sonrasında ise İncil'i öğretmek için Hz. İsa Keşmir'e gelmiş olup 120 yaşında burada vefat etmiş ve Srinagar'da gömülmüştür. Dolayısıyla kıyamet öncesi geleceğine inanılan Mesih, Hz. İsa olmayıp Hz. Muhammed'in ümmetinden yaratılış bakımından ona çok benzeyen bir kişidir. Müslümanların beklediği Mehdi ayrı bir kişi değil Mesih ile aynı kişidir. Bu kişi ise Mirza Gulam Ahmed'dir. Mesih ve Mehdi olan Gulam Ahmed, hem Hz. İsa'nın hem de Hz. Muhammed'in ruhsal gücünü taşımakta olup bundan dolayı barışçıl bir kimsedir. Cihadını ise kılıç üzerinden değil propaganda ile yapacaktır. Bu şekilde İslam dinini dünyaya yayacaktır. Kılıçla yapılan cihadın artık bitmiş olduğu ve İslam dinin dünyaya yayılması için kelam ve dua dışında bir metodun bulunmadığını varsaymaktadırlar.⁸⁹

1888'de Mirza Gulam Ahmed müritlerinden biat alması ve yeni bir cemaat kurması konusunda vahiy aldığını ileri sürmüştür. Müritlerinden biat alan Gulam Ahmed, 1889 'da kendi cemaatini ihdas etmiştir. Bunun sonucunda yeni bir dini cemaat Hint alt kıtasında ortaya çıkmıştır.⁹⁰ Sahip oldukları maddi imkanlar,

⁸⁶Ahmet Yöner, a.g.e s.181.

⁸⁷ Abdulhamit Birışık, a.g.e s.25.

⁸⁸ Ahmet Yöner, a.g.e s.181.

⁸⁹ A.g.e

⁹⁰ Yasin Doğan, a.g.e s.40-41.

birtakım devletlerin destek vermesi ve ses çıkartmaması neticesinde Kadıyanilik günümüzde dünyanın her yerine yayılmıştır. Pakistan'ın kurulmasından sonra Kadıyaniler devlet kademelerinde önemli yerlere gelmişlerdir. Ancak Kadıyan kolunun nübüvvet iddiası, küfür telakkisi, kılıçla cihadı reddetmesi ve Gulam Ahmed'e inanmayanların kafir ilan edilmesi gibi aşırılıklardan dolayı Pakistan'da yaşayan Müslüman halk bu duruma tepki göstermiştir. 1953'teki ayaklanmalar ordu tarafından bastırılmış ve durum mahkemeye intikal ettirilmiştir. Pakistan Parlamentosu'nun almış olduğu karar sonucunda Kadıyaniliğin her iki kolu da “İslam dışı azınlık” kabul edilmiştir. Hz. Muhammed'in son peygamber olduğuna inanmayanların, ondan sonra peygamberlik iddia eden ya da böyle bir iddiada bulunanı peygamber veya dini bir müceddid olarak tanıyan kişilerin anayasaya ve hukuka göre Müslüman olmadığı Anayasa'nın 260. maddesine eklenen bir fıkra ile kabul edilmiştir. Bu durum Pakistan'da yaşayan Kadıyanilerin etkinliklerini önemli oranda kısıtlamıştır. Günümüzde Pakistan Kadıyanileri Rabwa şehrinde yaşamaktadırlar.⁹¹

Birelvi Ekolü: 1856 yılında Bireli kasabasında doğan Ahmed Rıza Han, Şiilikten Sünniliğe geçen ve Peştun asıllı bir kökten gelmektedir.⁹² Ahmet Rıza Han'ın önderliğinde kurulan bu dini yapı Hanefi mezhebini ve köklü tasavvufi geleneği kendisine temel alıyor olsa da aslen Ahmet Rıza Han'ın yorumları ve uygulamaları üzerine bina edilmiştir. Ahmed Rıza Han'ın gençlik yıllarında bölgede yaşayan Müslümanlar tarafından Diyobend ve Aligarh'ta eğitim kurumları kurmuş, Ehl-i Hadis ekolü oluşumunu tamamlamıştır. Kendisi her ne kadar Nedvetü'l Ulema'ya katkı sağlamak istese de kuruluşunda yer aldığı bu yapıya muhalefet etmeye başlamış ve bu oluşumda yer alanların küfrüne fetva vermiştir. Cemaatlere karşı bu olumsuz tutumu sadece Nedve ile sınırlı kalmamıştır. Taklide, bid'at ve hurafelere karşı olan Ahmed Rıza Han, Ehl-i Hadis ekolüne ve Diyobendiler'e de şiddetle karşı çıkmıştır.

Kendilerine ılımlı bakanlardan İngiliz idaresi mevcut durumlarını meşrulaştırmak ve destekleyici dini görüşleri elde etmek için çaba sarf etmiştir. Böyle bir zamanda Ahmed Rıza Han yönetilen bir soru karşısında Hindistan'ın

⁹¹ Abdülhamit Birışık, a.g.e s.25.

⁹² Abdülhamit Birışık, **Hint Alt Kıtasında Gaybın Bilinmesine İlişkin Görüşler**, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-V (İslami Düşüncesinde Gayb Problemi-I), 2003, s.292.

Hanefi fikhına göre dar-ul İslam olduğunu söylemiş, Hilafet bakımından halifelerin Kureyş'ten olmasıyla ilgili hadisi dile getirerek Osmanlı'nın Hilafeti temsil etmediğini ifade etmiştir. Bundan dolayı Hintli Müslümanlarının Hilafeti kurtarmak için Osmanlı'yı desteklemelerinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Birelviler için Mevlid geceleri çok önemlidir. Çünkü Hz. Muhammed'in Mevlid gecelerinde gelip kendilerini izlediklerine inanmaktadırlar. Ayrıca Mevlid günlerinde Birelviler camileri süslenmektedirler. Hanefi mezhebine bağlı olan Birelviler, Kadiri ve Çiştî olmanın yanı sıra diğer tasavvuf silsilelerine de karşı tavır takınmazlar. Birelvi Ekolü her ne kadar hadis külliyyatına sıkıca bağlı olsa da ihtiyatsız yaklaşımları sebebiyle hadis otoritelerince zayıf ve uydurma olarak nitelendirilen hadisleri imani konularda delil olarak kullanmışlardır. Kabir inşa ve ihyası ile kabir ziyaretleri bu ekol açısından çok önemlidir. Birelvilere göre 20.asrın müceddidi Ahmed Rıza Han'dır. Binlerce medrese ve eğitim müessesesi bulunmakta olan Birelvi ekol sert tekfirci tutumunu devam ettirmektedir.⁹³

Birelviler'in Hz. Muhammed'in zatı ve fiilleri hakkında çok aşırı fikirleri bulunmakta olup onlara göre Hz. Muhammed "*Allah'ın nurundan bir nurdur ve gölgesi yoktur.*" Peygamberin beşeriyeti diğer insanlarınkinden farklıdır. Geleceğe ve geçmişe dair gaybı bilendir. Peygamber Birelvi ekol açısından her yerde hazır ve nazır olmakta olup, ölmüş olsa bile dünya hayatı gibi bir hayatı söz konusudur; muhtar-ı küldür. Hz. Muhammed'e ait bu nitelikler evliyaullahta da bulunabilir. Diyobendiler, Hz. Muhammed hakkındaki sahip olduğu kanaatlerden dolayı Birelviler tarafından tekfir edilmiş olup onlara göre kafirdirler. Diyobendi ulemanın kafirliğine inanmayan da Birelvilere göre kafirdir. Ahmet Rıza Han vasiyetinde ortaya koyduğu din ve mezhebe sınıksız bağlanmanın her farzdan daha üstün olduğunu ifade etmiştir. Bu vasiyete göre onun irşadına uymak her şeyin önce gelir.⁹⁴ Birelvi ekol Pakistan'ın folk geleneğini de içine alan ve bölgenin diğer gelenek ve inançlarından da etkilenmiş sufi-tasavvuf bir İslam düşüncesine sahip bir ekoldür.⁹⁵

⁹³ Abdulhamit Birışık, a.g.e. s.24.

⁹⁴ A.g.e s.24-25.

⁹⁵ İbrahim Aşlamacı, "Başlangıçtan 20.Yüzyıla Kadar Hint Alt Kıtası Medrese Geleneği", **Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans**, haz. Fuat Aydın vd., İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019, s.483.

Diyobendilik: Muhammed Kasım Nanentevi'nin öncülüğündeki bir grup alim İngilizlerin bölgeye hâkim olmasına tepki göstererek Hindistan'ın kuzeyindeki Uttar Pradeş eyaletindeki Deoband kasabasında bir medrese kurmuşlardır. Bu medreseye bağlı olmak üzere daha sonraları pek çok medrese kurulmuştur. Kurulduğu yerle ilinti olarak bu medreselere Deobandi Ekolü Medreseleri denilmiştir. Buna binaen medrese mensuplarının görüşleri ile geleneksel anlayış içerisinde yeni bir dini ekol meydana gelmiştir. Fıkıh açısından Hanefî olan Deobandi ekolü Güney Asya'da bulunan en önemli Sünni ekoldür.⁹⁶

Günümüzde tüm dünyada faal olarak Diyobendi ekole ait yirmi binin üzerinde medrese mevcuttur. Pakistan'daki medreselerin %70'i Diyobendi ekol aittir. Dini eğitim Diyobendiliğin sistemi üzerinden verilmektedir. Pakistan'da bulunan cami ve mescitlerin yaklaşık olarak yarısı bu ekole mensup imamların kontrolündedir. Diyobendi ekol içerisinde farklı yaklaşım ve anlayışlar mevcuttur. Her ne kadar aşırı gelenekçiden mezhep konusunda daha orta yolcu düşünenlere kadar değişik yaklaşımları içerisinde barındırsa da genel olarak bu ekol kendini amelen Ehl-i Sünnet Hanefî, itikadi açıdan Eş'ari ve Maturidi, meşreben sufi (özellikle Çiştî), fikren Veliyyullahi ve usulen Kasimi olarak nitelendirmektedir. Kitap, sünnet, icma ve kıyas dörtlüsü Diyobendi ekol tarafından kabul edilmesinin yanı sıra ekolün içerisindeki bazı kişiler Hanefî mezhebini taklitte fazlasıyla aşırı gitmiş ve taklide karşı olanları ise şiddetli bir biçimde eleştirmişler. Çoğunluğu Çiştî olan bu ekol tasavvufun bütün kural ve kaidelerini uygulamaktadır.⁹⁷

Diyobendi ekolü Hint alt kıtasında itidali temsil etmiştir. Dini ilimler, tasavvuf, siyaset, eğitim ve basın gibi alanlarda faaliyet yürütmüş olup bu alanlarda başarılı bir çizgileri bulunmaktadır. Seyyid Ahmed Han'ın dini görüşlerine katılmasalar da fikri plandaki bu zıt durumu ameli platforma taşımamış ve mevcut ilişkilerini devam ettirmişler. Birelvi ekolü kendilerine her ne kadar çok ağır itham ve hakaretlerde bulunsa da Diyobendi ekolü onlara karşı itidalli ve ilmi uslûbe uygun cevap vermiştir.⁹⁸

⁹⁶ İbrahim Aşlamacı, "Tarihsel Süreç İçerisinde Pakistan Medreseleri", **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2013, s.193.

⁹⁷ Abdülhamit Birışık, a.g.e, s.26.

⁹⁸ A.g.e. s.27.

Cemaat-i İslami: Cemaat-i İslami, 1941 yılında Mevdudi' nin çağrısı üzerine Pakistan'ın Lahor kentinde kurulan çağdaş İslami hareketlerden birisidir.⁹⁹Mevdudi önderliğinde kurulan bu hareket prensip ve faaliyetleri bakımından bölgedeki diğer ekollerden farklı bir çizgiye sahiptir. Pakistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Mevdudi bütünüyle Pakistan'a geçti. Lahor'da kendini bir merkez edinen Mevdudi uzun bir süre yazarlık yapmış, bu zaman dilimi içerisinde dini, siyasi ve içtimai içerikli eserler yazmıştır. Pakistan kurulmadan önce İngiliz idaresine karşı faaliyetler yürütmüş, Pakistan'ın kurulmasının akabinde İngiliz kalıntısı Batıcılarla mücadele içerisinde girmiştir. Her ne kadar Cemaat-i İslami halka yeterince inememesi ve entelektüel yapısından dolayı siyasi açıdan büyük başarılar elde edemese de cemaate bağlı entelektüel yapı günümüzde Pakistan bürokrasisinde ve siyasetinde bir hayli etkindir.¹⁰⁰

Cemaat-i İslami hareketinin hedefi, Kuran ve Sünnet ekseninde insan hayatının tümüyle yeniden düzenlenmesini ve kamusal refaha dayalı ideal bir devlet ve kurulmasıdır. Cemaat-i İslami hareketinin önderi Mevdudi, parti kurmadan önceki dönemlerde gazetelerde uzunca bir süre yazılar yazmış ve kitaplar yayınlamıştır.İslami bir düzenin önemini ve bu kurulacak siyasal yapının Allah'a ve Resul'e itaat eden bir grup tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini anlatmıştır.¹⁰¹

Şii Dini Yapılar: Moğollar döneminde Şiiliğin Hint alt kıtasına girdiği belirtilse de, bu bölgedeki Şiileşme İran'da kurulan Safevi devleti döneminde ve akabinde İran'dan bu bölgeye gelip yerleşen alim, sufi, tüccar vs. sayesinde gerçekleşmiştir.¹⁰² Dolayısıyla Şiiliğin Hint alt kıtasındaki geçmişi bir hayli eskidir.¹⁰³

Pakistan'ın kuruluşunda Şiiler etkin rol oynamıştır. Nitekim Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah bir İsmaili Şii'dir. Ayrıca Pakistan siyasetinde de Şiiler etkin rol oynamaktadır. Pakistan nüfusunun yüzde 15'ine tekabül eden Şiilerin

⁹⁹ Gülşen Y. Ahmetoğlu ve Ahmet Bağlıolu, "Cemaat-i İslami'de Siyaset Üzerine Yapılan Mülâhazaların Mevdudi Perspektifinden İncelenmesi", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:23, Sayı:2, 2018, s. 2

¹⁰⁰ Abdülhamit Birışık, a.g.e,s.27.

¹⁰¹ Rahmat Ullah, "Güney Asya'dan Ortaya Çıkan Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslami'nin Karşılaştırılmalı Analizi", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:3, 2018, s.32.

¹⁰² Mehmet Ali Büyükkara, "İslami Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2 ,2013, s.329.

¹⁰³ Abdülhamit Birışık, a.g.e . s.29.

en büyük grubu Caferilerdir.¹⁰⁴ Caferilerin Tahrîk-i Nifâz-ı Fıkh-ı Ca'ferî isminde siyasi partileri bulunmaktadır. Ayrıca Caferilere ait medreselerde mevcuttur.¹⁰⁵ İsmaililer açısından en büyük ve etkili grup Aga Han tarafından temsil edilen Nizari İsmailileridir. Bunun dışında Musta'li Davudi Bohra ve Süleymani Bohra diye bilinen gruplarda mevcuttur. Caferiler ve diğer İsmaililer ibadetleri camilerde yapmaktadırlar. Ancak Nizari İsmaililer ibadetlerini kendilerine ait toplantı yerlerinde gerçekleştirirler.¹⁰⁶ İsmaililer Pakistan'da genellikle Karaçi bölgesinde etkin olup mali güç ve teşkilatlanma açısından ülke içerisinde söz sahibidirler.¹⁰⁷

1.6.2. Etnik Yapı

Pakistan'ın nüfus artış oranı bir hayli yüksektir. Yıllık nüfus artış hızı %2,2 oranında olduğu düşünülmektedir. Ülke nüfusunun yaklaşık olarak yarısı 15 yaşın altındadır. Nüfusun önemli bir kısmı Pakistan'ın kuzeyi, kuzeydoğusu ve Sind eyaletinde yaşamaktadır. Ülkenin batı ve güneybatısı ise seyrek nüfusa sahip olan bölgelerdir. Pencap nüfus yoğunluğu açısından birinci iken Belucistan sonuncu sıradadır. Ülke nüfusunun %70'ten fazlası köylerde hayatlarını sürdürmektedirler. Ülke nüfusunun %44,6'sı Pencapi, %15,4'ü Peştü, %14'ü Sindi, %3,5'i Beluc, %8,3'ü Saraiki, %7,5'i muhacir ve %6,2'si diğer milletlerden oluşmaktadır. Pakistan'ın resmi dili Urduca'dır. Ancak ülke içerisinde 20'den fazla dil konuşulmaktadır. Pakistan' da en yaygın dil %58 ile Pencapice iken sırasıyla Peştüca %14, Sindice %13, Muhacirlerin dili %7, Belucice %5 ve %3 oranında da diğer diller ülke içerisinde konuşulmaktadır. Kabile yaşamı sadece köylerde mevcut olmayıp Pakistan'ın şehirlerinde de en belirgin toplumsal yaşam türüdür. Bu durum toplumsal ve ticari hayatı da önemli ölçü de etkilemektedir. Kabilelerin yoğun olduğu bölgelerde, özellikle Afganistan sınırına yakın yerlerde kabile kanunları devlet kanunlarının üzerinde olup insanlar tarafından daha çok önemsenmektedir. Ülkedeki en büyük kabile yapısı Peştular'a aittir. Pakistan içerisinde yaklaşık olarak

¹⁰⁴ A.g.e .

¹⁰⁵ Pakistan, **TDV Ansiklopedisi**, [<https://islamansiklopedisi.org.tr/pakistan>] (Son Erişim Tarihi :29 Temmuz 2020).

¹⁰⁶ Abdülhamit Birışık, a.g.e . s.29.

¹⁰⁷ Pakistan, **TDV Ansiklopedisi**, [<https://islamansiklopedisi.org.tr/pakistan>] (Son Erişim Tarihi :29 Temmuz 2020).

14 milyon Peştu yaşamakta olup 60 küçük kabileye ayrılmaktadırlar. Peştulardan sonra Beluciler kabile yaşamına önem veren ülke içerisindeki etnik unsurdur.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Mohammad Khalid Ataei, a.g.e. s.62-63.

2. PAKİSTAN TALİBANI

2.1. Pakistan Talibanı

Pakistan Talibanı militanları Deobandi mezhebine mensuptur. Deobandi mezhebi, Güney Asya İslamı'nda bir reform hareketi olarak ortaya çıkan bir mezheptir. Müslümanlığın orijinal prensiplerini korumak ve bağlı kalmak amacıyla Hint Alt kıtasında kurulmuştur. Hindistan' da Deobandilik şiddet yanlısı bir hareket değildir. Ayrıca Hint Deobandiliği devlet yanlısıdır. Ancak Pakistan'da Deobandilik, militan üreten bir hale gelmiştir. Pakistan devleti Deobandi mezhebini Afganistan ve Hindistan'daki çıkarlarını koruyabilmek için bir dış politika enstrümanı olarak kullanmaktadır. Bu yüzden Deobandilik, Pakistan'da Hindistan'dan farklı olarak gelişmiştir. Pakistan devleti Deobandi militan gruplarını; Afganistan'da Afgan Taliban'ı, Hindistan'da ise Keşmir bölgesindeki cihadi gruplar olarak yapılandırmıştır. Ayrıca diğer Şii mezhepsel örgütlere karşı da bu grupları kullanmıştır.

Ziya ül Hak'ın İslamizasyon politikaları ile bu durum ortaya çıkmıştır. Ancak Pakistan'daki İslamizasyon politikalarının geçmişi daha öncelere dayanmaktadır. Pakistan ordusu İslamcı grupları vekil savaşçı olarak kullanmıştır. Doğu Pakistan, diğer adıyla Bangladeş ile yaşanan gelişmelerde bu grupları o bölgeye göndermiştir. Pakistan Talibanı bu organizasyonların en son halidir. Pakistan Talibanı ideolojik açıdan Deobandi cihatçı grupların ideolojisinden, Körfez bölgesindeki Selefî ideolojiden ve El Kaide ve Leşker-i Teyyibe gibi grupların ideolojilerinden etkilenmiştir.¹⁰⁹

Pakistan Talibanı militanları Peştu kuşağındaki Deobandi medreselerinde eğitim görmüştür. Afganistan'da bulunan Afgan Taliban'ının bir kolu veya uzantısı değildir. Afgan Talibanı'ndan emir alan bir yapısı bulunmamaktadır. Pakistan Talibanı'nın hedefi seküler Pakistan devletini yıkarak ülkede katı bir Deobandi dini yönetimi getirmektir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Karl Kaltenthaler ve William Miller, "Ethnicity, Islam, and Pakistani Public Opinion towards the Pakistani Taliban", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2015, s.940

¹¹⁰ A.g.e. s.942

TTP, FATA bölgesinde faaliyet gösteren on üç lokal örgütün 2007 yılında Beytullah Mesud'u önder seçerek kurmuş oldukları şemsiye bir örgüttür. Genellikle Pakistan Taliban'ı olarak isimlendirilir. Pakistan Talibanı sabit bir örgüt olarak kalmamış, süreç içerisinde farklı kişi ve grupları kendi bünyesine almış ve çıkartmıştır. Afgan Talibanı ile kendini irtibatlandıran Pakistanlı cihat gruplarının önemli bir kısmı Pakistan Talibanı'nın bünyesindedir. Diğer bir deyişle, Pakistan Talibanı tekil bir örgüt olmaktan ziyade bir örgütler koalisyonudur.¹¹¹ Pakistan Taliban'ı içerisinde Peştuların çoğunluk olduğu bilinmesine rağmen, Arap, Özbek, Afgan, Çeçen ve Punjabi militanlar da bulunmaktadır.¹¹²

Pakistan'da birbirinden farklı cihatçı militan organizasyonlar bulunmasına rağmen en ölümcül ve saldırgan olanı Pakistan Talibanı'dır. Pakistan'da gerçekleştirilen terör saldırılarının önemli bir kısmı Pakistan Talibanı tarafından gerçekleştirilmiştir. Pakistan Talibanı'nın saldırılarının büyük bir kısmı ülkenin kuzeyinde bulunan Peştu kabile kuşağında gerçekleşmiştir.¹¹³

Pakistan Talibanı örgütün devamlılığını sağlayabilmek için farklı mali kaynaklara başvurmaktadır. Örgütün kendisi adına oluşturduğu bu kaynaklar çok çeşitlidir: bağışlar (uluslararası ve yerli sempatizanolardan), illegal faaliyetler, fidyeye için adam kaçırma, soygun, vergi, haraç, para cezası, doğal kaynakların ve arkeolojik alanların sömürülmesi ve diğer örgütlerinden gelen fonlardır.¹¹⁴

2.2. Pakistan Talibanı'nın İdeolojisi ve Saldırı Tipi

TTP'nin ideolojisi esasen Afganistan'daki NATO ve ABD operasyonu ile ilişkilidir. Analistler, Pakistan Talibanı'nın ortaya çıkmasının temel nedenini Pakistan'ın ABD ile teröre karşı savaşta ittifak kurması ve ABD kuvvetlerinin Pakistan'daki askeri varlığı olarak göstermektedir.¹¹⁵ Pakistan Talibanı'nın mezhepsel yönelimi Deobandi ekolüdür. Aralık 2007'deki kuruluşunun ardından TTP' nin üç temel hedefi bulunmaktadır.

¹¹¹ Salim Çevik, a.g.e. s.107

¹¹² Sana Jamal and M. Ahsan, **TTP- Analyzing the Network of Terror**, International Relations Insight & Analysis, IRIA Report No:6, January 2015, s.2

¹¹³ Karl Kaltenthaler ve William Miller, a.g.e., s.940

¹¹⁴ Sana Jamal and M. Ahsan, a.g.e, s.3

¹¹⁵ A.g.e, s.5

İlk olarak, Pakistan'ın genelinde şeriat kanununun katı bir yorumunun uygulanmaya çalışılmasıdır. Pakistan Talibanı'nın 2012 yılında kız hakları aktivisti Malala Yousafzai'ye yönelik gerçekleştirdiği suikast bunu açıkça göstermektedir. Pakistan Talibanı kadınların eğitimine kesinlikle karşı çıkmaktadır. Ayrıca TTP, Pakistan'ın İslam devleti olabilmesi için mevcut Pakistan Anayasası yerine şeriat getirilmesine inanmaktadır. TTP'nin ikinci hedefi, Afganistan'daki ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri ile savaşmak ve bu güçleri ülkeden çıkartmaktır. Son hedef ise, Pakistan güvenlik güçlerinin FATA bölgesinden çıkartılması ve Pakistan'a karşı savunma amaçlı cihadın yürütülmesidir. TTP, Pakistan'a karşı cihadın yürütülmesini hükümetin ABD'nin kukla ve mürted rejimi olarak nitelendirdiğinden dolayı meşru görmektedir. Pakistan Taliban'ı nihayetinde Pakistan hükümetini devirmeyi ve İslami bir halifelik kurmayı hedeflemektedir.¹¹⁶

TTP'nin yaygın saldırı biçimi, intihar saldırıları da dahil olmak üzere bombalı eylemlerdir. Bu saldırıları, Pakistan güvenlik güçlerine ve "İslam dışı" ilan edilen Pakistan hükümetine ve sembollerine karşı gerçekleştirmektedir. TTP intihar saldırılarının yanı sıra Pakistanlı güvenlik güçlerine vur-kaç taktiğiyle de saldırmaktadır. Bu baskınların amacı Pakistan ordusunun moralini bozmaktır.¹¹⁷

2.3. Pakistan Talibanı'nın Liderlik Yapısı

Beytullah Mesud (2007-2009): Aralık 2007'de Pakistan genelinde farklı aşiretleri temsil eden 40 konsey üyesi TTP'nin lideri olarak Beytullah Mesud'u atamıştır. Beytullah Mesud bu göreve atandığı sırada yaklaşık olarak 20.000 savaşçı bulunmaktaydı.¹¹⁸ Newsweek Beytullah Mesud'u Usame Bin Ladin'den daha tehlikeli bir terörist olarak göstermiştir. Pakistan'ın kuzeybatısında ortaya çıkan terörizm dalgasında kritik rol üstlenmiştir. Beytullah Mesud bir konuşmasında "Dünya'ya barışı sadece cihat getirebilir" demiştir.¹¹⁹ Mesud yönetiminde iken Pakistan genelinde bir dizi saldırı düzenlemek ve yüzlerce sivil ve askeri, polis ve

¹¹⁶ Mapping Militant Organizations, "Tehrik-i Taliban Pakistan", Stanford University, January 2022 [https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/tehrik-i-taliban-pakistan] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹¹⁷ A.g.e

¹¹⁸ Sana Jamal and M. Ahsan, a.g.e, s.7

¹¹⁹ A.g.e

istihbarat görevlisini öldürmek için yeni bulduğu kaynakları etkin bir şekilde kullanmıştır. Pakistan ordusu Mesud'un neredeyse Pakistan'daki her terör saldırısında parmağının bulunduğunu iddia ederken, Birleşmiş Milletler raporları Afganistan'daki intihar saldırılarının %80'ine karışmakla suçlamaktadır.¹²⁰ En önemlisi ise, Beytullah Mesud, Başbakan Benazir Butto'ya suikast düzenlemekle suçlanmaktadır.¹²¹ Ayrıca TTP ile El Kaide arasında simbiyotik bir ilişkinin kurulmasını kolaylaştırmıştır.¹²² Beytullah Mesud, 5 Ağustos 2009'da ABD ordusuna ait bir insansız hava aracının yaptığı saldırı ile öldürülmüştür.¹²³

Hekimullah Mesud (2009-2013): Hekimullah Mesud, TTP'nin Beytullah Mesud'dan sonraki lideridir. Pakistan ordusuna karşı gerçekleştirilen birçok baskını komuta etmiştir. Hekimullah Mesud TTP'nin içerisinde böylelikle ön plana çıkmıştır. 2007'de gerçekleştirdiği saldırıda 300 tane Pakistan askerini ele geçirmiştir. Hekimullah Mesud, Beytullah Mesud'un ölümünden 3 hafta sonra TTP'nin yeni lideri olarak atanmıştır. ABD'nin Afganistan'daki bir istihbarat üssüne saldırı yapınca Pakistan'da aranan en önemli militan olarak öne çıkmıştır. TTP'nin lideri olduğu dönemde binlerce insanın ölümünden sorumlu olduğu düşünülmektedir.¹²⁴ BBC'ye vermiş olduğu röportajda Pakistan hükümetiyle barış görüşmelerinin yapılacağını kamuoyuna açıklamıştır. Ancak insansız hava aracı saldırılarının durdurulması koşulunu öne sürmüştür. Hekimullah Mesud, ABD'ye ait bir insansız hava aracının saldırısıyla öldürülmüştür.¹²⁵

Mevlana Fazlullah (2013-2018): Mevlana Fazlullah TTP'nin üçüncü lideridir. Mevlana Fazlullah bu göreve atanmadan önce Pakistan'ın Svat ilinde etkili ve güçlü bir figür olarak bilinmekteydi. Mevlana Fazlullah, "Mullah Radio" takma isimli bir

¹²⁰ İmtiaz Ali "Commander of the Faithful", **Foreign Policy**, 9.07.2009, [https://foreignpolicy.com/2009/07/09/commander-of-the-faithful/] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹²¹ Sana Jamal and M. Ahsan, a.g.e, s.7

¹²² Ron Moreau, "Does Mesud's Death Mean the End of Al Qaeda?", **Newsweek**, 6.8.2009, [https://www.newsweek.com/does-mehsuds-death-mean-end-al-qaeda-78811] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹²³ Declan Walsh, "Air strike kills Taliban leader Baitullah Meshud", **The Guardian**, 7.8.2009 [https://www.theguardian.com/world/2009/aug/07/baitullah-mehsud-dead-taliban-pakistan] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹²⁴ Profile:Hakimullah Meshud,**Aljazeera**,2.11.2013.[https://www.aljazeera.com/news/2013/11/2/profile-hakimullah-mehsud] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹²⁵ Declan Walsh, "Hakimullah Meshud obituary", **The Guardian**, 3.11.2013, [https://www.theguardian.com/world/2013/nov/03/hakimullah-mehsud] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

radyo istasyonuna sahipti. Din hakkındaki sert görüşlerini bu illegal radyo istasyonundan yayın yaparak aktarmıştır.¹²⁶ Fazlullah Svat bölgesinde şeriatın uygulanmasını savunan bir kişiydi. Ayrıca bölgede yaşayan halka ABD karşıtlığı hakkında vaazlar vermiştir. Mevlana Fazlullah kadınların okula gitmelerinin kötü bir durum olduğunu savunmuştur. En önemlisi de Fazlullah 2012 yılında Malala Yousafzai suikast girişiminin sorumluluğunu üstlenmiştir.¹²⁷ Svat vadisinin acımasız komutanı Fazlullah, 2013 yılında Hekimullah Mesud'un drone saldırısı ile ölümünden sonra TTP'nin yeni lideri olmuştur.¹²⁸ 2018 yılında Mevlana Fazlullah ABD'ye ait bir insansız hava aracının yapmış olduğu saldırı ile öldürülmüştür.¹²⁹

Mufti Noor Wali Mesud (2018- Günümüz): TTP'nin önceki lideri Mevlana Fazlullah'ın ABD'nin drone saldırısında öldürülmesinden bir hafta sonra örgütün yeni lideri olarak seçilmiştir. Wali Mesud 11 Eylül sonrasında Taliban'la birlikte Kuzey İttifak'ına karşı savaşmış bir kişidir. Mufti Noor Wali Mesud aslen Mesud kabilesine mensup bir kişi olmasından ötürü bir önceki lider Mevlana Fazlullah'tan farklı bir konumdadır. TTP'nin ilk iki lideri de bu kabileye mensuptur.¹³⁰ Eylül 2019'da ABD, Pakistan'daki ölümcül saldırılara doğrudan katılımı nedeniyle Wali Mesud'u küresel bir terörist olarak nitelendirmeye başlamıştır.¹³¹

Abdullah Mesud: Güney Veziristan'daki Pakistan Taliban'ının en güçlü liderlerinden birisi olan Abdullah Mesud, Afganistan'da ABD ordusuna ve Kuzey İttifak'ına karşı savaşmış bir kişidir. 2001 yılında ABD ordusu tarafından yakalanmıştır. İki yıldan fazla bir süre Guantanamo kampında tutuklu kalmıştır. Kendisinin masum bir Afgan olduğunu konusunda ABD'li yetkilileri ikna etmesinden sonra serbest bırakılmıştır. Serbest kaldıktan kısa bir süre sonra Güney

¹²⁶ Daud Khattak, "Who is Mullah Fazlullah", **Foreign Policy**, 8.11.2013, [https://foreignpolicy.com/2013/11/08/who-is-mullah-fazlullah/] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹²⁷ Terrence McCoy, "Mullah Radio: The radical broadcaster leading the Taliban's war on Pakistani schoolchildren", **The Washington Post**, 17.12.2014 [https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/12/17/mullah-radio-the-radical-broadcaster-leading-the-talibans-war-on-pakistani-schoolchildren/] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹²⁸ Sana Jamal and M. Ahsan, a.g.e, s.6

¹²⁹ Leader of Pakistan Taliban killed by U.S. drone strike Afghanistan says, **NBC News**, 15.06.2018 [https://www.nbcnews.com/news/world/leader-pakistani-taliban-killed-u-s-drone-strike-afghanistan-say-n883446] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹³⁰ TTP appoints Mufti Noor Wali Meshud as chief after Fazlullah's killing, **DAWN**, 23.06.2018 [https://www.dawn.com/news/1415660] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹³¹ Designation of Noor Wali as a Specially Designated Global Terrorist, **Federal Register**, 09.19.2019 [https://www.federalregister.gov/documents/2019/09/19/2019-20276/designation-of-noor-wali-as-a-specially-designated-global-terrorist] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

Veziristan eyaletine dönmüştür. Abdullah Mesud döndükten sonra bu bölgede kuvvetlerini yeniden inşa etmiştir. Beş bine yakın militanı komuta ettiği tahmin edilmekteydi. Pakistan’da ordu ve hükümet güçlerine saldıran Abdullah Mesud ayrıca Afganistan’daki ABD kuvvetlerine de saldırılar düzenlemiştir. İki Çinli mühendisin kaçırılması saldırısının sorumluluğunu üstlenmiştir. Abdullah Mesud 24 Temmuz 2007’de Pakistan ordusu tarafından bir baskına uğramıştır. Mesud yakalanmamak için el bombasını patlatarak kendini havaya uçurmuştur.¹³²

2.4. Pakistan Talibanı Tarafından Gerçekleştirilen Önemli Saldırıların Bazıları

23 Aralık 2007: TNSM (Tehreek-e Nafaz-e Shariate Mohammadi) Mingora’da gerçekleştirilen intihar saldırısını üstlenmiştir. Gerçekleşen saldırıda 5 asker ve 6 sivil Pakistan vatandaşı hayatını kaybetmiştir.

27 Aralık 2007: Pakistan hükümeti Başbakan Benazir Butto suikasti ile ilgili TTP’yi suçladı. TTP suikast ile ilgili suçlamaları reddetmiştir.¹³³

10 Ekim 2008: TTP, bölgeyi güvence altına almak ve Pakistan Talibanı’na karşı çıkmak için görüşme yapmak üzere toplanan Ali Zai aşiret liderlerinin toplantısına bir intihar saldırısı düzenledi. 55 kişinin öldüğü saldırı da 100’ün üzerinde kişi de yaralandı.¹³⁴

6 Kasım 2008: Abdur Rehman adını kullanan bir şahıs, 16 kişinin öldüğü ve 31 kişinin yaralandığı Bajour’daki intihar saldırısının arkasında TTP’nin olduğunu iddia etti. Gerçekleştirilen saldırının hedefi ise bölgede yaşayan aşiret büyükleriydi. Bajour bölgesindeki aşiret büyükleri Pakistan Talibanı’na karşı hükümetle iş birliği yapmak için toplanmışlardı.

13 Kasım 2008: TTP Hayber Geçidi’nde Afganistan’a geçmek üzere olan NATO askeri konvoyunu durdurdu.

¹³²Sana Jamal and M. Ahsan, a.g.e, s.8

¹³³A.g.e, s.10

¹³⁴ Bill Roggio, “Suicide bomber hits tribal meeting in Pakistan”, **FDD’s Long War Journal**, 10.10.2008 [https://www.longwarjournal.org/archives/2008/10/suicide_bomber_hits.php] (Son Erişim Tarihi 24.02. 2022)

30 Mart 2009: Beytullah Mesud BBC ile gerçekleştirilen telefon röportajında Lahor'daki polis eğitim akademisine yapılan saldırının sorumluluğunu kabul etmiştir. Saldırının Amerikan insansız hava araçlarından yapılan füze saldırılarına karşı bir misilleme olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca TTP bu konuda Pakistan hükümetini de suçlamaktadır. Beytullah Mesud, 25 Mart'ta İslamabad'da bulunan polis karakoluna yapılan saldırıyı ve 30 Mart'ta Bannu yakınlarındaki orduya ait bir konvoyu yapılan intihar saldırısının sorumluluğunu da kabul etmiştir.¹³⁵

5 Ekim 2009: TTP sözcüsü Azam Tarık, BM Dünya Gıda Programı İslamabad ofisine yapılan saldırının Pakistan Taliban'ı tarafından gerçekleştirildiğini açıkladı. Gerçekleşen intihar saldırısında bir kişi hayatını kaybetti.¹³⁶

9 Ekim 2009: Paşever' de bir pazar yerinde bomba yüklü bir araç infilak etti. TTP bu saldırının sorumluluğunu resmi olarak üslenmese de Pakistan hükümeti bombalamanın Pakistan ordusunun TTP'nin Güney Veziristan'daki ana üssüne düzenlediği saldırıya misilleme olarak gerçekleştirildiğini iddia etti.¹³⁷

30 Aralık 2009: TTP, Beytullah Mesud'un ölümünün intikamını almak için Afganistan'da Khost eyaletinde bulunan CIA üssüne bir intihar saldırısı düzenledi.¹³⁸

1 Ocak 2010: TTP mensubu bir intihar bombacısı, voleybol maçını izlemek için Lakki Marwat bölgesinde toplanan insanların bulunduğu alanda patlayıcılarla dolu bir aracı infilak ettirdi. Gerçekleşen saldırı sonucu 93 kişi öldü.¹³⁹

18 Mayıs 2010: New York Times Meydanı'nda bomba yüklü araçla saldırı girişiminde bulunuldu. Qasi Hüseyin Youtube'da yayınladığı videoda Mayıs 2010'da gerçekleştirilen saldırı girişiminin arkasında TTP'nin olduğunu iddia etti.¹⁴⁰

¹³⁵ Sana Jamal and M. Ahsan, a.g.e, s.10

¹³⁶ Munir Ahmad "Taliban claim responsibility for deadly UN blast", **The Seattle Times**, 6.10.2009. [https://www.seattletimes.com/nation-world/taliban-claim-responsibility-for-deadly-un-blast/?utm_source=RSS&utm_medium=Referral&utm_campaign=RSS_munir-ahmad] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹³⁷ Declan Walsh, "Pakistan market bombs kills dozens", **The Guardian**, 9.10.2009, [https://www.theguardian.com/world/2009/oct/09/pakistan-minibus-bomb-peshawar-market] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹³⁸ Pakistan Taliban say they carried out CIA attack, **NBC News**, 1.1.2010. [https://www.nbcnews.com/id/wbna34654487] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹³⁹ Pakistan volleybal bomb toll climbs to more than 90, **BBC**, 2.1.2010 [http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/8437473.stm] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

4 Ekim 2010: İslamabad yakınlarındaki NATO yakıt tankerlerine saldırı düzenlendi. TTP saldırının sorumluluğunu üstlendi.¹⁴¹

6 Aralık 2010: Mohmand bölgesindeki Ghalalnai köyünde düzenlenen saldırıda 50 kişi hayatını kaybetti. TTP mensubu Omar Khalid AFP ile yaptığı telefon görüşmesinde saldırının sorumluluğunu üstlendiklerini açıkladı.¹⁴²

15 Ocak 2011: NATO yakıt tankerleri sınır bölgesindeki Chaman kasabasında saldırıya uğradı. Saldırının sorumluluğunu TTP üstlendi. Saldırıya 8 militanın katıldığını açıklayan TTP sözcüsü Azam Tarık Associated Press ile yapmış olduğu telefon görüşmesinde “Gönderdiğimiz tüm savaşçılar Pakistan’ın neresinde olursa olsun NATO tankerlerinin peşine düşecek” dedi.¹⁴³

10 Şubat 2011: TTP, Mardan’da bulunan orduya ait birliğe bir intihar saldırısı düzenledi. Düzenlenen intihar saldırısında 31 kişi hayatını kaybetti. TTP sözcüsü Azam Tarık, saldırının ABD insansız hava araçlarına ve Pakistan ordusunun askeri saldırılarına karşı bir misilleme olduğunu açıkladı.¹⁴⁴

17 Şubat 2011: Eski ISI yetkilisi Sultan Amir Tara, takma adıyla Albay İmam’ın cesedi Mir Ali yakınlarındaki Karam Kot’taki bir bölgede bulundu. TTP eski ISI yetkilisinin öldürülmesinin sorumluluğunu üstlendi.¹⁴⁵

8 Mart 2011: TTP sözcüsü Ehsanullah Ehsan, Faysalabad’da bir benzin istasyonunda meydana gelen ve 32 kişinin hayatını kaybettiği bombalı saldırıyı

¹⁴⁰ Sana Jamal and M. Ahsan, a.g.e, s.12

¹⁴¹ Taliban claim Nato tanker attack, **Aljazeera**, 4.10.2010. [https://www.aljazeera.com/news/2010/10/4/taliban-claim-nato-tanker-attack] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁴² Taliban claims Pakistan blasts:50 dead, **UPI**, 6.12.2010. [https://www.upi.com/Top_News/World-News/2010/12/06/Taliban-claims-Pakistan-blasts-50-dead/47441291637841/] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁴³ NATO lorries torched in Pakistan, **Aljazeera**, 15.01.2011 [https://www.aljazeera.com/news/2011/1/15/nato-lorries-torched-in-pakistan] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁴⁴ Pakistan attack: ‘Schoolboy’ suicide bomber hits Mardan, **BBC**, 10.02.2011 [https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12413469] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁴⁵ Former ISI Colonel Imam’s body found, **DAWN**, 20.02.2011. [https://www.dawn.com/news/607458/former-isi-colonel-imam-body-found] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

üstlendi. Ayrıca hedefin yakınlarda bulunan bir ISI istihbarat ofisi olduğunu da ekledi.¹⁴⁶

9 Mart 2011: TTP sözcüsü Ehsanullah Ehsan, Peşaver’de düzenlenen bir cenaze törenine yapılan saldırının TTP tarafından gerçekleştirildiğini açıkladı. Ayrıca saldırının amacını da açıkladı. Pakistan güvenlik güçlerinin devam ettirdiği Pakistan Taliban’ı karşıtı operasyonlara yerel aşiret milislerinin vermiş olduğu desteğe yönelik bir misilleme olduğunu ifade etmiştir. Yapılan intihar saldırısında 36 kişi hayatını kaybetti.¹⁴⁷

3 Nisan 2011: İki TTP mensubu intihar bombacısı Dera Ghazi Khan’daki Sufi türbesine saldırdı. Saldırıda 50 kişi hayatını kaybetti, 120 kişi yaralandı.¹⁴⁸

26 Nisan 2011: TTP, Karaçi’ de bulunan Pakistan Donanmasına ait otobüse saldırı gerçekleştirdi. Saldırı uzaktan patlatılan bombalı düzenekler ile gerçekleştirildi. TTP saldırının sorumluluğunu üstlendi.¹⁴⁹

13 Mayıs 2011: TTP, Çarsadda’ daki bir polis eğitim merkezine çifte intihar saldırısı düzenledi. TTP sözcüsü Ehsanullah Ehsan, saldırının Usame Bin Ladin’in öldürülmesinin intikamını almak için gerçekleştirildiğini açıkladı.¹⁵⁰

25 Mayıs 2011: Örgüte bağlı bir intihar bombacısı patlayıcı yüklü bir kamyonet ile Peşaver’de bulunan bir polis binasına saldırdı. Saldırıda 6 kişi hayatını kaybetti. 30 kişi ise yaralandı. Pakistan Taliban’ı saldırının sorumluluğunu üstlendi. Saldırısı Usame Bin Ladin’in ölümüne karşı intikam olarak gerçekleştirdikleri açıklandı.¹⁵¹

¹⁴⁶ At least 32 killed in Faisalabad blast; Taliban claim responsibility, **DAWN**, 8.03.2011 [https://www.dawn.com/news/611590] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁴⁷ Deadly attack at Pakistan funeral procession, **BBC**, 9.03.2011. [https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12684954] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁴⁸ Timeline of deadliest insurgent attacks in Pakistan, **Tribune**, 28.03.2016, [https://tribune.com.pk/story/1074142/timeline-of-deadliest-insurgent-attacks-in-pakistan] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁴⁹ Faisal Aziz, “Bomb hits Pakistan navy bus, third this week”, **Reuters**, 28.04.2011. [https://www.reuters.com/article/us-pakistan-blast-idUSTRE73R0QK20110428] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁵⁰ Twin blast kill more than 80 in Charsadda, **DAWN**, 13.05.2011, [https://www.dawn.com/news/628325/twin-blasts-kill-at-least-three-in-charsadda-dawnnews] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁵¹ Suicide bomber kills 6 at Pakistan police building, **The San Diego Union-Tribune**, 25.05.2011, [https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-suicide-bomber-kills-6-at-pakistan-police-building-2011may25-story.html?_amp=true] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

13 Eylül 2011: Örgüt militanları tüfekler ve roketlerle Peşaver eteklerinde bulunan bir okul otobüsüne saldırdı. Şoför ve dört öğrenci hayatını kaybetti. TTP saldırının sorumluluğunu üstlendi.¹⁵²

16 Ağustos 2012: Kamra'daki Minhas Hava üssüne yapılan saldırıyı TTP üstlendi. TTP ve güvenlik güçleri arasında gerçekleşen çatışma iki saat sürdü. Saldırıda dokuz kişi hayatını kaybetti.¹⁵³

8 Haziran 2014: TTP mensubu 10 militan, Karaçi'deki Cinnah Uluslararası Havalimanı'nı beş saat boyunca kuşatma altına aldı. TTP ile Özbekistan İslami Hareketi bu saldırıda birlikte hareket etti.¹⁵⁴

16 Aralık 2014: TTP militanları Peşaver' de Pakistan ordusu tarafından işletilen bir okulda katliam yaptı. Saldırıda ölenlerin çoğunluğunu çocuklar oluşturmaktaydı. Saldırıda 132'si çocuk olmak üzere 141 kişi hayatını kaybetti.¹⁵⁵

8 Ağustos 2016: TTP, Belucistan Barosu başkanı Bilal Anwar Kasi'nin silahlı saldırıda hayatının kaybetmesinin yasını tutmak için toplanılan hastanenin acil servisine bir intihar saldırısı düzenledi. Gerçekleşen saldırıda en az 70 kişi hayatını kaybetti.¹⁵⁶

4 Haziran 2018: Bir TTP militanı, aktivist Ali Wazir liderliğindeki Peştu mitingine ateş açtı. Açılan ateşte en az 25 kişi yaralandı.¹⁵⁷

¹⁵² Le haz Ali, "Bus attack kills four boys in Pakistan", **The Sydney Morning Herald**, 14.10.2011, [https://www.smh.com.au/world/bus-attack-kills-four-boys-in-pakistan-20110914-1k84a.html] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁵³ Several killed in Pakistan airbase raid, **Aljazeera**, 16.08.2012, [https://www.aljazeera.com/news/2012/8/16/several-killed-in-pakistan-airbase-raid] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁵⁴ TTP claims attack on Karachi airport, **DAWN**, 8.06.2014, [https://www.dawn.com/news/1111397] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁵⁵ Pakistan Taliban: Peshawar school attack leaves 141 dead, **BBC**, 16.12.2014, [https://www.bbc.com/news/world-asia-30491435] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁵⁶ Quetta lawyers attack: 'Irreparable blow to future', **Aljazeera**, 9.12.2016, [https://www.aljazeera.com/news/2016/12/9/quetta-lawyers-attack-irreparable-blow-to-future] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁵⁷ Asad Hashim, "Pakistani Pashtun rights activists wounded in gun attack", **Aljazeera**, 4.06.2018, [https://www.aljazeera.com/news/2018/6/4/pakistani-pashtun-rights-activists-wounded-in-gun-attack] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

4 Temmuz 2021: Patlayıcılarla dolu bir araba kuzey Pakistan'daki bir baraj inşaatı alanında çalışan işçileri taşıyan otobüse çarptı. Otobüste bulunan işçilerin çoğunluğu Çin vatandaşıydı. TTP'nin bu saldırının sorumluluğunu reddederken, Pakistan hükümeti yapılan soruşturmalar sonrasında TTP 'nin intihar saldırısına karıştığını duyurdu.¹⁵⁸

11 Aralık 2021: İki TTP militanı Tank ilinde çocuk felci aşısı için gelen ekibin korumasını üstlenen polis memurunu vurdu. Bu saldırı TTP' nin Pakistan hükümeti ile yaptığı bir aylık ateşkesin bitiminden 2 gün sonra gerçekleşti.¹⁵⁹

2.5. İyi Taliban - Kötü Taliban

TTP, Afgan Taliban'ı ile aynı isme sahip olmasına rağmen aralarındaki temel fark, Pakistan devletine yönelik tutumlarıdır. TTP, Pakistan'da yönetimi devirerek bir rejim değişikliği yapmayı istemekte ve Pakistan devletini de cihat edilecek düşman olarak nitelendirmektedir. Pakistan Talibanı'nın gerçekleştirdiği saldırıların önemli bir kısmı Pakistan ordusuna karşı gerçekleşmiştir. Afgan Talibanı'nın hedefi ise Afganistan'daki Amerikan işgalini sonlandırmak ve Afgan yönetimini devirmektir. Afganistan Talibanı'nın hedefleri bununla sınırlıdır. Afgan Talibanı'nın Pakistan devleti ile çatışmak gibi bir amacı bulunmamaktadır. Hatta Afgan Talibanı Pakistan güvenlik güçleriyle çatışmaya kesin bir şekilde karşı çıkmaktadır.¹⁶⁰

Afgan Talibanı'nın kurucusu Molla Ömer 1980'lerde Sovyetler Birliği'ne karşı savaş için ISI tarafından eğitilen militanlardandır. Afganistan'da yaralandığında Pakistan'daki hastanede tıbbi yardım almıştır. Sovyetler Birliği Afganistan'dan çekildikten sonra Afganistan'da bulunan savaş figürlerinden birisiydi. Afgan Talibanı'nı kurduktan sonra Pakistan devleti ona her konuda destek vermiştir. Böylece Afgan Talibanı Afganistan'ın önemli bir kısmının kontrolünü ele geçirmiştir.

¹⁵⁸ Asif Shahzad, "Pakistan says attack that killed Chinese was a suicide bombing", **Reuters**, 12.08.2021, [https://www.reuters.com/world/asia-pacific/pakistan-foreign-min-says-bus-attack-that-killed-9-chinese-workers-was-suicide-2021-08-12/] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁵⁹ Ahmad Shah Azami, "Police Officer Killed, One Wounded, In Pakistani Taliban Attack on Polio Vaccine Team", **Gandhara**, 11.12.2021, [https://gandhara.rferl.org/a/pakistan-polio-vaccine-policeman-killed/31604445.html] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2022)

¹⁶⁰ Salim Çevik, a.g.e. s.107

ABD'nin Afganistan'ı işgalinden sonra Molla Ömer ve ekibi Pakistan'a geçmiştir. Pakistan istihbarat servisi ISI'nın yardımlarıyla, sınır bölgelerinde bulunan altyapı yeniden inşa edilmiştir. Kademeli olarak NATO ve Afgan güçlerine yönelik saldırılar artırılmıştır. Pakistanlı danışmanlar Afganistan'daki görevlerin bazılarında Afgan Talibanı'na eşlik etmiştir. Ayrıca Körfez ülkelerinden gelen askeri ve mali destekleri de Pakistan yönetimi Afgan Talibanı'na aktarmıştır.¹⁶¹

Pakistan Talibanı ise Peştu kuşağındaki Deobandi medreselerinde eğitim görmüştür. Afganistan'da bulunan Afgan Taliban'ın bir kolu veya uzantısı değildir. Afgan Taliban'ından emir alan bir yapısı bulunmamaktadır. Pakistan Taliban'ının hedefi seküler Pakistan devletini yıkarak ülkede katı bir Deobandi dini yönetimi tesis etmeye çalışmaktadır.¹⁶²

Pakistan'ın "iyi Taliban, kötü Taliban" stratejisi, Pakistan'ı hedef alan cihatçı gruplar ile askeri kurumların jeo-stratejik hedeflerini yerine getirebilmesi için kontrol edilebilen grupları birbirinden ayırmasına dayanmaktadır.¹⁶³ Pakistan, İslamcılığın Peştu milliyetçiliğini bastıracağı umuduyla desteklemiştir. Özellikle katı bir İslami yorumun aktarılması için medreseler kurdu muştur. İslamcı anlayışı benimseyen Taliban liderleri bu medreselerden yetişmiştir. Pakistan'ın desteğinin ikinci nedeni, 1947'den beri Afgan yönetimlerinin Durand Hattı'nı tanımamalarıdır. Afgan Hükümetlerinin Pakistan'ın kuzeyindeki Peştu kuşağı olarak bilinen topraklarda bağımsız "Peştunistan" devletinin kurulması veya bu toprakların Afganistan'a ait olduğu iddiasını sürekli gündeme getirmesinden ötürü Pakistan devleti destek vermektedir. Pakistan devleti Afgan Talibanı'nın bu sorunu çözebileceğine inandığı için desteklemektedir. Üçüncü nedeni ise Pakistan'ın Afganistan'da dost ve müttefik bir yönetimin kurulması inancıdır. Pakistan Hindistan karşısındaki durumundan ötürü Afgan Talibanı'na destek vermektedir.¹⁶⁴ Pakistan devleti bu sebeplerden ötürü Afgan Talibanı'nı "iyi Taliban" olarak nitelendirmiştir. TTP ise Pakistan'da bulunan

¹⁶¹ Bruce Riedel, "Pakistan's problematic victory in Afghanistan", **Brookings**, 24.08. 2021, [https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/08/24/pakistans-problematic-victory-in-afghanistan/] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2021)

¹⁶² Karl Kaltenthaler ve William Miller, a.g.e. s.942

¹⁶³ Kunwar Khuldune Shadid, "How the Taliban Used Pakistan", **The Diplomat**, 19.08.2021. [https://thediplomat.com/2021/08/how-the-taliban-used-pakistan/] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2021)

¹⁶⁴ Manjari Chatterjee Miller, "Pakistan's Support for the Taliban: What to Know", **Council on Foreign Relations**, 25.08.2021, [https://www.cfr.org/article/pakistans-support-taliban-what-know] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2021)

yönetimi devirmek ve şariat hukukunu Pakistan’da yürürlüğe koymak hedefindedir. Pakistan devleti terör tehdidi olarak algıladığı Pakistan Talibanı’nı ise bu nedenle “kötü Taliban” olarak nitelendirmektedir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Leela Jacinto, “Pakistan’s ‘good Taliban-bad Taliban’ strategy backfires, posing regional risk”, **France24**, 09.02.2022, [<https://www.france24.com/en/asia-pacific/20220209-pakistan-s-good-taliban-bad-taliban-strategy-backfires-posing-regional-risks>] (Son Erişim Tarihi: 25.02.2021)

3. İÇ DİNAMİKLER

3.1. Pakistan Ordusunun Pakistan Talibanı'nın Oluşumuna Etkisi

Pakistan Talibanı' nı anlayabilmek için yakın zamanda bölgede yaşanan siyasi olayları gözden geçirmek gerekmektedir. 1970'lerin sonralarından itibaren Pakistan'ın içerisindeki ve etrafındaki kabile bölgeleri kırılğan bir yapıya sahiptir. ABD ve NATO güçlerinin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra FATA gittikçe istikrarsız bir bölge haline gelmiştir. 2001 yılında Afgan Taliban rejimi düşünce binlerce Taliban, El Kaide üyesi ve onların yabancı bağlantıları (Özbekistan, Çeçenistan ve Tacikistan kökenli organizasyonlar) ABD ve NATO güçlerine karşı savaşabilmek için güvenli bir bölgeye ihtiyaç duymuş ve Afganistan-Pakistan sınırını geçerek Pakistan'a geçmiştir. Bu bölgelere gelenler halk tarafından çok iyi bir şekilde karşılanmış ve lokal kabileler tarafından korunmuştur. Bazı analistler Peştuların bu göçmenleri koruma isteğinin Peştu topluluğunun etik kurallar bütünü olan Peştunvali'deki iki önemli prensip olan misafirperverlik ve sığınmaya dayandırmaktadır. Diğer analistler ise kabile liderleri ile bu gruplar arasındaki ilişkinin para ve tehdit üzerinden yürüdüğünü öne sürmektedir.

Pakistan ordusu kabile kuşağından El Kaide'yi çıkartmak için askeri operasyonlar yapmış ancak operasyonlar bölgenin Talibanlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Bu askeri operasyonlar ve Taliban'ın bölgedeki etkisi bölgedeki siyasi sistemin çökmesine neden olmuştur. Bu zamana kadar kabile bölgeleri otonom bir şekilde lokal ve bölgesel yaşlıların konseyi ile yönetilmekteyken 2001-2007 arasında gerçekleşen lokal ve ulusal olaylar sonucu bölge Talibanlaşmaya başlamıştır.¹⁶⁶

Pakistan ordusunun Veziristan'da El Kaide militanlarına karşı başlattığı operasyona 70 bin asker katılmıştır.¹⁶⁷ Pakistan ordusunun bu askeri operasyonları güçlü bir direnişle karşılaşmış ve Peştular dışarıdan gelen bir tehlikeye karşı dağılmış olmalarına rağmen tekrardan birleşmiştir.¹⁶⁸ Askeri operasyonlar Pakistan açısından kötü bir karşılık üretmiş ve bu olaydan sonra militan grupların bölgedeki etkisi daha

¹⁶⁶ Mona Kanwal Sheikh, **Guardians of Gods: Inside the Religious Mind of the Pakistani Taliban**, New Delhi: Oxford University Press, 2016, s.21-23.

¹⁶⁷ A.g.e., s. 23.

¹⁶⁸ Carl M. Lowe, **Militancy in Pakistan A Schizophrenic Problem**: Monterey, Naval Postgraduate School, 2012, s.48.

da artmıştır. Bazı organizasyonlar ise Pakistan devleti ile savaşmak için bir araya gelmiştir. Kabile bölgesinde Pakistan ordusunun askeri operasyonlar düzenlemesi, Peştularca bölgelerinin otonomilerine karşı ihlal olarak algılanmıştır. Bununla beraber Başkan Müşerref dini ve siyasi hareketleri militan aktivitelerle ilişki içinde olduklarını düşünerek yasaklamıştır. Bu yasak istemeden de olsa Pakistan Talibani'nin popülaritesini artırmış ve örgüte yeni militanların katılmasını sağlamıştır. Ayrıca bu durum Pakistan Talibani'nin diğer radikal İslamcı organizasyonlarla iş birliği yapmasına neden olmuştur.¹⁶⁹

Pakistan Talibani'nin oluşmasını ve sempatanlarının artmasını sağlayan bir diğer önemli olay da Lal Mescid'e Pakistan ordusu tarafından yapılan askeri operasyondur. Müşerref tarafından Pakistan ordusuna verilen emirle Lal Mescid'te bulunan organizasyon dağıtılmıştır.¹⁷⁰ Altı bin Pakistan askerinin katıldığı bu operasyon bir hafta sürmüş, aralarında kız öğrencilerin de olduğu yüzlerce mescit öğrencisi hayatını kaybetmiş, çok sayıda öğrenci kaybolmuştur. Pakistan ordusunun Lal Mescid'e yaptığı bu operasyon Pakistan toplumunda özellikle de Peştu kabile kuşağında bulunan cihat yanlılarında büyük bir tepkiye yol açmıştır.¹⁷¹

Nisan 2009'da Pakistan devleti ile bölgedeki gruplar arasında bir barış anlaşması imzalanmış ancak bu barış anlaşmasının bozulmasıyla Pakistan ordusu Swat şehrine saldırmıştır. Bu saldırı sonrasında 2 milyon Pakistanlı yerinden edilmiştir. Bu göçmenler Pakistan Talibani'nin militan kaynağı olmuştur. Bu süreçte Pakistan hükümetinin yerlerinden edilmiş vatandaşlarına yardımı götürmeyişi, Pakistan Talibani'yle ilişkili olanlar da dahil İslami yardım kuruluşlarının iştahını kabartmış, göçmen krizini fırsata çevirmiştir. Örgütler Amerikan karşıtlığını göçmenlere bu süreç içerisinde aktarmıştır.¹⁷²

3.2. Ziya ül Hak Dönemi ve İslamizasyon Politikası

Pakistan'ın ulusal kimliğinin kıstası İslam dini olmuştur. Bu durum sadece Pakistan'a salt bir kimlik sağlamakla kalmamış kurulan yeni devletin Hindistan'dan

¹⁶⁹ Mona Kanwal Sheikh ,a.g.e., s. 23.

¹⁷⁰ A.g.e.

¹⁷¹ Pakistan Talibani Dosyası, **MepaNews**, 31.01.2021 [<https://www.mepanews.com/pakistan-talibani-dosyasi-40898h.htm>] (Son Erişim Tarihi: 6 Ağustos 2021).

¹⁷² Mona Kanwal Sheikh ,a.g.e., s.23.

müstakilliğini de belirlemiştir. Pakistan'ın kurucuları arasında yeni kurulan devletin laik temeller üzerine mi yoksa İslami temeller üzerinde mi yükselmesi gerektiği kuruluş günlerinde tartışılmış, günümüzdeki gibi yoğun polemikler yaşanmamıştır. 1945 yılında dinin, kültürün ve İslami ideallerin bağımsızlık hareketinin itici faaliyeti olduğunu belirten Cinnah, her konuşmasında Pakistan'da yükselecek olan demokrasinin peygamberin gösterdiği yolun ışığında kurulacağını dile getirmiştir. Fakat Cinnah'ın her fırsatta dile getirdiği bu söylem mollaların hakimiyetinde olan teokratik bir devlet değildir. Pakistan'ın kurulmasından sonra yurtdışına deklare edilen konuşmalarında Pakistan'ın gayrimüslimlerin haklarının koruduğunu ve Pakistanlı müslümanlar ile gayrimüslimlerin eşit hak ve hürriyetlere sahip olduğunu her zaman vurgulamıştır. Pakistan bilindiği üzere darbe-demokrasi sarkacında gidip gelen bir ülke olmuştur. 1956 yılında Pakistan'da yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde her ne kadar çıkartılması gündeme gelse de o günden bugüne kadar Pakistan “*İslam Cumhuriyeti*” olarak tanımlanmaktadır. Hakimiyetin Allah'a ait olduğu ve halkın ise verilmiş olan emaneti kullandığı vurgulanır.¹⁷³

Pakistan'da meşruiyet sağlamak isteyen hem sivil hem de askeri liderler İslam dinini siyasetin malzemesi haline getirmiştir.¹⁷⁴ Pakistan'da hem askeri hem sivil yönetimler İslamcı partileri kendi temellerini güçlendirebilmek için kullanmışlardır. İslamcı partiler Pakistan toplumunda geniş bir tabana sahiptir. Kendi pozisyonlarını sağlama almak isteyen politik liderler İslami partilerin desteğini alarak bunu sağlamayı öğrenmişlerdir. İslamcı grupların bu süreçler içerisinde kullanımları Pakistan'ın politik kurumlarıyla bu grupların iç içe girmesine neden oldu. Eyüp Han döneminde İslamcılarının mobilizasyon gücü belirginleşmeye başlamıştı. Eyüp Han'ın hatalarından ders alan Zülfikar Ali Butto devletin İslamcı ideolojisini desteklemeye başladı. Butto, İslamcı sosyalizmi öne sürerek ekonomik eşitlik üzerinden İslamcı partilere ulaşmayı ve onları mutlu etmeyi istemiştir. Butto bu şekilde sempati sağlamak istese de Butto'nun bu hamleleri zayıf kalmıştır. Butto bu dönemde yıldızı parlayan General Ziya ül Hak'ın İslamcı bakış açısına yenik düşmüştür. İslamcılar Pakistan'da General Ziya ül Hak döneminde daha önemli unsur haline gelmiştir. Ziya ül Hak dindar bir kişiliğe sahip olmasından dolayı askeri rejime karşı İslami

¹⁷³ Mim Kemal Öke, **Din- Ordu Gerilimi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002, s.240-242.

¹⁷⁴ Uğur Pektaş, **Uluslararası İlişkilerde Kırılğan Devlet Söylemi, Nedenleri ve Yaklaşımlar: Pakistan Örneği**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015, s.60.

kesimde herhangi bir nefret oluşturmamıştır. Dini gruplarla iş birliği yapan Ziya ül Hak, politik olarak meşruluğunu bu şekilde sağlamıştır. Cemaat el İslami'nin hükümetin enstitülerine girmesinin önünü açmıştır. Bu yaklaşım Navaz Şerif döneminde de devam etmiştir.¹⁷⁵

Pakistan siyasi liderleri arasında kurucu liderler Cinnah'tan sonra başa gelen liderler içerisinde Pakistan'ı dönüştüren ve ülke geleceğini değiştirebilen tek lider Ziya ül Hak olmuştur. Ziya ül Hak, modern İslami cihat hareketlerinin kurucusu olarak nitelendirilebilir. Hindistan'ın Jalandhar kentinde doğan Ziya ül Hak, 1944 yılında Hindistan'ı kontrol eden İngilizlerin ordusuna katılmıştır. Ziya ül Hak İkinci dünya savaşında İngiliz Sekizinci Ordusu'nda yer almış ve Hint askerleriyle birlikte İtalya'da Nazi rejimine karşı savaşmıştır. Ziya ül Hak, 1962-1964 yılları arasında ABD'de bulunmuş ve Kansas eyaletinde Leovenworth Garnizonu'nda tank komutanlığı eğitimlerine katılmıştır. 1965'te yaşanan Pakistan-Hindistan savaşında Ziya ül Hak tank komutanı olarak görev yapmıştır.

Pakistan devletinin oluşturduğu askeri danışman grubunun bir üyesi olarak 1967 yılında Ziya ül Hak Pakistan'dan ayrılarak Ürdün'ün başkenti Amman şehrine gitmiştir. Ürdün'deki görevi Altı Gün Savaşı'nda İsrail kuvvetlerine yenilen Ürdün'ün toparlanmasına danışmanlık yapmaktır. Ziya ül Hak, Ürdün'e geldikten sonraki üç yıl içerisinde, Ürdün yönetiminde bulunan Haşimi hükümetinin Filistinli lider Yaser Arafat önderliğindeki gerillalara karşı mücadelesinde önemli rol oynadı ve kendini burada göstermeyi başardı. Ziya ül Hak, Ürdün kralının Filistinli gerillalara karşı verdiği savaşın planlanmasında aktif rol almıştır. Ziya Ül Hak, 1970 yılının Eylül ayında gerçekleşen ve Ürdün'ü kasıp kavuran iç savaşta Filistinli gerillalara karşı savaşan Ürdün birliklerinin bir kısmını da savaş içerisinde kontrol etti. Ürdün kralı Hüseyin'in Filistinli gerillaları yendiği ve Ürdün topraklarından çıkarttığı bu savaş Filistin tarihinde Kara Eylül diye bilinmektedir. Ürdün kralının erkek kardeşi Prens Hasan, Ziya ül Hak ile ilgili olumlu sözler söylemiştir. Prens Hasan, Ziya ül Hak'ın kralın dostu ve sırdaşına dönüştüğünü, saygı duyulan bir kimse olduğunu ve profesyonel bir asker olduğunu açıkça ifade etmiştir. Yalnızca askeri taktikler sağlayan bir danışman olmamış bunun ötesine geçerek askerlerin de

¹⁷⁵ Carl M. Lowe, a. g. e., s.32-33

saygısını ve güvenini kazanan bir kimse olmuştur. Ziya ül Hak Pakistanlı askeri bir danışman olarak Ürdün'e gönderilmiş olmasına rağmen yetkilerini aşan bir kişidir. Fakat Ürdün yönetiminde bulunan Haşimilerle çok sağlam ilişkiler geliştirmiştir. Ürdün'de üstlendiği rol sebebiyle Pakistan'da da meşhur bir şahsiyet haline gelmiştir.¹⁷⁶

Ziya ül Hak Pakistan'da yönetimi ele geçiren diktatörlerin tersine İslamcı bir kişiliktir. Pakistan'da bulunan İslamcı eğilimli siyasi parti Cemaat-i İslami'ye yakın durmuştur. Kendini dini bütün bir Müslüman olarak gören Ziya ül Hak, Pakistan ordusunu da İslami bir kimliğe büründürmeye çalışmıştır. Pakistan'da her ne kadar askeri yönetim iktidara gelse de bu yönetimi coşku ve övgü ile karşılayan radikal İslamcılardan Ziya ül Hak destek alabilmiştir. Ziya ül Hak, subaylara birliklerle beraber namaz kılmalarını söylemiş, subayları buna teşvik etmiştir. Ordu içerisinde bulunan terfi dairesinin performans kriterlerine de ek şartlar getirmiştir. Sadece askeri performanslar kriter olarak kabul edilmemekte buna ek olarak ahlak ve dini davranışlar da değerlendirmelerde kriter kabul edilmekteydi. İslamizasyon politikası Ziya ül Hak'ın Pakistan'a bıraktığı bir mirastır.¹⁷⁷

Pakistan'da İslamlaştırma Sünnilik esas alınarak yapılmaktaydı. Pakistan'da bulunan Şiiler ve Ahmediler bu sürece dahil edilmemiştir. Sünni olmayan ve diğer dini azınlıklar İslamlaştırma politikasından dolayı sosyal, ekonomik ve siyasi bakımdan pek çok hak kaybına uğramıştır.¹⁷⁸

Ziya ül Hak tarafından uygulamaya koyulan İslamizasyon siyasetinin beş önemli unsuru bulunmaktadır. İlk olarak yüksek İslam şurası kurarak, hükümete politikalarında danışmanlık yapmasıdır. Bu bağlamda anayasa tekrardan düzenlenmiş, şeriat mahkemeleri kurulmuştur. İkinci olarak, ceza kanunları ele alınmıştır. Hırsızlık, zina, soygun gibi suçlar başta olmak üzere İslami yargılama esasları ilan edilen Hudut Kararnamesi ile uygulamaya sokulmuştur. Üçüncü olarak, Ziya ül Hak yönetimi Pakistan'da İslami bir yapı olarak görülmeyen Ahmedi Cemaati'ne (Kadıyanilik) yönelik yasal sınırlamalar getirdi. Dördüncü olarak, İslami

¹⁷⁶ Bruce Riedel, **Kıyametin Eşiğinde Amerika, Hindistan ve Pakistan Sarmalı**, İstanbul: Matbuat Yayın Grubu, 2014, s.94.

¹⁷⁷ A. g. e. s.94-95.

¹⁷⁸ Uğur Pektaş, a. g. e., s.60.

finans sistemini kurarak faizsiz bankacılık uygulamasına geçildi. Son olarak ise eğitim ve medya alanında İslami kimliğe uygun olacak bir düzen tesis edilmiştir. Fakat bütün bu İslami düzene dayalı politikalar ne tam anlamıyla tasarlanabildi ne de tatbik edilebildi. Zira, İslamizasyon politikası Pakistan'ın toplumsal hayatına somut bir şekilde intikalinde İslami yapılar arasında bile bir görüş birliği söz konusu değildi ve Pakistan yorum tartışmalarıyla çalkalanmıştır.¹⁷⁹

Askeri darbe ile yönetimi ele geçiren Ziya ül Hak, İslamizasyon politikalarını Pakistan'da faaliyet gösteren medreseler (dini okullar) üzerinde de uygulamıştır. Pakistan'da faaliyet gösteren bu İslami okulların sayısı Ziya ül Hak döneminde epeyce artmıştır. Medreseler tarafından verilen diplomaları Ziya ül Hak yönetimi üniversiteden alınan diplomaya denk hale getirmiştir. Okulların ülkedeki sayıları ve etkileri General Ziya ül Hak döneminde inanılmaz derecede artmıştır. Pakistan'da 1971 yılı itibariyle 900 medrese bulunurken, 1988 yılına gelindiğinde bu rakam 8000'i resmi, 25.000 adeti ise devlet tarafından kaydedilmemiş olmak üzere toplamda 34 bin rakamına ulaşmıştır. Bunun yanı sıra Ziya ül Hak döneminde Pakistan'da ordunun toplum üzerindeki rolü giderek artmıştır. Eyüp Han yönetiminde subayların emeklilik maaşlarına katkı sağlamak için ve ülkedeki kırsal bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla, emekli subaylara devlet arazilerinden toprak verilmekteydi. Ziya ül Hak yürürlükte olan bu uygulamanın kapsamını daha genişletmiştir. Pakistan ordusunun içerisinde ayrıcalığa sahip olan subaylara Pakistan'ın gelişmekte olan kentlerindeki devlet arazilerinden mülkler verilmiştir. Bu uygulama daha sonraki yıllarda da kesintisiz bir biçimde uygulanmaya devam etmiştir. 1999 yılına gelindiğinde, Pakistan'ın şehirlerindeki gayrimenkullerin önemli bir bölümü ordu mensuplarının tasarrufunda olduğu bilinmekteydi.¹⁸⁰

Ziya ül Hak döneminde sadece ordu büyümekle kalmadı, Pakistan istihbaratı da bir hayli büyümüştür. 1979 yılında General Ziya ül Hak tarafından seçilerek atanan direktör Aktar Abdurrahman ya da General Aktar Peştü kökenlidir. Kendisi ile çalışanlar onu soğuk, mesafeli, gizemli ve ketum olarak nitelendirmektedir. Aktar başarılı ve yetenekli bir istihbaratçı olduğu ve Afganların dünyasını da iyi bilen bir kişi olduğu ifade edilmektedir. Afganistan'da çatışan mücahit liderlerin çoğuyla

¹⁷⁹ Mim Kemal Öke, a. g. e., s.244.

¹⁸⁰ Bruce Riedel, a. g. e., s.95-96.

teması olmuş ancak Peştularla diğerlerine oranla daha yakın bir iş birliği geliştirmiştir. Peştuların verdiği mücadeleyi meşru bir hale getirebilmek adına Aktar onları siyasi partiler halinde örgütlemiştir. Aktar sadece Afganistan'da değil, CIA ve Suudilerle de sağlam bağlantılar kuran bir kişidir. Ziya ül Hak'ın etkisiyle General Aktar Pakistan İstihbaratı'nın hem kapsamını genişletmiş hem de gücünü artırmıştır. 1978 yılında Pakistan istihbarat servisinin tahminlere göre bütçesi 1 milyar dolara ulaşmıştır. Görevli personel sayısı ise 2000 'den 40000'e kadar yükselmiştir. Pakistan istihbarat servisi artık ülkenin en etkili kurumu haline dönüşmüştür. Pakistan'da istihbaratın gücü her yere ulaşmakta, her telefon görüşmesi kaydedilebilmekte, köylere ve kentlerde bulunan her mahalleye ve kamusal alanlara muhbir yerleştirebilen bir istihbarat servisi haline gelmiştir. Bütün siyasetçileri takip eder konumda olan Pakistan istihbaratının bu şekilde büyümesinin temel sebebi Ziya ül Hak'ın yönetimde kalmasını sağlamaktır. Ancak cihat başlatma hedefi de bu büyüme için eş derecede etkili olan sebeptir. ISI ülkede en güçlü ve etkili kurum olduğunu Aktar'ın yardımcılarından birisi daha sonraki bir zamanda açıkça ifade etmiştir. Kısacası Ziya ül Hak yönetimi, Pakistan'a İslamizasyon politikalarını ve despotluğu miras bırakmıştır.

Ziya ül Hak yönetiminin İslamizasyon yönündeki çabalarına Pakistan dışında gerçekleşen bazı siyasi olaylar yeni fırsatlar sunmuştur. Bu fırsatlardan ilki İran'da gerçekleşen İslami devrimdir. İran'da Şah hükümeti 1979 yılında gerçekleşen İslami devrimle yıkılmıştır. Gerçekleşen bu devrimin etkisi Pakistan'da da hissedilmiştir. Pakistan Sünni bir ülke olmasına rağmen ciddi oranda Şii bir azınlığa da sahiptir. Pakistan vatandaşlarının yaklaşık %25 'i Şii mezhebine tabidir. İran'da gerçekleşen İslami devrim aslında Şii devrimidir. Bu durum Pakistan'da mezhepsel gerginliklerin artmasına neden olmuştur. Devrim sonrasında İran rejimi Pakistan'daki Şii muhaliflere destek vermeye başlamıştır. Ziya ül Hak bu durum karşısında muhaliflerle uzlaşmak istemiştir. İran ile pazarlık yapmaya çalışan Ziya bu çabalarının başarısız olduğunu görünce güç kullanmaya başladı. Bu süreçte Ziya ve Pakistan istihbarat servisi ISI, Sipah-i Sahabe Pakistan gibi anti-Şii Sünni gruplara destek vermiştir. Sipah-i Sahabe Pakistan şiiileri korkutarak edilgen bir konuma getirmek için Şii camilerine ve dini törenlere saldırılar düzenlemiştir.

Marksist subaylar Afganistan'da 1978 yılında mevcut siyasi otoriteyi devirerek yönetimi ele geçirmiştir. Komünist ideolojiyi ve politikaları Afganistan'da uygulamaya başlayan subaylara kırsalda yaşayan halk ayaklanarak isyan etmiştir. Kırsal bölgelerde başlatılmış isyana katılan isyancıların çoğunluğu Pakistan'da bulunan dini partilerle ve istihbarat servisi ISI ile uzun zamandır ilişkileri bulunmaktaydı. Ziya ül Hak kırsalda isyan eden isyancılara açık bir şekilde destek vermiştir. Pakistan istihbaratı bu isyancıları silahlandırmıştır. Buna karşın Afganistan'da yönetimi ele geçiren Marksistler Sovyetler Birliği'nden destek istemiştir. Silah ve uzman isteyen Marksist yönetim daha sonra da Sovyet birliklerinin Afganistan'a gönderilmesini talep etmiştir. Sovyetler ise ilk başta bu duruma çekince ile yaklaşmıştır. Çünkü Afganistan'da bir iç savaşın başlayacağını ve bu durumun büyük bir çıkmaza dönüşebileceğini düşündüklerinden bu sürece ilk etapta dahil olmak istememiştir. Fakat durum kötüleşmeye başlayınca Sovyetler Birliği uydu bir devlet kurmak için Afganistan'a müdahale etmiştir.¹⁸¹

Ziya ül Hak, istihbarat direktörü Aktar'ı Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra Suudi Arabistan'a göndermiştir. Ziya ül Hak, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinden dolayı geçmişten beri iş birliği içerisinde olduğu Suudi Arabistan'dan yardım istemiştir. Suudi Arabistan bu durum karşısında Pakistan'a büyük bir miktarda yardım yollamıştır. Bunlara ek olarak Pakistanlı göçmenleri Suudi Arabistan'da çeşitli alanlarda işlere yerleştirmiştir. Suudi Arabistan'ı yöneten Kral Fahd, Ziya ül Hak'ın yapmış olduğu teklifi derhal kabul etmiştir. ISI ve Suudi Arabistan istihbaratı komünizm karşıtı mücahitlere yardım edebilmek için iş birliği yapmıştır. Suudi Arabistan maddi destek vermenin yanı sıra Sovyetlere karşı yapılan bu savaşa halkın da dahil olmasını istemiştir. Halkın maddi destek vermesini ve cihada katılmasını teşvik etmiştir. Pakistan ile Suudi Arabistan arasında gerçekleşen bu iş birliğine daha sonra ABD de dahil olmuştur. Pakistan, ABD ve Suudi Arabistan'dan aldığı maddi destekle Afganları eğitebilecekti. Pakistan istihbaratı yapay bir sınır olan Durand Hattı üzerinde eğitim kampları kurdu. Bu kamplarda Pakistan, Afganlara ileri askeri taktikler ve beceriler kazandırmaya çalışmıştır. Pakistan ordusunun elit birimi olan Özel Kuvvetler Timi de bu kamplara gelerek

¹⁸¹ A. g. e., s.96-98.

eğitimler vermiştir. Pakistan bu süreç içerisinde 80.000-90.000 arasında Afganlıya eğitim vermiştir.

Pakistan, Afganistan'da yaşanan siyasi sürece dahil olmanın bedelini ağır bir şekilde ödemiştir. Harpten ve komünist rejimden kaçan 4 milyona yakın mülteci Pakistan'a sığınmıştır. Afgan Harbi esnasında ülkedeki bütün şehirler boşalmıştır. Afganistan'dan kaçan mülteciler Pakistan'ın en yoksul kesimlerine sığınmıştır. Bu bölgeler Peştuların yönetimindeki Kuzeypatı Sınır Eyaleti, FATA ve Belucistan'dır. Afganistan'dan Pakistan'a göç eden Afgan mülteciler Pakistan'ı tüketen bir yüke dönüşmüştür.¹⁸²

Günümüz Pakistan'ındaki pek çok sorunun temel kaynağı Ziya ül Hak 'ın 1980'li yıllarda uyguladığı politikalarıdır. Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgal edildikten sonra kırsalda bulunan komünizm karşıtı mücahitlere destek veren ve bu grupların Pakistan içerisinde de faaliyetler yürütmesine izin veren Ziya ül Hak, "Kalaşnikof" ve "haşhaş" kültürünün Pakistan'a girmesinin önünü açtı. Günümüzde Pakistan için ciddi bir tehdit olan köktendinci terör örgütleri, Ziya'nın 1980 'li yıllarda izlediği yanlış politikanın sonucunda, kendilerini geliştirme ve yeni militan temin etmek için uygun bir ortam yakalamışlardır.¹⁸³

3.3. Cihat Retoriği

Pakistan, İslamcı militanları Afganistan ve Kaşmir meselesinde ulusal çıkarlarını sağlamak için kullanmıştır. Cihadi retoriği dini radikaller tarafından kendi İslam anlayışlarındaki İslamcı ümmeti yaratmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Pakistanlı liderler bu pan-İslamcı anlayışı kabul etmeseler de onlarda cihadın manipülatif bir gücünün var olduğunu görmüştür. Siyasette başarıyı elde edebilmek için bu grupları organize etmişlerdir. Bunu Keşmir anlaşmazlığı ve 1970'li yıllarda yaşanan Bangladeş krizinde (Doğu Pakistan) kullanmışlardır. Cemmu-Keşmir meselesinde kabileleri cihat fikri üzerinde bileştirerek askeri/militan gruplara insan kaynağı haline getirmiştir. Bu kabileleri adeta bir vekil güç haline getirmişlerdir. 1971 Bangladeş krizinde Doğu Pakistan'ın seküler liderlerine karşı Pakistan askerleri, cihat retoriğini kullandılar ve İslamcı grupları yardımlarını bu sayede

¹⁸² A. g. e. s.98-100.

¹⁸³ Uğur Pektaş, a. g. e. s.60.

almaya başardılar. 1979 yılında Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesinde sonra da Pakistan İslamcı militanların kullanımını devam ettirmiş ve bu enstrümana daha fazla başvurmuştur. Bu süreç içerisinde Ziya l Hak, ABD ile iş birliği içerisinde oldu, sponsor olan ülkeler vasıtasıyla bu militan grupların Afganistan'ı işgal eden Sovyetlere karşı çatışmasını sağladı.

Pakistan istihbarat servisinin İslamcı fundamentalistlere karşı sempatisi bulunmaktaydı. Çünkü bu militan grupları korkusuz savaşçılar olarak nitelendirmekte, Pakistan'ın çıkarlarına uygun olarak çalışabilecek olduklarını düşünmekteydi. Bu durumdan ötürü CIA ve ISI, radikal İslamcı gruplara askeri yardım yapmıştır. Genç Pakistanlılar ve Afgan mülteciler militarize edilmiş ve cihatçı kültür bu gruplara medrese ağları üzerinden aktarılmıştır. 1989 yılında Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi ABD adına başarılı bir süreç ve stratejik misyonunun tamamlanması anlamına geliyordu. Ancak bu durum Pakistan için hiç de olumlu sonuçlar doğurmadı. "ABD, Pakistan'ı işsiz "zgrlk savaşçıları" ile karşı karşıya bıraktı." ¹⁸⁴

3.4. Peştunistan Sorunu

3.4.1 Peştular

Tahminlere göre Peştular Afganistan-Pakistan sınır bölgesinde M.S. 4. yüzyılda yaşamaya başlamışlardır. Kabilelerin yaşadığı yerler İran platosundan Hindistan Ganj ovalarına kadar uzanmaktadır. 1747 yılında Ahmet şah Durrani yönetimde Peştu kabileleri Afganistan'ın güneyinde ve Pakistan'ın batı kesimlerinde yoğunlaşmaya başlamışlardır. Afganistan-Pakistan sınır bölgesinde yaşayan Peştular dünyadaki en büyük kabile federasyonu olarak görülmektedir. Bu kabile federasyonun 12,5 milyonu Afganistan'da yaşarken, yaklaşık 30 milyonu ise Pakistan'da ikamet etmektedir. Hayber-Pahktunva eyaletinde Peştular konsantre olurken, 3,18 milyon Peştu FATA bölgesinde yaşamaktadır. İlk yaşadıkları bölge Pahktunva olarak tespit edilmiştir. Peştular Pakistan'ın toplam nüfusunun yaklaşık

¹⁸⁴Carl M. Lowe, a. g. e., s.27-28.

%16'sını oluşturmalarına rağmen Pakistan'ın kuzeybatı bölgelerinde çoğunluğu oluşturmaktadır.¹⁸⁵

Afganistan birçok etnik unsuru içerisinde bulundurmasına rağmen, ülke içerisinde tek başlarına politik bir gücü yönetebilecek ve oluşturabilecek olan sadece dört etnik unsur bulunmaktadır. Bu etnik unsurlar da: Peştular, Tacikler, Türkler ve Hazaralardır.¹⁸⁶

Peştular, Afganistan'da yaşayan etnik unsurlar içerisinde geleneksel ve tarihi bakımdan en güçlü ve en kalabalık etnik unsurdur. Krallar Afganistan'da tarih boyunca Peştuların içerisinde çıkmıştır. Afganistan'da hükümet, bürokrasi ve ordudaki üst rütbe ve kademeleri genellikle Peştular oluşturmaktadır. Savaş öncesinde Afganistan'ın çoğunluğunu Peştular etnisitenin oluşturduğu iddia edilmektedir. Ancak savaşın başlamasıyla Afganistan dışına en çok göç eden etnik unsur da Peştular olmuştur. Bu sebepten ötürü Afganistan'da Peştuların ülke nüfusundaki oranı %50'nin altına indiği öne sürülmektedir. Afganistan'da yaşayan Peştular ülkenin güney ve güneydoğu bölgelerinde varlıklarını sürdürürken, ülkenin diğer bölgelerinde azınlık halindedirler.¹⁸⁷

Etno-linguistik Peştular kimliği aynı kan bağından gelmeleri, Peştular dilini konuşmaları ve Peştunvali'nin ahlak ve sosyal kurallarını takip etmesi ile oluşmaktadır. Kırsal bir geçmişe sahip olmalarına rağmen modern devlet anlayışı Peştuların sosyal yapısı üzerinde bir ikilem yaratmıştır. Bu sebepten ötürü Peştular devletle olan bağlarında iki gruba ayrılmışlardır: kırsal ve modern Peştular. Bu bakış açısı kırsal Peştuları tarım ve hayvancılıkla uğraşmaya itmiş, sosyal ve ekonomik problemlerinin artmasına sebep olmuştur. FATA' nın dağlık bölgelerinde geleneksel hayatlara sahip olmaları, devletle olan minimum ilişkileri Peştuların merkezi hükümetlerle ilişkiye girmesini engellemiştir. Ayrıca merkezi hükümetlerde bu bölgelerde yaşayan Peştular üzerinde hakimiyeti bu sebepten ötürü kuramamışlardır. Ülke içerisinde yaşanan göçlerle Peştular büyük şehirlerde Punjabi kültürüne entegre olmuştur.

¹⁸⁵ A.g.e., s.39-40.

¹⁸⁶ Özgür Çınarlı, "Afganistan'ın Etnik Yapısı", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2012, s.74.

¹⁸⁷ A.g.e.

Peştuların güçlü birlikteliği Peştunvali olarak adlandırılan ahlak ve sosyal kurallara dayanmaktadır. Peştular kendilerini utandırabilecek bir şey yapmaktan her zaman çekinirler ve bunun gerçekleşmesi yerine ölmeyi tercih ederler. 19. yüzyılın sonlarına doğru İngilizlerle iki savaş yapan Peştular İngilizleri mağlup etmeyi başardılar. İngiliz orduları kabile bölgelerini işgal edince Peştuların bu dövüşçü ve direnen karakteriyle karşılaştı. Sınır bölgelerinde 80 bin kabile mensubu Malakand'ta savaşmaya gelmiştir. Merkezi kontrole karşı bir antipati Peştuların kendi geleneklerinde bulunup günümüzde dahi sürmektedir. Taliban ise günümüzde bu grupları karizmatik olarak temsil eden yegâne temsilcidir.¹⁸⁸

Pek çok alt kabileye bölünmüş olan Peştular bu durum nedeniyle çokça alt kimliğe sahip olmakta ve kimlik çatışmaları yaşamaktadır. Çünkü Peştuların kimlikleri hem kendileri tarafından hem de dış unsurlarca sürekli sorgulanır haldedir. Peştular, iki büyük kabile federasyonuna sahiptir. Mevcut olan Peştu kabilelerinin neredeyse tamamına yakını bu kabile federasyonunun birisine tabi olup alt bir kolunu oluşturmaktadır. Abdali federasyonu, diğer ismiyle Durrani kabilesi, Afganistan'ın Kandahar ve Herat eyaletlerinde varlıklarını sürdürürken, diğer kabile federasyonu Gılzailer Nangahar-Paktia bölgesinde yaşamaktadır. Peştular din olarak İslam dinine mensup olup neredeyse tamamına yakını Sünni -Hanefi mezhebine mensuptur. Fakat Şii Peştular da bulunmaktadır. Bu gruplar Veziristan'da bulunan Turi kabilesi ve Orakzailerin bir alt kolu olan Muhammed Kel kabilesidir.

17. asırda bölgede önemli bir siyasi aktör haline gelen Gılzailer, 18. asırda Afganistan'ın eyaleti Kandahar'ı ve İran topraklarının önemli bir bölümünü hakimiyetleri altına almışlardır. Fakat 1729 yılında Gılzailer'in İran'daki hakimiyetleri sona ermiştir. Durrani kabilesinin bir alt kolu olan Sadozailerden olan Şah Durrani'den itibaren Afganistan'da iktidar Peştuların elindedir. Peştular Afganistan'da yaşayan etnik unsurlar arasında ülkeye en hâkim etnik unsur olmasına rağmen kültürleri ve kabile düzenleri sebebiyle merkezi bir siyasi aktör olmaları güçleşmiştir.

¹⁸⁸ Carl M. Lowe, a.g.e, s.40-42.

Mühim kararlar Loya Cirga'da alınır. Loya Cirga Peştunlara özgü geleneksel bir meclis veya topluluktur. Her Peştu kabilesini bir temsilci bu toplulukta temsil etmektedir. Fakat Loya Cirga meclis gibi çalışmaz, sürekli toplantılar yapılan bir yer değildir. Olağanüstü durumlarda toplanır ve sadece belli bir konu veya konular görüşülerek karara bağlanır. Kararlar hükme bağlandıktan sonra Loya Cirga dağılır. Ayrıca toplantıda bulunan kabile temsilcileri de süreklilik arz etmez. Bu durum, kabile liderlerinin kendilerine güç tabanı oluşturmalarına engel oluşturmaktadır. Güç tabanı oluşturmak isteyen liderler Loya Cirga dışında ideolojilere, dini okullara, siyasi ve ekonomik unsurlara yönelmektedirler. Bu husus Sovyet işgaline karşı tek bir askeri cephe ve devlet kuramamalarını da anlaşılır kılmaktadır.

Merkezi devlet otoritesi sağlanamadığı durumlarda bile kabile sistemi ve Peştu töresi (Peştunvali) Peştular için istikrar kaynağı olmaktadır. Çünkü, toplumsal krizlerin çözümü için sadece devletin mevcut olması gerekmez. Ayrıca devlet kurumları daima adil ve demokratik olamayabileceklerini de varsayım olarak göz önünde bulundurursak, bu tür yapıların toplumsal istikrarı ve huzuru tesis etmesinde daha etkin olduğu da söylenebilir.¹⁸⁹

3.4.2. Peştunvali

Peştunvali, bir örf ve âdet kuralları bütünüdür. Diğer bir deyişle Peştuların sosyal hayatta nasıl davranmaları gerektiğini belirten kurallardır. Sert ve tutucu bir yapısı bulunmamakta daha çok geleneksel bir doğası vardır. Peştular yüzyıllardır anavatanlarında yaşamaları sonucu belli başlı alışkanlıklar, pratikler ve yaşam tarzları geliştirmiştir. Peştuca sadece Peştuların konuştuğu bir dil olmayıp bunun ötesine geçerek Peştunvali'nin prensip ve ilkelerini de aktaran bir araçtır. Bu yapısı ile Peştuca benzersiz bir dildir. Peştunvali'nin kökleri ve gelişimi çok eski zamana dayanır. Peştunvali İslam öncesi dönemde de Peştular tarafından uygulanmaktadır. Peştuların İslam dinini inanç olarak benimsemesinden sonra İslam dini ile Peştunvali iç içe geçmiştir. Peştunvali'nin temel ilkeleri şunlardır: misafirperverlik (*Melmastyä*), intikam (*Badal*), korumacılık (*Nanawatay*), onur (*Nang*), yaşlılar meclisi (*Jirga*), akrabalar arası rekabet (*Tarboorwali*), kadınların iffetinin korunması (*Namus*) ve geniş aile içerisinde rekabet (*Siyali*). Peştuların yaşadığı bölgeye ait

¹⁸⁹ Özgür Çınarlı, a.g.e., s.74-75.

problemlerin dinamiğini anlamak için Peştunvali'nin kompleks yapısını dikkatle incelenmelidir.¹⁹⁰

Misafirperverlik (*Melmastya*): Peştuca da misafir anlamına gelen *melma* kelimesinden türemiştir. Peştunvali'nin en merkezi ve önemli prensiplerinden birisidir. Peştular misafirlerini daima iyi şekilde ağırlamaktadır. *Melmastya*'nın konsept olarak batıdaki misafirperverlikten daha geniş kapsamı vardır. Peştular için ekonomi, ırk ve din gibi ölçütler bir önem arz etmez. Bir Peştunun düşmanı bile kendisine gelip sığınabilir. Ev sahibi bu kişiye o güvenceyi sağlar. Bu şu anlama gelmektedir; *Melmastya* prensibi *Badal* (intikam) prensibinin üzerindedir.

İntikam (*Badal*): Peştunvali'nin bir diğer önemli prensibidir. Peştular kendilerine karşı yapılan kötü bir hareketi veya durumu affetmezler. Onlar fırsatını buldukları anda intikamlarını alırlar. Bu intikam karşılık esasına dayanır. Yapılan bir hareketin karşılığı benzer bir hareketle cevaplandırılır. Cinayetin intikamı aynı şekilde cinayettir. Bir intikam sadece başka bir intikamla bitirilir. Ancak Peştunvali aynı zamanda affetme erdemini de vurgulamaktadır. Zarar görmüş bir aile veya kabile hata yapan kişinin içten bir özür dilemesi halinde ya da affedilmeyi beklerse affedilebilir. *Melmastya* ve *Badal*'ın yanı sıra cesaretli ve gözü pek olmakta (*Tura* ve *zrawartya*) Peştunvali de önemli prensiplerdir. Bir Peştu cesaretli ve gözü pek olmalıdır. Bu davranışları savaş ve kargaşa esnasında da gösterebilmelidir. Peştuların halk edebiyatı Peştunvali'nin bu kısmını oldukça iyi yansıtmaktadır. Halk şarkılarında ve şiirlerde Peştu toplumunda sadece erkeklerin gözü pek ve cesur olmasını değil, kadınlarında bu davranışları sergilemeleri gerektiği anlatılır.

Yaşlılar Meclisi (*Jirga*): Peştun toplumunda sorunların çözümünü sağlayan mekanizmadır. *Jirga*'nın yaşlı üyeleri kabilelerin önemli insanlarıdır. *Jirga*'nın yaşlıları yaşadıkları lokal bölgelerdeki yaşamları gayet iyi bilirler. Her kabilenin yerel kurallarının farklı olmasından dolayı *Jirga* hangi kabileye aitse onun kurallarına göre işler. Devlet mekanizmasının Durand Hattı ve Af-Pak kabile kuşağında zayıf olmasından dolayı devlet kabilelerin sorunlarına cevap verememektedir. *Jirga* burada devreye girerek devletin çözemediği bu sorunları çözer.

¹⁹⁰ Surat Khan, Muhammad Faheem ve Saima Gul, "Understanding Pashtunwali and the Manifestation of Pashtun Nationalism in Pakistan : A Conceptual Analysis", **Global Social Sciences Review**, Vol:IV, No:1, 2019, s.266.

Geniş aileler arası rekabet (*Siyali*) ve akrabalar arası rekabet (*Tarborwali*): Peştunvali'nin diğer prensiplerindendir. Bu prensipler Peştu toplumunu oldukça rekabetçi bir hale getirmiştir. *Tarborwali*, Tarbor kelimesinden gelmektedir. Tarbor kelimesi kuzen anlamına gelmektedir. Peştuların bakış açısına göre *Tarborwali* bir ailedeki kuzenlerin bir arada olması için gerekli olan felsefedir. Bunun negatif yönü nefrete ve kıskançlığa dayanmasıdır. Pozitif yönü ise tehditlere karşı tüm kuzenlerin birleşmesi ve birbirlerini korumalarıdır. *Siyali*, Peştu toplumunda yarışa dair pozitif duyguları ifade eder.

Onur ve kadınların iffetinin korunması (*Nang ve Namus*): Bu iki prensip Peştunvali'nin önemli iki prensibidir. Bir Peştu onurundan ve gururundan asla ödün vermez. Bir Peştu varlık anlamında fakir olabilir fakat onur ve gurur bakımından toplumdaki en varlıklı kişiye kendisini eşit olarak görür. Peştuların onur konusunda en önemli gördüğü kısım ise ailesindeki kadınların iffetinin korunmasıdır. Bu da kadınlara karşı saygılı olmak zorunda olduklarını gösterir.¹⁹¹

3.4.3. Durand Hattı

19. asrın emperyalist devleti Britanya İmparatorluğu Hindistan'ın tamamını kontrol etmekteydi. Dönemin bir diğer sömürgeci gücü olan Rus İmparatorluğu Orta Asya'da bulunan yönetimleri ortadan kaldırarak günümüz Afganistan'ına komşu devlet haline gelmiştir. Afganistan oluşan bu durum çerçevesinde iki büyük sömürgeci güç ortasında büyük bir çatışma alanına dönüşmüştür. Ancak her iki imparatorluk da bu bölgede mutlak hâkim güç konumuna gelememiştir. Bu sebepten ötürü Afganistan iki sömürgeci imparatorluk arasında tampon bölge haline gelmiştir. Her ne kadar tampon bölge olarak kabul edilse de Afganistan'ın sınırları kesin bir biçimde tayin edilmediği için bölgede lokal ayaklanmalar baş göstermiş ve bu ayaklanmaların önüne geçilememiştir. Britanya İmparatorluğu, Afganistan ile Lahor ve Gandamak anlaşmalarını imzalamıştır. Swat, Chatral ve Bajour gibi bölgeler bu anlaşmaların sayesinde Hindistan'a bırakılsa da bölgede yaşanan sorunların çözümüne dair olumlu bir sonuç ortaya çıkmamıştır. Britanya yönetimi Afganistan ile kendi sömürgesi olan Hindistan'ın sınırlarının mutlak biçimde belirlenmesi için

¹⁹¹ A.g.e., s.266-267.

harekete geçmiştir. Afganistan ile sınırların belirlenebilmesi için Britanya yönetimi dış işleri sekreteri General Mortimer Durand'ı bölgeye yollamıştır. General Durand 1893 yılında Hindistan'a ulaşmış, Afganistan Emiri Abdurrahman Han ile birçok anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaların dışında güney sınırların belirlenmesine dair anlaşmayı da Afganistan Emiri Abdurrahman Han'a kabul ettirmiştir.¹⁹²

Günümüz Afganistan'ın güneydoğusundan güneybatısına uzanan sınırlar Kasım 1893'te şekillenmiş, İngiliz sömürgeci olan Hindistan'dan ayrılmıştır. Afgan yönetimleri her ne kadar bu durumu kabul hala tanımıyor olsalar da uluslararası camia da bu durum böyle olmayıp, Pakistan ile Afganistan'ın resmi sınırı olarak görülmektedir. Fakat bu çizilen resmi sınır Peştu kabilelerini iki farklı parçaya bölmüştür. Afganistan tarafından “doğal sınırlar” içerisinde görülen bölgelerin bir kısmı da Kuzeybatı Sınır eyaleti olarak Hindistan'a bırakılmıştır.¹⁹³

3.4.4. Peştunistan

Peştunistan, Pakistan'ın FATA bölgesini ve Afganistan'ın güney ve güneydoğu bölgelerini, özellikle Kandahar eyaletini kapsamaktadır. Bu bölgede ayrıca Taliban'ın doğum yeri olarak da bilinmektedir. Durand Hattı'nın çiziminden beri Pakistan ile Afganistan arasındaki bu sınır bölgesinde yaşayan kabile Peştuları bu bölgenin tekrardan Peştunistan olarak birleşmesini umdular ve bunun için çaba sarf ettiler. Peştunistan, İngiliz emperyalizmi tarafından böl-parçala metoduyla ayrılmış bir bölgedir. Bu durum kabile Peştularının gücünün azalmasına neden olmuştur. Durand Hattı Peştuları bölen bir anlaşmaydı, fakat onların aynı dili konuşmaları ve Peştunvali kurallarını uygulamalarını ortadan kaldıramadı. Durand Hattı, 1600 millik Pakistan ve Afganistan'ı bölen yapay sınır çizgisi konumundadır. Bu hat Peştun kabileleri tarafından her zaman yok sayılmıştır.¹⁹⁴

1930 ve 1940'lı yıllarda Hint Alt kıtasında yaşayan Peştu kabileleri kendilerini Hindistan'ın bir parçası olarak görmüyordu. Peştular kendilerini farklı bir millet olarak ya da Afgan milletinin bir parçası olarak tanımlıyordu. Bu düşünceleri

¹⁹² Fazıl Ahmet Burget, “Durand Hattı : Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavga'nın Diğer Adı”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:5 , Sayı:56, 2013, s.62.

¹⁹³ A.g.e.

¹⁹⁴ Joshua A. Kurtman, Pashtunistan's Future: The Global Executive or a Regional Solution, **Indiana Journal of Global Legal Studies**, Volume:21, Issue:1, 2014, s.303- 304.

Hindistan'dan ayrıldıktan sonra da devam etmiştir. Peştunistan olarak otonom bir bölgenin kurulmasını istemişlerdir. Haziran 1947'de düzenlenen referandum NWFP halkının isteklerini karşılamaktan uzaktır. Bu referandumda bölgede yaşayan halka iki opsiyon sunulmuştur. Bu opsiyonlar ya Hindistan'a katılmaları ya da Pakistan'a katılmalarıdır. Bölge halkı ise üçüncü bir opsiyonu talep etmiştir. Bölgede yaşayan halk bağımsız bir Peştunistan'ın kurulmasını ya da Afganistan'a katılmayı üçüncü opsiyon olarak görüyordu. Referandumda iki opsiyon olduğu için bölge halkı seçimlere katılmak konusunda isteksizdi. Bu isteksizlik seçimlere katılım oranını düşürmüştür. Ayrıca referandum genele yayılmamış belli bölgelerde yapılmıştır. Referandumun sonucu Pakistan'a katılım olarak çıkınca Peştu liderler ve Afganistan hükümeti bu sonucu kabul etmemiştir. Peştular başka bir otorite tarafından yönetilmeyi reddediyor, İngiliz Hindistan'ın da bütün Peştu kuşağını kapsayacak bağımsız bir Peştunistan'ın kurulmasını istemişlerdir. Diğer bir deyişle Pakistan'a katılmak yerine kendilerine ait bir devlet kurulmasını istemekteydiler. Fakat İngiliz yönetimi bu isteğe olumsuz yanıt vermiştir.¹⁹⁵

Afgan hükümeti ise NWFP'deki Loya Jirga tarafından alınan otonom olma kararını desteklemiştir. Pakistan bağımsız bir Peştunistan'ın kurulmasından daima endişe eden bir ülke olmuştur. Bu yüzden Pakistan yönetimi bu bölgede askeri gücünü artırmıştır. Sovyetlerin yıkılmasından sonra Peştunistan meselesi Afganistan ve Pakistan'ın politik gündeminde önemli bir konu olmaktan çıkmıştır. Fakat Peştu milliyetçi gruplar ve milliyetçi politik partiler Hayber'de etkin olmaya başlamıştır. Bu partiler Peştuların otonom bir düzen elde etme fikirlerini bırakarak bu bölgede aktif siyasete katılmışlardır. Aynı anda bu milliyetçi unsurlar Afganistan hükümeti ile de yakın ilişkiler geliştirmiştir. Durand Hattı'nı ulusal sınır olarak görmeyi reddeden bu gruplar Peştuların tek bir etnisite olduğunu daima dile getirmiştir.¹⁹⁶

3.4.5. Afganistan ve Pakistan'ın Tutumu

Afganistan, Durand Hattı'nın Afgan Kralı Amir Abdurrahman'a zorla kabul ettirildiğini öne sürerek yapılan anlaşmanın geçersiz olduğunu iddia etmektedir. Peştunistan ve Durand Hattı'nın Afganistan'a ait olduğunu söyleyen Afganistan,

¹⁹⁵ Ziaulhaq Rashidi, *A Review of Afgan Nationalism In Two Centuries (19th & 20th)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019, s.66-67.

¹⁹⁶ A. g. e., s.67-69.

Durand Hattı anlaşması geçerli olsa bile Afganistan ile İngilizler arasında gerçekleştiğini söylemektedir. Bu yüzden Durand Hattı, Pakistan ve Afganistan arasında bir hudut olarak kabul edilemeyeceğini öne sürmektedir. Hindistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu dönemden itibaren Afganistan, Britanya'ya Peştuların bağımsız bir devletin kurulmasını veya Afganistan'a katılmaları opsiyonun verilmesini söylemekteydi. Afganistan, Britanya'ya bölge halklarının kendi kaderini tayin etmesi için hak verilmesi gerektiğini vurguluyordu. Bu yüzden Afganistan yönetimi Peştuların Afganistan'a katılması veya bağımsız Peştunistan devletin kurulması için hak tanınması gerektiğini savunmaktadır.

Pakistan ise 1947 yılında yapılan referandumda bölgede yaşayan halkın kendi kararıyla Pakistan'a katıldığını vurgulamakta, Durand Hattı'nın Afganistan ve Britanya arasındaki uluslararası hudut olduğunu ve bu durumun 1893'ten beri bütün Afgan idarecilerinin kabul ettiğini ileri sürmektedir. Ayrıca bölgede Britanya'nın ardılı olduğunu söyleyen Pakistan, bütün yükümlüklerin kendisi içinde geçerli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁹⁷

3.4.6. Durand Hattı Ekseninde Gelişen Peştunistan Meselesi ve Pakistan'ın Tutumu

İngilizlerin 1947 yılında Hindistan'dan ayrılacaklarını açıklamasından sonra Afganistan yönetimi İngilizlere bir nota göndermiştir. Durand Hattı hudut anlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini ve Peştu kabilelerin yoğunlukla yaşadığı Kuzey Batı Sınır eyaletinin kendisine bırakılmasını istemiştir. Ancak bu talep İngiliz yönetimi tarafından reddedilmiştir. Afganistan ikinci bir opsiyon olarak Peştulara bağımsızlık hakkının verilmesini talep etmiştir. Fakat bu istekte ilki gibi İngiliz yönetimi tarafından reddedilmiştir. İngiliz yönetimi Durand Hattının kendi gündemlerinde olmadığını ve bu hudutların uluslararası sınır olduğunu ve Afgan yönetiminin de buna saygı duyması gerektiğini belirtmiştir. Afganistan yönetimi İngiliz idaresinden umudunu kestikten sonra bölgede yaşayan Peştuları bağımsız olmaları için kışkırtmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Atilla Ömer, **Pakistan'ın Doğuşundan Günümüze Afganistan- Pakistan İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2011, s.11.

¹⁹⁸ Fazıl Ahmet Burget, a.ge., s.62-63.

Kuzeybatı Sınır eyaleti Peştularından olan Abdulgaffar Han Hudai Hidmetgaran hareketini kurmuştu. Afganistan yönetimi bu örgütü desteklemeye başlamıştır. Tüm bu çabaların sonucunda Peştu kabile liderleri Abdulgaffar Han öncülüğünde toplanarak bağımsız bir devlet kurma konusunu öne sürmüşler. Afganistan yönetimi ve Pakistan arasında tartışmalar patlak verince İngilizlerin gözetiminde referandum yapılmıştır. Referandum Pakistan lehine sonuçlanmıştır. Kuzeybatı Sınır eyaleti Pakistan'a bırakılmıştır. Fakat Afgan yönetimi mevcut tutumunu değiştirmemiştir. Pakistan'ın BM üyeliği Afganistan tarafından veto edilmiştir. Afganistan mevcut tutumundan dolayı Pakistan'ın BM üyeliğini reddetmiştir. Afganistan yoğun diplomatik baskılar sonucunda vetoyu geriye çekmiş ve Pakistan'ı tanımıştır. Bu gelişmelerin ardından Cinnah, Kuzeybatı Sınır eyaleti dışında kalan ve Afganistan-Pakistan hudut bölgelerindeki Soba Serhad Peştularına yarı özerklik vermiştir. Özgür kabileler olarak bilinen bu Peştulara Afgan devleti özel bir kimlik dağıtmıştır. Afganistan'ın içinde özgürce dolaşma ve iş yapabilme olanakları sağlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda Aralık 1947'de Afganistan Pakistan'a elçi yollamış ve Pakistan'da aynı yıl içerisinde Afganistan'da elçilik açmıştır.

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen iki devlet arasında Durand Hattı sorun olmaya devam etmiştir. Afgan yönetimi bağımsız Peştunistan devletinin kurulması iddialarından vazgeçmemiştir. Kabilde 1949 yılında Peştunlar "*Özgür Peştunistan*" mitingi düzenlemiştir. Mitinge Pakistan vatandaşı Peştularda katılmıştır. Bu mitingde Afgan yöneticiler Pakistan'ın işgalci devlet olduğunu ifade etmişler. Pakistan bu gelişmelerin ardından Afganistan tarafından desteklenen Abdulgaffar Han ve birçok Peştu'yu hapse atmıştır. Hudai Hidmetgaran örgütünü yasaklamıştır. Sabo Serhad Peştularına verilen yarı özerklik statüsü kaldırılmıştır. Ayrıca Pakistan yönetimi Afganistan'a karşı ekonomik ambargo başlatmıştır. Afgan parlamentosu bu gelişmelerin karşısında Durand Hattı anlaşmasını tek taraflı olarak feshetmiştir.¹⁹⁹

Pakistan açısından Afganistan'ın Durand Hattı ve bağımsız bir Peştunistan iddiaları her zaman ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Pakistan devleti kurulduğundan beri Afganistan ile Peştunistan ve Durand Hattı yüzünden sorunlar

¹⁹⁹ A.g.e., s.63-64.

yaşamaktadır. Bu meselenin Afgan yönetimleri tarafından daha güçlü bir şekilde öne sürülmesini engellemek için Pakistan Afganistan’da istikrarsızlığı körüklemektedir. Afganistan’da Sovyet işgali öncesi ve sonrasında Pakistan rejime karşı direnen mücahitlere kendi topraklarında güvenli alanlar oluşturmuş, büyük destekler vermiştir. Mücahitler Afganistan’da 1992 yılında iktidarı ele geçince Pakistan onlara karşı savaşan Hikmetyarı desteklemiştir. 1994 yılına gelindiğinde ise Pakistan üç yıl öncesine kadar destek verdiği mücahit gruplara karşı Taliban’ı desteklemiştir.²⁰⁰

Pakistan yönetimi Taliban’ın Afganistan’da iktidarı ele geçirebilmesi için çokça destek vermiştir. Pakistanlı yöneticiler Taliban’ın Afganistan’da iktidarı ele geçirmesinden sonra Durand Hattı’nı tanımasını ve Afgan yönetiminin Peştu irredentizmi politikalarından vazgeçeceklerini ummaktaydılar. Fakat Pakistanlı yöneticilerin varsayımları hatalı çıkmıştır. Durand Hattı’nı tanımayı reddeden Taliban Hayber-Pahtunva’dan da toprak talebinde bulunmuştur.²⁰¹

Amerikan’ın Afganistan’ı işgal etmesinden sonra binlerce Afgan Taliban’ı ve El Kaide üyesi Pakistan sınırını geçerek FATA bölgesine gelerek kendilerine güvenli bölgeler bulmaya çalışmışlardır. ABD baskısı altında olan Pakistan yönetimi Veziristan’ da El Kaide ve Afgan Taliban’ına karşı askeri operasyonlar başlamıştır. Hükümet güçlerinin varlığına karşılık olarak otonom kabile bölgelerinde radikal gruplar çoğalmıştır. Militanlarla Pakistan birlikleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bazı gruplar Afganistan’da savaşmak için birleşse de daha sonra Pakistan güvenlik güçlerine karşı savaşa yönelmişlerdir. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse Afganistan’daki cihadı Pakistan’a taşımışlardır.²⁰² Bu gelişmeler etkisiyle bölge “*Talibanlaşma*” sürecine girmiştir.²⁰³

²⁰⁰A. g. e., s.66.

²⁰¹ Uğur Pektaş, a.g.e., s.108.

²⁰² Qandeel Siddique, **Tehrik-e- Taliban Pakistan**, Copenhagen: Danish Institute for International Studies, s.9-10.

²⁰³ European Asylum Support Office, **Pakistan Güvenlik Durumu**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019, s.14.

3.5. Doğal Afetlerin Sürece Etkisi

Pakistan'ın Talibanlaşmasında doğal afetler de önemli bir faktör olmuştur. Pakistan son yıllarda önemli ölçüde zarar verici deprem, sel ve afetler geçirmiştir. TTP ile ilişkili gruplar bunları bir ceza olarak yorumlamışlardır. Diğer bir deyişle İslami olmayan tavır ve bir düzenin sonucu olarak görmekteydiler. Gerçek İslami düzenin ve hukukun tesis edilmesi için Allah tarafından gönderilen bir ceza olarak nitelendirmişlerdir. Hayber-Paktunvha eyaletinde 2005 yılında büyük bir deprem yaşanmıştır. TTP mollaları radyo yayınlarından bu duruma karşı yayın yaparak propaganda yapmıştır. İnsanların yanlış davranışlarına ve İslami olmayan tavırlarına karşı bu depremi Allah tarafından bir ceza/ uyarı olarak gerçekleştirdiğini insanlara anlatmışlardır. Bu yüzden bölge halkının bu gruba karşı sempatisi artmıştır. Bu depremden sonra bir deprem daha olmuş ve sonrasında Hayber-Paktunvha eyaleti ve Punjab bölgelerinde uzun süreli artçı depremler meydana gelmiştir. Bildirilen raporlara göre bu depremler 82 bin insanın ölümüne sebep olmuştur. 3,3 milyon insan bu süreçte yaralanmış ve evsiz kalmıştır.

2010 yılında Pakistan tarihinin en kötü doğal afetlerinden birisi yaşanmıştır. Sel felaketi ülkenin kuzey batı bölgesini vurmuş ve bu felaket sonucu 1600 kişi hayatını kaybetmiştir. 3 milyondan fazla insan evsiz kalmıştır. 20 milyonun üzerindeki insan bu felaketten önemli ölçüde etkilenmiştir. Dünya Bankası tahminlerine göre bu olay 1 milyar dolar değerindeki ekini yok etmiştir. Ayrıca sel felaketi su kanallarında oldukça zarar vermiştir. Kısa ve uzun vadeli olarak yiyecek sıkıntısı ülkede baş göstermiştir.²⁰⁴

Bu afetler sonrasında TTP bağlantılı gruplar zarar gören ve göç eden insanlara yardım yapmaya başlamışlardır. Bölgeye hem Taliban hem Batı tarafı organizasyonlar tarafından birçok yardım ulaştırıldı. Ancak Batı kanallı grupların yardımları bölge halkında pek bir sempati uyandırmazken Taliban kanallı yardımlar bölgede yaşayan halk üzerinde ciddi bir sempatinin oluşmasına sebep oldu. Diğer bir deyişle TTP bağlantılı grupların bölge halkına yaptığı yardımların halk üzerindeki etkisi dış kaynaklı gelen yardımlardan daha fazla olmuştur.

²⁰⁴ Mona Kanwal Sheikh, a. g. e., s. 26.

TTP sözcüsü Azam Tarik tarafından yapılan açıklamalarda ABD ve yabancı kaynaklı yardımların lanetlendiğini, bunların bir sus payı olduğunu ve ABD' nin bu yardımları gönderse bile kendisine karşı cihadın devam edeceği söylemiştir. TTP yardım işlerinin kendileri tarafından yürütülmesini de teklif etmiştir. Pakistan hükümetine önerilen bir teklifle örgüt elemanlarının tutuklanmaması kaydı ile müsaade edilirse yardım faaliyetlerini gerçekleştireceklerini de ilan etmiştir.

TTP ülkeye gelen yabancı yardım organizasyonlarının çalışanlarını da kaçırmak istemiştir. Ayrıca halka yabancı yardım organizasyonlarından gelen yardımları kabul etmemelerini de söylemiştir. TTP bu acil durumda kalpleri kazanmak ve zihinleri birleştirmek için kullanmak istemiştir. Bilindiği üzere büyük göç ve insanların kişisel varlıklarını yok olması durumu bir travma hali yaratmakta olup bu özellikle gençlerde kızgınlık halini oluşturmaktadır. Buda gençlerin radikal ideolojilere kaymasına sebep olmuştur.²⁰⁵

²⁰⁵ A. g. e., s.27.

4. DIŞ DİNAMİKLER

4.1. Suudi Arabistan-İran Rekabeti

4.1.1. İran Dış Politikası

İran, Müslüman Arapların 691 yılında İran'ı fethetmesinden sonra İslam İmparatorluğu'nun bir eyaleti haline geldi. İslam dini bu tarihten itibaren İran'da yayılmaya başlamış ve hâkim konuma gelmiştir.²⁰⁶ Safeviler'e kadar İran'da birden fazla İslami eğilim bulunmaktaydı. Şiilik mezhebine tabi olanlar Kum ve Kaçan gibi Şehirlerde dağınık bir durumda iken, İran'ın geneline Sünnilik hakimdi.²⁰⁷ Diğer bir deyişle Safeviler'in 16 yüzyılda İran'da iktidara gelene kadar geĀen sürede Şiilik, İran'da birkaç Şehir dışında genele hâkim bir durumda değildi. İran'da iktidarı Safeviler ele geĀirdikten sonra Şiilik İran'ın resmi mezhebi haline gelmiştir.²⁰⁸

1501-1709 yılları arasında İran topraklarına Safeviler hâkim olmuştur. Safevi Devleti'nin yıkılmasından sonra 1722-1925 yılları arasında Afşar ve KaĀar hanedanları iktidarı ele geĀirerek İran'da hüküm sürmüőlerdir.²⁰⁹ Safevi Devleti yıkıldıktan sonra Nadir Şah, Zeng ve KaĀar Hanedanı dönemlerinde de resmi mezhep Şiilik mezhebidir.²¹⁰ Şiilik mezhebi İran'da beş asırlık bir geĀmiő bulunmaktadır. 16.yüzyılda Safevilerle birlikte Őiileőmeye başlayan İran, bu tarihten itibaren Şiiliği yayma politikası gütmüőtür.²¹¹

İran'ın günümüzdeki devlet anlayışı aslında Safeviler zamanında oluőtmuőtur. İran'ı homojenleőtirme siyasetini Safeviler o günkü koőullarına göre uygulamıőlardır. Safevi devleti Şiilik mezhebi temelinde birleőtmekteydi ve İran aĀısından "ötekiler" ise etrafındaki Sünni topluluklardı. Mezhebi ve ideolojik olarak Şiilik temelli, idare aĀısından Safevi hanedanlığının örneğ alındığı Basra ve Hazar arasında Āok güçlü bir

²⁰⁶ Rafiq Rustamov, **İran'da İslam, Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi,2004, s.32.

²⁰⁷ Sayın Dalkıran, "İran Safevi Devleti'nin Kuruluşuna Şii İnanĀların Etkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakışı", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:0, Sayı:18,2002, ss.69-70.

²⁰⁸ Rafiq Rustamov, a.g.e. s.35.

²⁰⁹ Saffet Akkaya ve Haleddin İbrahimli, "İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Cilt:14, Sayı:28, 2018, s.161.

²¹⁰ Dinmuhammed Ametbek, **İran Dış Politikasının Jeokültürel Kodları**, Ankara: Ankasam, 2017, s.18.

²¹¹ Muharrem Ekşi, "İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik-Şiilik- Temelli Kamu Diplomasisi", **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2017, s.48.

İran devlet modeli ortaya çıkmıştır. Safevilerin ardından Afşar, Zand ve Kacar hanedanları İran üzerinde devlet kurmuş olsa da, ötesine geçememişler.²¹²

Şah Rıza Pehlevi tarafından ortaya konan “*yek mamlekat/ tek memleket, yek mellat/tek millet*” politikası eski İran medeniyetine ait toprakları kastetmemekte, Safevi devletine ait toprakların mirasını ifade etmektedir. İran’ın “arka bahçesi” veya “nüfuz alanı” ya da “*Büyük İran*” olarak adlandırılan bu alanlar Şii Müslümanların yoğun bir şekilde yaşadığı alanlardır. Bu alanlar önceden İran’da bulunan Şii hanedanlıklara ait topraklardır.²¹³

Günümüz İran devleti, Şiiliğin mahsulüdür. Diğer bir deyişle Şiilik İran’da kimliğin en önemli unsurudur. İran ulusunu Pehlevi hanedanı reformlar ile laiklik üzerinden yeniden tanımlamaya çalışırken din ve mezhep unsurunu tamamen terk etmeye çabalamıştır. Terk edilmeye çalışılan, fakat halk nezdinde fazlasıyla güçlü olan ve kimliğin daha mühim unsuru olarak yaşayan İslam dini, daha da kuvvetli bir hale gelmiştir. Tüm bunların sonucunda Şiilik mezhebi, devletin asli kimliği olarak onanmıştır.²¹⁴

İran, 1979 yılında çıkartılan Ülke Anayasasını Şiilik mezhebi üzerinden düzenlemiş, siyasi ve hukuki yapısını da bu şekilde biçimlendirdikten sonra “*Velayet-i Fakih*” ile yönetim sistemini inşa etmiştir. Başta anayasa olmak üzere yargı, yasama ve yürütmeyi denetleme gücünü elinde bulunduran Velayet-i Fakih, rejimin de teolojik altyapısını oluşturmaktadır. “Sui generis” türü bir rejim sistemine sahip olan İran, Şiilik mezhebini ve din temelli demokrasiyi kamu diplomasisinde kullanarak bir çeşit “yumuşak güç unsuru” haline getirmiş, bunu “devrim ihracı” politikasına dönüştürmüştür. Bu sürecin doğal bir sonucu olarak Şiilik, İran dış politikasının temel dinamiği olmuştur. Diğer bir deyişle dış politika ve kamu diplomasisinin oluşum sürecinde ve uygulanmasında en önemli dinamik, Şiilik mezhebidir.²¹⁵

²¹² Dinmuhammed Ametbek, a.g.e, s.41.

²¹³ A.g.e.

²¹⁴ A.g.e. s.42.

²¹⁵ Muharrem Ekşi, a.g.e. s.49-50.

4.1.2. Suudi Arabistan Dış Politikası

Suudi Arabistan, Arap Yarımadası'ndaki en köklü devletlerden birisidir. Günümüzdeki Suudi Arabistan, tarihteki üçüncü Suud devletidir. Arap Yarımadası'nda Osmanlı Devleti'nin kontrolünün zayıflaması ve Suud'ların Muhammed ibn Suud önderliğinde hareket ederek Necd'de bulunan diğer aşiretler üzerinde hakimiyet sağlaması sonucunda, Necd aşiretlerinden olan Suud kabilesi, Birinci Suud devletini kurmuştur. 19. asrın başlarında Hicaz bölgesine yayılmaya çalışsa da bu süreçte Osmanlılarla mücadele ederken Mısır ordusuna yenilmiş ve birinci Suudi devleti 1818 tarihinde yıkılmıştır. Türki İbn Abdullah önderliğinde İkinci Suudi Devleti, Necd Emirliği olarak kurulmuş, Mısır ordusunun bölgeden çekilmesinden dolayı güç kazanmıştır. Osmanlı ile mücadele eden İkinci Suud devleti bölgede nüfusu artan İngilizler'in etkisine girmiştir.²¹⁶

Ulus-devlet fikri 19.asırda Avrupa'da kendini gösterirken, 20.asırda ise Avrupa dışındaki dünyayı ve özellikle Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında olan toprakları etkisi altına almıştır. Avrupa'ya komşu olan Osmanlı İmparatorluğu topraklarında kurulan Suudi Arabistan, bu fikirlerin etkisinde kurulan, Avrupa haricinde bir ulus devlettir. Batı benzeri seküler milliyetçi bir ideolojiye sahip olmasa da 1902'de Riyad'ın ele geçirilmesinin akabinde modern Suudi Arabistan'ın kuruluş süreci, merkezi bir devletle sonuçlanmıştır.²¹⁷

Abdülaziz İbn Suud 1902 yılı itibariyle başlatmış olduğu mücadelesinin neticesini 1932 yılında almış ve Üçüncü Suud devleti kurulmuştur. Abdülaziz hem Osmanlı ile hem de Hicaz 'da hakimiyetini elinde bulunduran Haşimilere karşı mücadele etmiş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlere otoritesini kabul ettirmeyi başarmıştır. Cidde ve Hicaz bölgelerini ele geçiren Abdülaziz, Hicaz Kralı ve Necd Sultanı olduğunu açıklamıştır. Fiilen kurulmuş olan bu devlet Necd ve Hicaz bölgelerinin birleşmesi sonrasında krallığın ilanıyla Suudi Arabistan Krallığı olarak zuhur etmiştir.²¹⁸

²¹⁶ Mehmet Şahin ve Hatice Doğan, "G-20'nin Arap Üyesi: Suudi Arabistan", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt:11, Sayı:1, 2016, s.36.

²¹⁷ Muhittin Ataman ve Yurdanur Kuşçu, "Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler", **Alternatif Politika**, Cilt:4, Sayı:1, 2012, ss.6-7.

²¹⁸ Mehmet Şahin ve Hatice Doğan, a.g.e. s.36.

Suudi Arabistan her ne kadar önemli bir petrol üreticisi olsa da askeri bakımdan zayıf bir devlettir. Petrol üreticisi devletler arasındaki en önemli devlet olan ve petrol ihraç eden Suudi Arabistan, bu durum dolayısıyla ekonomik olarak bölgenin en büyük ülkesidir. Ayrıca İslam dini açısından iki kutsal şehir olan Mekke ve Medine'yi ülke sınırları içerisinde bulundurmaktadır. Bu konumuna binaen Suudi Arabistan kendini Müslümanların lideri konumunda görmektedir.²¹⁹

Suudi Arabistan'ın ulusal güvenliği ve Suud hanedanının ülkedeki iktidarının güvence altına alınması, Suudi Arabistan dış politikasının temel iki hedefidir. Diğer bir deyişle Suud Hanedanı dış politikayı, hem kendi iktidarını hem de ülke topraklarının yabancı güçlerin hakimiyetinden ya da işgalinden korumak için kullanmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan'ın dört temel dış politika prensibi olduğu söylenebilir: İslami hayatın bölge ve dünya genelinde korunması, Suudi Arabistan'ın ekonomik refahının muhafazası, İslam ve Arap devletleri ile yardımlaşmak ve Suud rejiminin ayakta kalmasını sağlamaktır. Buna rağmen, Suud rejiminin dış politikasındaki en öncelikli unsur ulusal güvenliğidir.²²⁰

Suudi Arabistan, geleneksel İslami anlayışı baz alarak uluslararası ilişkilere dair dünya görüşünü inşa etmiştir. Bu anlayış dünyada sürekli çatışma içerisinde olan iki kampın bulunduğunu varsaymaktadır. Bu iki kamp: İnananlar (Dar-ül İslam bu gruba Hristiyanlar, Yahudiler dahildir) ve İnanmayanlar (Dar-ül Harb) olarak ayrılır. Bu perspektif üç güçlü temanın mahsulüdür: Arap kimliğine yapılan güçlü vurgu, İslam'a derin ve saygılı bağlılık ve kendilerini İslam-dışı dünyadan fiziksel olarak izole etme. Bu iki görüş Suudi Arabistan'ın dış politikasında mevcuttur: İslami mirasa sahip olduğuna dair inancından ötürü “olağanüstü kültürel özgüven” ve düşmanlar tarafından kuşatıldığına dair inancın etkisiyle oluşan “sürekli güvensizlik hali.”²²¹

Üç farklı düzeyde farklı ilkeler ve anlayışlar doğrultusunda Suudi Arabistan devleti dış politikasını yürütmektedir. Üç farklı düzlem ise: uluslararası düzlem, bölgesel düzlem ve Arap yarımadasıdır. İlk düzlem olan uluslararası düzlem

²¹⁹ Ertan Efeğil, “Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:5, Sayı:53, 2013, s.105.

²²⁰ A. g. e s.105-106.

²²¹ A. g.e. s.106.

açısından bakıldığında ABD'nin bölgedeki en önemli stratejik müttefikinin Suudi Arabistan olması ve enerji sektörü bakımından en önemli üretici ülke olması ortaya çıkmaktadır. Bu stratejik müttefiklik ilişkisi Suudi Arabistan'a askeri ve ekonomik açıdan büyük yararlar sağlamaktadır. Aynı zamanda Suudi Arabistan'ın güvenliği ve siyasi açıdan istikrarı ABD açısından hayati önem arz etmektedir. Fakat bu ilişki hem Suudi Arabistan'ın içerisinde hem de Araplar arasında ciddi eleştirilerin oluşmasına sebep olmaktadır. Suudi Arabistan rejimi, “*bölgesel yayılmacı/devrimci rejimler*” tarafından tehdit edildiğini anlamasıyla iç ve bölgesel oluşan tepkileri umursamaksızın kendi güvenliği için ABD' den destek istemekte ve Amerikan askerlerini yardım için çağırabilmektedir.

Bölgesel politika düzlemi Suudi Arabistan için ikinci düzlemdir. Ortadoğu açısından statükocu bir devlet olan Suudi Arabistan mevcut düzeni korumak için dengeleyici bir rol oynamakta ve bu role yaraşır şekilde dış politika belirlemektedir. Diğer bir şekilde söylemek gerekirse, Suud yönetimi İran, Mısır ve/veya Irak gibi revizyonist tavırları bulunan bölgesel güçlerin Ortadoğu'daki güç dengesini bozabilecek bir siyaset uygulamaları halinde, bölgesel dengeyi koruyabilmek adına gerekli adımları atmaktan çekinmemektedir. Bu durum ABD ile ilişkilerine zarar verebileceğini düşünse bile Suudi Arabistan yönetimi tarafından gerçekleştirilir.

Son olarak Arap yarımadası üçüncü düzlemdir. Suudi Arabistan Arap yarımadasında bulunan Yemen ve Körfez ülkelerindeki zayıf monarşiler üzerinde hegemon bir rolü bulunmaktadır. Suudi rejimi bölgede kendi hakimiyetini sarsabilecek girişimlerin tamamına şiddetle karşı çıkmaktadır. Zira Suudi Arabistan bu bölgeyi kendi etki alanı olarak görmektedir. Ayrıca Körfez bölgesinde hakimiyetini güçlendirebilmek için Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurulmasında önemli çaba sarf etmiştir.²²²

Bölgesel düzlem Suudi Arabistan dış politikası açısından daha belirleyici konumdadır.²²³ Bölgesel düzlem açısından Suudi Arabistan Ortadoğu'daki güç dengesine dikkat etmekte olup mevcut bu dengeyi bozabilecek girişimlerin tümüne

²²² A.g.e. s.106-107.

²²³ Mehmet Şahin ve Hatice Doğan, a.g.e, s.45.

karşıt adımlar atmaktadır. Suudi yönetimi bu sebepten ötürü bölgesel gelişmeleri mezhepsel düzlemde değerlendirmektedir.²²⁴

4.1.3. Suudi Arabistan ve İran'ın Bölgesel Rekabeti

İki ülke arasındaki rekabetin analizi söz konusu olduğunda, akılda ilk beliren olgu, mezhep savaşları etrafında gelişen siyasettir. Öte yandan Tahran ve Riyad arasında cereyan eden bu mücadelenin gerçekten *mezhep*' temelli olup olmadığı ve "*mezhepçi politikalar*" denildiğinde ne anlama geldiği irdelenmelidir. Şayet mezhepçi politikadan kasıt diğer ülkelerde yaşayan Selefi/Vehhabi veya Şii toplulukların menfaatlerinin korunması ise Suudi Arabistan ve İran'ın mezhepçi politikalar izlediklerini söylemek mümkün değildir. Zira Tahran ve Riyad yönetimlerinin ulusal menfaatleriyle uyuşmadığı durumlarda diğer ülkelerdeki Selefi/Vehhabi veya Şii toplulukları desteklemekten kaçındıkları görülebilmektedir. Diğer yandan mezhepçi politikadan kasıt, Tahran ve Riyad'ın, diğer ülkelerin içerisinde yaşayan Selefi/Vehhabi ve Şii toplulukları kendi menfaatlerine uygun bir biçimde yönlendirilmeleri ise, gerek Suudi Arabistan'ın gerekse İran'ın mezhepçi politikaları izlediklerini söylemek mümkündür. Tahran ve Riyad yönetimleri diğer ülkelerdeki kendileriyle aynı mezhebe inanan toplulukları sadece kendi menfaatleri için bir araç olarak kullanmayıp daha ötesine geçerek farklı kimliğe sahip topluluklar üzerinden daha fazla taraftar kazanabilmek ve güçlerini artırabilmek adına "*vehhableştirme*" ve "*şiileştirme*" politikaları gütmektedirler.²²⁵ Uluslararası ilişkilerde çokça zikredilen "*güvenlik ikilemi*" kavramı, Tahran ve Riyad arasındaki bir diğer mücadelenin nedenini açıklamaktadır. İran ve Suudi Arabistan yönetimleri bölgesel üstünlük nedeniyle birbirlerini devamlı olarak kendi varlıklarına karşı tehdit olarak algılamaktadır.²²⁶

4.1.4. İki Ülkenin Pakistan'daki Mevcut Konumu

Kısaca Af-Pak olarak adlandırılan Afganistan ve Pakistan gerek Tahran gerekse de Riyad yönetimleri tarafından bir nüfuz alanı olarak düşünölmekte ve her

²²⁴ Ertan Efeğil, a.g.e, s.111.

²²⁵ Damla Kocatepe, "Suudi Arabistan- İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması", **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2017, ss.74-75.

²²⁶ Kemal İnat vd, **İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları**, İstanbul: SETA Yayınları, 2016, s.9.

iki ülke tarafından önemli rekabet alanlarından birisini oluşturmaktadır. Pakistan üzerinde Riyad ve Tahran arasındaki mücadelenin yansımaları söz konusudur. Riyad yönetimi Pakistan'ı daima önemli bir müttefik olarak görmektedir. Süregelen mali yardımlara karşılık olarak Riyad yönetimi Pakistan'ın nükleer gücünün kendilerinin de hizmetinde olduğuna dair bir yaklaşım sergilemektedir.²²⁷ Riyad yönetimi buna ek olarak Pakistan'ı Şii İran'a karşı Sünni bir duvar olarak görmektedir. Taliban'ın Afganistan'da devrilmesi ile Afganistan'da, Saddam Hüseyin sonrasında ise Irak'ta etkisini artıran İran'a karşı gerek Pakistan'ın gerekse Suudi Arabistan'ın çekince duyduğu ve birbirlerine daha da yakınlaştığı görülmektedir.²²⁸ Ayrıca Suudi Arabistan yönetimi birçok Pakistan vatandaşına iş imkânı sağlamak ve Pakistan ekonomisine önemli katkılarda bulunmaktadır.²²⁹

Dini, siyasi ve ekonomik bakımdan Pakistan her ne kadar Suudi Arabistan'a daha yakın olsa da ülke sınırları içerisinde yaklaşık 30 milyon civarında Şii nüfus bulunmaktadır.²³⁰ İran'dan sonra dünya da en çok Şii nüfusun yaşadığı ülke Pakistan'dır. Bu durum İran için kaynak ve avantaj sağlamakla birlikte Pakistan'a yönelik ilgisinde ve nüfuz elde etmesinde önemli bir sebep teşkil etmektedir. Ayrıca Af-Pak bölgesi İran için ciddi tehdit oluşturacak ideolojik ve mezhebi potansiyeli barındırmakta olmasından ötürü İran'ın bu bölgeyle yakından ilgilenmesine neden olmaktadır.²³¹

Günümüzde çokça zikredilen Sünni-Şii mezhep çatışmasının en kırılgan noktası Pakistan'dır. Zira ülkede yaşayan her iki kesiminde hiçbir zaman birbirleriyle iyi ilişkilere sahip olmamıştır. İki mezhep taraftarları arasında süregelen çatışmalar ve karşılıklı olarak saldırılar yaşanmıştır. Bir taraftan Riyad diğer taraftan Tahran yönetimi kendilerine yakın grupları yıllar boyunca desteklemiştir.²³² Tahran ve Riyad yönetimleri bu bölgedeki güç mücadelelerini ve çıkar çatışmalarını vekil güçler aracılığıyla yürütmektedirler.²³³

²²⁷ A.g.e. s. 26.

²²⁸ A.g.e. s.27.

²²⁹ Damla Kocatepe, a. g. e. s,90.

²³⁰ A.g.e.

²³¹ Kemal İnat vd, a. g. e, s. 24.

²³² A.g.e. s.26.

²³³ Damla Kocatepe, a.g.e. s.88.

4.1.5. İran'ın Pakistan'a Etkisi

İslam dini, Şiilik ve Sünnilik olarak iki farklı mezhebe ayrılmıştır. Sünni kesim bir milyardan üzerindeki küresel Müslüman nüfusunun yaklaşık olarak yüzde 85'ini oluştururken, Şiiler ise Azerbaycan, Pakistan, Hindistan, Irak, Lübnan, İran ve Körfez ülkelerinde yoğunlaşarak Müslüman nüfusun yaklaşık yüzde 10-15'ini oluşturur.²³⁴ Diğer bir deyişle 130 milyonluk Şii Müslüman nüfusunun büyük çoğunluğu Pakistan ve Lübnan arasındaki bölgede yaşamaktadır.²³⁵ İran topraklarında yaşayan halkın yüzde 89'u Şiilik mezhebinin mensubudur. Komşu ve civar ülkelerde (Bahreyn, Lübnan, Irak, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri) Şii azınlıklar bulunmaktadır.²³⁶ Şiiliği devlet kimliğinde öne çıkartan ve Şii mezhebe mensup topluluklarla dini, tarihi ve kültürel bağlar kurarak İran, bölgede daima etkin bir devlet olmaya çalışmıştır. 1979 devrimi ile İran Şiiliği dış politikada önemli bir araç haline getirmiştir. İran "*devrim ihracı*" politikasıyla bunu uygulamaya çalışmıştır. Kuşkusuz, ülke dışında yaşayan Şii topluluklar devrim ihracı politikasının kitlesel omurgasını oluşturmaktadır.²³⁷

Müslümanlar, Pakistan'daki nüfusun %95-97'sine tekabül etmektedir. Çoğunluğu Sünni olan Müslüman nüfusun %80-85'i Sünni iken, %10-15 kadarını Şiiler oluşturmaktadır.²³⁸ 1970'lerin sonlarına kadar Pakistan'da Sünni-Şii ilişkileri genellikle sakin bir şekilde seyretmiştir. Sünni-Şii ilişkileri şiddet içermediği gibi aynı zamanda siyasi alanda da durum böyle cereyan etmiştir. Ayrıca 1970'lere kadar Pakistan Şiilerinin politik aktiviteleri belirgin bir şekilde dini bir motivasyona bağlı değildi.²³⁹ Pakistanlı Şiiler, 1979 devrimine kadar politik olarak ılımlı bir cemaat yapısına sahipti ve kurumlarının sınırlı maksatları bulunmaktaydı.²⁴⁰

²³⁴ Muzaffer Tan, "Geçmişten Günümüze Şiilik", **Eskiye**, Sayı:25, 2012, s.66.

²³⁵ Luis Lugo, **Mapping the Global Muslim Population**, Washington D.C: Pew Research Center, 2009, s.8.

²³⁶ Ertan Efeğil, "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar", **OrtadoğuAnaliz**, Cilt:4, Sayı:48, 2012, s.57.

²³⁷ Mehmet Şahin, "Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt:1, Sayı:1, 2006, ss.40-41.

²³⁸ Salim Çevik, a.g.e. s.85.

²³⁹ Michael Kalin and Niloufer Siddiqui, **Religious Authority and the Promotion of Sectarian Tolerance in Pakistan**, Washington D.C: United States Institute of Peace, Special Report 354, October 2014, s.3.

²⁴⁰ International Crisis Group, **The State of Sectarianism In Pakistan**, Asian Report N°95, 18 April 2005, s.11.

İran Şahı devrildikten sonra Ayetullah Humeyni'nin iktidara gelişi Pakistan'daki Şiileri önemli ölçüde etkilemiştir. 1979'da alenen ilk Şii örgütü olarak ISO²⁴¹ Ayetullah Humeyni'yi taklid-i merci olarak kabul etti. Pakistan'daki Şiiilerin büyük bir çoğunluğu Iraklı Ayettullah Al Hoi'yi taklid-i merci olarak kabul ediyordu. Bu durum kimi kesimlerce önemli bir değişimin başlangıcı sayılmıştır.²⁴²

İran, Arap olmayan Güney Asya Şiilerini İran etkileyebileceği bir topluluk olarak görüyordu. İran, Şii topluluğu için kendini bölgesel bir örnek olarak göstermekteydi. Pakistan'ın merkezi hükümeti zayıftı, Sünnileşme programı ise Sünni General Ziya tarafından uygulanıyordu. Ayrıca Pakistan'ın Batı ile olan ittifakı Pakistan Şii topluluğunu İran'a itmekteydi. Bu durum İran yardımlarının Pakistanlı Şii toplumuna ulaştırılması için bir sebep oluşturmaktaydı.²⁴³

İran aktif bir şekilde kendi toprakları dışındaki Şii topluluklarına devrimi ihraç etmeyi hedefliyordu.²⁴⁴ İran bu tarihten itibaren Pakistanlı Şiilerin aktivizmine ideolojik ve maddi açıdan destek verdi ve onları etkilemeye başlamıştır.²⁴⁵ Şii aktivizm dalgası ortaya çıkmasıyla beraber bu gruplar İran tarafından belirgin bir şekilde desteklenmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde İran, Pakistanlı Şiiilere bir çok fon sağlamıştır. Pakistan'ın büyük şehirlerinde İran tarafından kültür merkezleri açılmıştır. İran çoğunluğu Gılgit ve Baltistan'dan olan genç mollara mali olarak destekte bulunmuştur.²⁴⁶

Pakistan örneğinde İran kültür merkezleri önemli İran ulemalarının çalışmalarını Pakistanlı Şiiilere dağıtılmasında aktif rol oynamıştır. Kum ve İran'daki diğer dini merkezlerde okumak isteyen Pakistanlı Şiiilere çokça burs verilmiştir. Tahmine göre 4000'e yakın Pakistanlı Şii öğrenci bu kurumlardan burs aldılar ve

²⁴¹ Imamia Students Organization Türkçe olarak İmami Öğrenci Örgütü Pakistan'daki en büyük Şii Müslüman öğrenci örgütüdür.

²⁴² Hassan Abbas, **Shiism and Sectarian Conflict in Pakistan**, Combating Terrorism Center at West Point, 2010, s.29.

²⁴³ Rodger Shanahan, **Religion or Realpolitik: A Comparative Study of Iranian Foreign Policy Towards Azerbaijan and Pakistan**, 4th Int. Virtual Conference on Iran and the World, Haberfield: Lowy Institute, 2013, s.27.

²⁴⁴ Arif Rafiq, **Pakistan's Resurgent Sectarian War**, PeaceBrief 180, Washington D.C: United States Institute of Peace, 2014, s.1.

²⁴⁵ Ali Riaz, **Global Jihad, Sectarianism and The Madrassahs in Pakistan**, Institute of Defence and Strategic Studies Singapore, 2005, s.16.

²⁴⁶ Frederic Grare, **Reforming the Intelligence Agencies in Pakistan's Transitional Democracy**, Washington D.C: Carnegie Endowment, 2009, s.26.

Velayet-i Fakih'te Humeyni'nin devrimi konseptiyle tanıştılar ve bu konseptte uygun bir Fakih oldular. Pakistan'a döndükten sonra bu öğrenciler Pakistan'daki Şii merkezlerine giderek Şii imamların İran devrimini nasıl yönlendirdiğini ve değişime dair tanıklıklarını Pakistan'daki insanlara aktarmıştır.²⁴⁷

Tahran devriminin gayretli elçileri Pakistan'ın Şiilerini organize olmasına yardım etmiştir. Dini alanda geleneksel Pakistan Şiiliği İran karakterli hale gelmiştir. Diğer yandan dini sembolizm politik hareketin meşrulaştırılmasında fazlaca kullanılmıştır. Pakistanlı Şiiler tarafından Cuma namazlarında İran menşeli sloganlar Amerika ve İsrail'e aleyhine kullanılmıştır. Pakistan Şii camilerinde Ayetullah Humeyni'nin posterleri dağıtılmıştır. İran devrimi Pakistan Şiileri üzerinde güçlü bir duygusal ve psikolojik etkisi olmuş ve Pakistan Şiilerine bir görünürlük vermiştir. Pakistan Şiilerinin kimliklerini öne çıkartmış veya çıkartma isteklerini yenilemiştir.²⁴⁸

İran'da yaşanan devrim Pakistan Şiilerindeki mezhepçi şuuru güçlendirmiştir. Şiilik kimliğini öne çıkartmasına yardım eden bu süreç Pakistan'da Şiilerin özgüvenini artırmıştır ve politik olarak güç elde etmelerine dair ihtiraslarını da cesaretlendirmiştir.²⁴⁹ Pakistan'daki Şiilik dağınık bir durumda iken 1979 devrimi ile giderek daha fazla merkezileşti, daha fazla İran yanlısı olmaya başladı, daha fazla molla taraftarı oldu ve uluslararası Şii cemiyetiyle entegre olmuştur.²⁵⁰

Allame Hüseyini tarafından yönetilen ve ülke de hukuk sisteminde Şii otonomi isteyen ve Humeyni liderliğini benimseyen TNFJ Pakistan'da en öne çıkan organizasyondur.²⁵¹ Şubat 1984'teki TFNJ toplantısında Allame Arif Hüseyini Şii gruba lider olarak seçilmiştir. TNFJ içerisindeki geleneksel grup bu sonucu kabul etmemiş ve kendi organizasyonlarını kurmak için ayrılmıştır. Allame Arif Hüseyini'yi ise İran İslam Devrim'i lideri Ayetullah Humeyni tebrik etmiştir. Allame Hüseyini Ayetullah Humeyni'ye yakın birisiydi.1985'te Ayetullah Humeyni Şii lider Allame Hüseyini'yi Pakistan'a kendisini vekil olarak atadı.²⁵²

²⁴⁷ Hassan Abbas, a. g. e s.29-30.

²⁴⁸ A. g. e. s.28-29.

²⁴⁹ Ali Riaz, a.g.e, s.16.

²⁵⁰ Hassan Abbas, a.g.e, s.8.

²⁵¹ Arif Rafiq, a.g.e., ss.1-2.

²⁵² Hassan Abbas, a.ge., s.34.

Pakistanlı Şii lider Allame Hüseyini Pakistan'daki Şii radikalizminin kurucusu olarak kabul edilebilir. Pakistan Şii topluluğunu Şii lider Allame Huseyni mobilize etti ve politik olarak yönünü değiştirdi. Pakistan Şiileri daha önceki süreçler içerisinde sessiz ve apolitik bir durumda iken bu durumu tam tersi duruma çevirdi.²⁵³

İran'ın Pakistan Şii topluluğuna olan bu desteği Pakistanlı Sünni gruplarda çok güçlü bir karşıtlık üretmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Sünniler anti-Şia düşüncesi ile daha saldırgan hale gelmiştir.²⁵⁴ Pakistan'daki organize olan Şia İslamın parçaları veya organizasyonları Humeynizme yada diğer bir deyişle İran devrimini yönünde evrildikçe ve Tahran'ın Anti-Amerikancılığa dair dünya görüşünü benimsedikçe, Pakistan'daki Sünniler Suud ve Amerika destekli Pakistan rejimine uyguladığı İslamizasyon (Sünnileştirme) politikasıyla dönüştürülmüş ve Pakistan'ın içerisinde muazzam bir yerel Sünni cihatçı alt yapı ortaya çıkmıştır.²⁵⁵

4.1.6. Suudi Arabistan'ın Pakistan'a Etkisi

Riyad ve Tahran'ın dış politikaları pragmatik temellere sahip olmasının yanında her iki devlet pratik olarak bölgede rakip iki devlet durumundadır. İki devlet arasındaki en temel ayrışma noktası ise İslam dininin algılanması ve uygulanmasıdır. Dinin dış politikadaki etkisi bu iki devleti farklı yönlerde itmiştir. Tahran yönetimi bölgede Şiilik temelli bir dış politikayı esas alırken, Riyad dış politikada önceliğini güvenlik ve ekonomiye vermektedir. Bu durum dolayısıyla Riyad ve Tahran yönetimleri bölgede karşı karşıya gelmektedir.²⁵⁶

Önceki bölümde belirtildiği üzere; Suudi Arabistan dış politikasının temel iki amacı Suudi Arabistan'ı yabancı hakimiyetinden ya da işgalinden korumak ve Suud ailesinin iktidarının devamını sağlamaktır.²⁵⁷ Suudi Arabistan rejimi İran'ın sadece Ortadoğu ve Basra Körfezi'ndeki bölgesel konumu bakımından değil, Suudi rejimine karşı da potansiyel bir tehdit olarak görmektedir. Suudi yöneticilerin, ABD'nin

²⁵³ A. g. e., s.35.

²⁵⁴ Rodger Shanahan, a.g.e, s.27.

²⁵⁵ Arif Rafiq, **Sunni Deobandi- Shi'i Sectarian Violence in Pakistan**, Middle East Institute, 2014, s.17-18.

²⁵⁶ Cem Yılmaz, "İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti", **Ortadoğu Analiz**, Cilt:3, Sayı:26, 2011, s.54.

²⁵⁷ Ertal Efeğil, a.g.e. s.105.

bölgedeki rejim düşmanlarına karşı Suudi Arabistan'ı korumayı devam ettirmesi konusunda ciddi şüpheleri oluşmasıyla birlikte Pakistan ve İran yönetimi Suudi Arabistan için önem kazanmıştır.²⁵⁸

Suudi Arabistanlı politikacıların gözünde Afganistan ve Pakistan, Suudi Krallığı için haritada oldukça yakın bir konumda olan bir bölge olarak algılanmaktadır. Basra Körfezi'nin kıyı bölgeleri uzun süredir Güney Asya'ya yönelik bölgesel ticaret ağlarının bir parçası olmuştur. Bu ticari ağ daha çok Bombay ve Karaçi gibi şehirlerle Arap Yarımadası'nın kuzeyindeki ve batısındaki ülkeler arasında bağlantılı olup, yüzlerce yıldır süregelmiştir. Sovyetler Birliği'nin Basra Körfezi'ne doğru ilerlemesinden korktuğu için Suudi Arabistan 1980'lerden bu yana Afganistan'ın geleceğine yönelik politikalar geliştirmeye başlamıştır. Herşeye rağmen Suudi Arabistan politikasında Afganistan'ın kendisi asıl mesele olarak görülmemiştir. Riyad yönetimi için Suudi Arabistan'ın Pakistan ve İran'la ilişkilerinden dolayı Afganistan Suudi rejiminin politikasında ön plana çıkmıştır.²⁵⁹

Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse, Afganistan ve Pakistan'da Suudi Arabistan rejimi 1970'ler itibariyle bir vekalet savaşına girişmiştir. Bu vekalet savaşı Soğuk Savaş döneminde Suudi Arabistan'ın Amerikan bloğunda bulunmasından dolayı Sovyetlere ve komünizme karşı olmuş, Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren dış politikasını değiştirerek bölgesel rakip ve tehdit olarak algıladığı İran İslam Cumhuriyeti'nin Güney ve Orta Asya'daki nüfuzuna ve politikalarına karşı evrilmiştir. Riyad bölgede Taliban rejimini Tahran yönetimine karşı desteklemiş, İran'ın bölgede yayılmasını engelleyecek yeğane güç olarak görmüştür. Suudi Arabistan rejiminin Afganistan ve Pakistan'da etkin bir güç olmak istemesinin en mühim nedeni bu düşüncedir.²⁶⁰

Afganistan'ın işgali esnasında ABD istihbaratı CIA ile Suudi Arabistan istihbarat teşkilatı birlikte hareket etmişlerdir. ABD Afganistan'daki operasyonların maliyetleri için finansal açıdan Suudi Arabistan'ın destek sağlamasını istemiştir. Suudi Arabistan istihbarat başkanı Türki Bin Faysal Al Suud 10 milyar dolar

²⁵⁸ Guido Steinberg ve Nils Woermer, **Exploring Iran and Saudi Arabia's Interests in Afghanistan and Pakistan: Stakeholders or Spoilers- A Zero Sum Game? Part 1: Saudi Arabia**, CIDOB Policy Research Project, 2013. s.2.

²⁵⁹ A.g.e, s.2.

²⁶⁰ Kemal İnat vd, a. g. e. s.24-25.

üzerinde bir parayı CIA hesaplarına yatırmıştır. Yatırılan bu paralar gizli bir şekilde CIA tarafından Pakistan istihbarat servisi ISI'nın hesaplarına gönderilmiştir. Suudi Arabistan'ın göndermiş olduğu bu paralarla ekipman, lojistik ve iaşeleri karşılanmıştır.

Afganlar Suudi Arabistan topraklarını dünyanın en mübarek ve kutsal toprakları olarak görürler. Bir Afgan'ın en çok istediği şey Mekke ve Medine şehirlerini ziyaret etmektir. Afganlar sadece Suudi Arabistan'ın topraklarını değil insanlarını da değerli ve kıymetli olarak görürler. Suudi Arabistan müftülerinin fetvaları Afganlar için çok önemlidir. Fetva verilmezse Afganların önemli bir kısmı oruçlarını bile açmazlardı. Sovyet işgalinde Afganlar Suudi Arabistan'a neredeyse sahabilik derecesinde değer vermekteydiler. Bu durumu bilen Suudi Arabistan istihbaratı ve CIA, Suudi müftülerin fetvalarını kullanmıştır. Bir Suudi müftüsünün fetvası neredeyse CIA ve ISI'nın bir yıllık çabalarına eşitti. Suudi Arabistan, Pakistan'da askeri kamplar inşa etmekle kalmamış bunların yanı sıra dini okullar ve medreselerde inşa etmiştir. Medreseler ve dini okullarda yetiştirilen öğrenciler askeri eğitim verilerek Afganistan'a savaşa gönderilmiştir. Suudi Arabistan sadece finansal gücünü değil, müftüler vasıtasıyla dini etkisini de kullanmıştır.²⁶¹

Amerikan'ın Afganistan'ı işgal etmesinden sonra binlerce Afgan Talibanı ve El Kaide üyesi Pakistan sınırını geçerek FATA bölgesine gelerek kendilerine güvenli bölgeler aramıştır. Pakistan sınırını geçen bu unsurların temel amacı tekrar örgütlenip Afganistan'a geri dönerek ABD ile çatışmaktır. ABD baskısı altında olan Pakistan yönetimi Veziristan'da El Kaide ve Afgan Taliban'ına karşı askeri operasyonlar başlatmıştır. Militanlarla Pakistan birlikleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Bazı gruplar Afganistan'da savaşmak için birleşse de müteakip dönemlerde Pakistan güvenlik güçlerine karşı savaşa yönelmişlerdir.²⁶² Bu durum bölgenin Talibanlaşmasına yol açmıştır.²⁶³

²⁶¹ Ali Mohammad Rezaee, **11 Eylül Sonrası Afganistan'daki Savaş ve Savaş Mağdurları**, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2020, ss.26-27.

²⁶² Qandeel Siddique, a. g. e. s.9-10.

²⁶³ European Asylum Support Office, a.g.e., s.14.

4.2. İnan Devrimi ve Afganistan İşgali sonrasında ABD'nin Bölgeye Yönelik Politikası

Afganistan'da 1970'li yılların sonunda halk ile yönetim arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse, yönetimdeki Komünistler ile İslami hareketler arasında çatışmalar gerçekleşmiştir. Meydana gelen bu çatışmalar sonucunda Afganistan Sovyetler Birliği tarafından işgale kadar sürüklenmiştir. Afganistan'da ordu içerisindeki Marksist askerler, 1973 yılında yönetimde bulunan Zakir Şah'a karşı, Davut Han'ın yanında yer alarak darbeye girişmiştir. İktidarı daha sonra Davut Han'a veren Marksist askerler, 1978 'te tekrar darbe yaparak bu kez Davut Han'ı öldürüp Afganistan'da yönetimi ele geçirmiştir. Afgan toplumunu anlayamayan Komünist darbecilerin yönetimine ve uygulamalarına karşı tüm ülkede isyan hareketi meydana gelmiştir. Bu sürecin sonunda Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmiştir. Soğuk Savaş döneminde hem ABD hemde Sovyetler Birliği arasında denge politikası kurmaya çalışan ve her iki taraftanda mevcut şartlar içerisinde kendi lehine maddi imkanlar elde etmeye çalışan Afganistan, 1978 'te Marksistlerin darbe ile yönetimi ele geçirmesi sonrasında Sovyet yanlısı politikaların yönetim tarafından uygulanması ve Sovyetler Birliği'nin yayılma doktrininin mağduru olarak işgale uğramıştır. Ayrıca Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesinde ABD yönetimlerinde payı büyüktür. Çünkü ABD yönetimleri Afganistan'ı bu dönemde başka ülkelere tercih etmiş ve yalnız bırakmıştır.²⁶⁴

Sovyetler Birliği'nin işgaline kadar Afganistan'ı gündemine almayan Amerikan yönetimi, bu işgal sonrasında Sovyetlerin Hint Okyanusu ve Basra Körfezi'ne ulaşması konusunda ciddi endişeye kapılmıştır. Bu tehlikeli durumla yüzleşmek zorunda kalan Amerikan yönetimi Afganistan'ın stratejik açıdan önemini kavrayarak derhal hareket geçmiştir.²⁶⁵

1979 yılında İran'da gerçekleşen devrimiyle ABD müttefiği olan Şah yönetimi devrilmiştir. Bunun sonucunda Sovyetler Birliği bölgede dolaylı olarak

²⁶⁴ Murat Büyükbaş, 'Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan Yeni Yönetim Yapısı, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi,2006, ss.46-47.

²⁶⁵ Hilal Önal, "ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt:6, Sayı:23,2010, s.43.

kendi lehine kazanımlar elde etmiştir. Nixon Doktrinine göre ABD yönetimi Suudi Arabistan ve İran'ı İki Ayaklı Politikaların gerçekleşmesinde kullanmaktaydı. Gerçekleşen devrim ile İran'daki Şah yönetiminin devrilmesine binaen ABD yönetimi İran gibi önemli bir müttefiğini kaybetmiştir. Bu durumun sonucu olarak ABD'nin mevcut stratejisinin bir ayacı kesilmiştir.²⁶⁶ 1979'da İran'da gerçekleşen devrim sonucunda bölgedeki en önemli müttefiği olan İran'ı kaybetmesi sonucunda Amerikan yönetimi Afganistan'ı gündemine almıştır.²⁶⁷ İran gibi önemli bir müttefiğin kaybedilmesi sonrasında Sovyetlerin sıcak denizlere inmesi ve Ortadoğu'da hakimiyeti kurmasını engellemek adına bu süreçte ABD yönetimi Suudi Arabistan'ı desteklemiştir.²⁶⁸

Sovyet işgali sonrasında Afganistan'da “komünizmle mücadele” etmek için mücahitleri askeri ve finansal açıdan desteklemiştir. Bütün bunları yaparken bölgedeki önemli müttefiği Suudi Arabistan'ı da yanına almıştır.²⁶⁹ Afgan işgalini sonlandırabilmek adına Suudi Arabistan ve Amerikan yönetimleri birbirine paralel politikalar yürütmüştür. ABD Başkanı Carter Afganistan' da işgale karşı direnen grupları “Özgürlük Savaşçıları” olarak nitelendirmiştir.²⁷⁰

ABD Başkanı Carter'ın ulusal güvenlik danışmanı Brzezinski bir makalesinde Afganistan'ı Sovyetler Birliği'nin işgali ile başlayan Afgan-Sovyet savaşında ABD'nin önemli rol oynadığını açıkça belirtmiş, Amerikan istihbarat örgütü CIA'nin Afganistan'daki direnişçilere silah, lojistik ve finansal her türlü desteği vereceğine dair 3 Haziran 1979 'da Afgan muhaliflerle ABD arasında gizli bir sözleşme yapıldığını da yer vermiştir. Sovyetler Birliği'ne karşı propoganda yapmaları için Carter yönetimi Afgan direnişçilere yarım milyon dolar finansal destek sağlamıştır. Her ne kadar finansal açıdan küçük bir tutar olarak gözükse de bu yardım ABD'nin Afgan direnişçilerine yaptığı ilk yardım olarak bilinmektedir. Carter yönetimi Afgan direnişçilere yardım için sadece kendi kaynaklarını seferber etmemiş, bunun yanısıra Suudi Arabistan, Pakistan, Mısır, İngiltere ve Çin'den oluşan SSCB'ye karşı güçlü bir ittifak kurmuştur. Politik açıdan bir diğer önemli hamlesini

²⁶⁶ Engin Koç, a.g.e. s.190.

²⁶⁷ Hilal Önal, a.g.e. s.43.

²⁶⁸ Engin Koç, a.g.e. s.190.

²⁶⁹ Hilal Önal, a.g.e. s.43.

²⁷⁰ Engin Koç, a.g.e. s.190.

ise Pakistan üzerinden gerçekleştiren ABD, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek her türlü güvenlik ve askeri tehlikeye karşı Afgan direnişçileri Pakistan'da saklamış ve burayı Afgan direnişçiler için güvenli bir alana haline getirmiştir. CIA başkanı William Casey, Pakistan'a giderek Pakistan istihbarat örgütü ISI başkanı General Akhtar Abdur Rahman Khan ile görüşmüş, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi sonrasında Afganistan'da bulunan Sovyet güçlerine karşı yapılacak önemli operasyonları planlamışlardır. Casey bu operasyonların hayata geçirilmesi için finansal açıdan önemli desteklerin verileceğini ve tüm maliyetlerin karşılanacağını söylemiştir. ABD yönetimi Pakistan sınırlarında Afgan mücahitleri eğitmek için askeri kamplar inşa etmekle kalmamış, CIA başkanı William Casey'in emri ile Afgan mücahitlere silah, lojistik , araç , gıda ve elbise için Pakistan, ABD ve Suudi Arabistan istihbarat teşkilatları da görevlendirilmiştir.²⁷¹

Bunun yanısıra 1980'li yıllarda Pakistan'a yardım amacıyla ayrılan fonları ABD yönetimi cihadi teşvik etmek amacıyla kullanmıştır. Ayrıca Afganistan'daki okullarda okutulmak üzere ders kitapları hazırlanmıştır. Bu kitaplar Dari ve Paştu dilinde olup, ABD'nin Sovyet karşıtı politikalarını ve cihadi öven bir müfredatı bulunmaktadır. Hazırlanan bu kitaplar daha sonra Pakistan ve İran'da bulunan Afgan mülteci kamplarına dağıtılmıştır. Pakistan'da 1971'de medrese sayısı 900 iken, 1981 yılına gelindiğinde bu rakam resmi 13.000, kayıt dışı olan 25 000 dini okula kadar yükselmiştir.²⁷² Pakistan'a gelen Afgan mültecileri ve ülkedeki medreseleri Pakistan yönetimi Suudi Arabistan ve ABD ile birlikte Sovyetler Birliği'ne karşı mücahitleri yetiştirmek için kullanmıştır. Afgan gençleri bu dönem de Pakistan'ın Kuzeybatı Sınır ve Belucistan eyaletlerinde bulunan medreselerde savaş için eğitilmiştir. Bu eyaletlerde bulunan medreseler Amerikan yönetimi tarafından on yıl gibi bir süre boyunca desteklenmiştir.²⁷³

Afganistan'ı ABD ve müttefiklerinin işgali sonucunda terk eden Afgan Taliban'ı ve El Kaide Pakistan'ın FATA bölgesine ve Kuzeybatı Sınır Vilayetine yerleşmiştir.²⁷⁴ Pakistan yönetimi Veziristan' da El Kaide ve Afgan Taliban'ına karşı

²⁷¹ Ali Mohammad Rezaee, a.g.e., s.22-23.

²⁷² Bruce Riedel, a. g. e., s.95.

²⁷³ İbrahim Aşlamacı ve Recep Kaymakcan, "Pakistan Medreseleri: 11 Eylül Sonrası Yöneltilen İddialar ve Reform Çalışmaları", **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt :10, Sayı :1, 2021, s.105.

²⁷⁴ European Asylum Support Office, a.g.e., s.14.

askeri operasyonlar başlamıştır. Militanlarla Pakistan birlikleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.²⁷⁵ Bu gelişmelerin etkisiyle bölge de “*Talibanlaşma*” süreci başlamıştır.²⁷⁶

4.3. Selefi-Vehhabi Ekolü

Günümüzde Selefiyye olarak adlandırılan itikadi ve siyasi ekol yada hareketin kökleri aslında İslam tarihinin ilk zamanlarına kadar uzanmaktadır. Sözlükte Selef kelimesinin “*önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak*” gibi manaları bulunmaktadır. Selef sözcüğünden türemiş olan Selefiyye kavramı, esas olarak “*geçmiş insanlar veya ilim ve fazilet yönünden önce gelip geçenler*” anlamlarına gelmektedir. Selef ifadesi özel anlamı bakımından ise, geçmiş zamanda ilim ve fazilet bakımından Müslümanların önderi sayılan Ashab, Tabiin ve Etbau’t-Tabiin için kullanılmaktadır.²⁷⁷

Selefiyye; İslam dinini anlama, yorumlama ve yaşama bakımından ilk üç nesli model alan, bu modeli tarihin değil dinin bir parçası olarak gören ve bu modelin korunması için mücadele veren gelenekçi ve muzafakar bir anlayıştır.²⁷⁸ Selefiler, kendilerini “*Ehl-i Eser, Ehl-i Hadis, Ehl-i Sünnet ve'l Cemaat, Ehl-i Hak*” gibi isimlerle adlandırmışlardır. Ancak kendilerine muhalif olan gruplar ise onları Eseriyye, Haşeviyye ve Müşebbihe gibi sıfatlarla nitelendirmektedir.²⁷⁹

İbn Teymiyye ve takipçileri Selefilîği sistemleştirerek gerçek manada bir ekol haline dönmüştür. İbn Teymiyye'nin dışında ikinci önemli figür ise, aynı zamanda onun talebesi de olan İbn Kayyim el- Cevziyye'dir. Ehl-i Hadis ekolü bu iki önemli şahsiyetin çabalarıyla belli ortak kanaatler etrafında birleşen bir anlayış olmaktan çıkarak sistematik bir ekol haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, Selefiyye ekolü kavramsal içeriğine ilk kez İbn Teymiyye ve takipçileri sayesinde kavuşmuştur. İbn Teymiyye Selefi hareketi pasif, salt tepkici ve reddiyecilikten çıkartan, aksiyoner ve aktif hale getiren kişidir. Yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal şartlarından etkilenecek

²⁷⁵ Qandeel Siddique, a.g.e. s.9-10.

²⁷⁶ European Asylum Support Office, a.g.e., s.14.

²⁷⁷ Adem Apak, “İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni”, **Tarihte ve Günümüzde Selefilik**, İstanbul: Ensar Neşriyat, ed. Ahmet Kavas 2014, s.39.

²⁷⁸ Ferhat Koca, “İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, **İlahiyat Akademi**, Sayı 1-2, 2005, s.16.

²⁷⁹ Adem Apak, a.g.e., s.40-41.

bu tür bir Ehl-i Hadis yorumu geliştirmiştir. Haçlı Seferleri ve Moğol İstilasası'nın İslam dünyasındaki etkisine binaen bu anlayışı ortaya koyan İbn Teymiyye, Selefi ekolü oluşmuş bir yapıdan ve hareketten ziyade “dışarıdan” İslam düşüncesine karışan yabancı unsurlardan temizleme ve ilk İslam toplumun “saflığına” dönme olarak görmektedir. İbn Teymiyye'nin bu konudaki düşüncesini bir cümleye ifade etmek gerekirse, “*selefi cihat, dinin asıllarında aklın kullanımını esas almak, yeni yönelişler karşısında kitap ve sünnete dönmektir.*”

İslam ilimlerini felsefi düşüncelerden arındırma, tasavvuf adı altında Müslüman toplumu kişi ya da nesnelere kutsiyet atfeden uygulama ve hurafelerden uzaklaştırma misyonu İbn Teymiyye sonrasında da Selefi düşüncenin temsilcileri tarafından devam ettirilmiştir. Bu dönemdeki başka bir önemli husus ise, İbn Teymiyye ve takipçilerinin Ehl- Hadis yerine Selefi olarak anılmalarıdır. Selef akımının temsilcilerini ifade eden isim ve sıfatlar arasında Selefiyye tabiri İbn Teymiyye ile öne çıkmıştır.²⁸⁰

Selefi anlayış, tarih boyunca ortaya çıkan tüm yapıları itibariyle dini ihya hareketi olarak nitelendirilmektedir. Dinin aslına dönmeyi ve bid'atlerden temizlenmesini ve mezhebi görüşler yerine Kuran ve Hadisi temel alan bir yapıdır. Hadis Cemaati, İbn Teymiyye ekolü, Vehhabi hareketi ve birçok yönüyle yirminci asır İslamcılığı, temel esaslar olarak bunları kabul etmiştir. Selefilik denildiğinde akla ilk gelen tehvid etrafından şekillenmiş selef dönüştürme, taklidi reddetme, dini bid'atlerden temizleme gelmektedir. Dinin yabancı unsurlardan temizlenmesi ve Asrı Saadet “saflığına” dönmek Selefi anlayışın temel iki amacıdır. Aklın kullanılmasını esas alan ekollere karşı Selefi anlayış Kuran ve Sünneti esas almayı, rey ile konuşmamayı, sahabe ve tabiinin yolunun takip edilmesini, felsefe ve kelamın reddedilmesi, geçmişteki Selef dönemine tabi olmayı savunmaktadır.²⁸¹

Vehhabilik inancı Arabistan Yarımadası'nın orta kısmında bulunan Necd bölgesinde ortaya çıkmıştır.²⁸² Akım olarak Selefilik her ne kadar eski bir ekol olsa

²⁸⁰ A.g.e. s.44-43.

²⁸¹ Mehmet Zeki İşcan, “Selefilik'in Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan”, **Tarihte ve Günümüzde Selefilik**, İstanbul: Ensar Neşriyat, ed. Ahmet Kavas, 2014, s.93.

²⁸² Canip Kocaoğlu, “Selefilik'e Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayıma Stratejisi”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, Aralık 2017, s.342.

da Selefilik'in siyasi ve dini bir ideolojiye dönüşmesi Muhammed b. Abdülvehhab'ın kurduğu hareket ile gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, çağdaş Selefilik'in başlangıcı Abdülvehhab'ın fikirlerinin etkisiyle oluşan Vehhabilik düşüncesidir.²⁸³ İslam'ın başlangıcındaki saflığa ve katıksızlığına döndürülmesi ve dindeki bid'atlarla savaşıma Vehhabilik hareketinin temel amacı olup bu inanca mensup kişiler tarafından ileri sürülmektedir. İslam dininin başkalarının söylediklerini taklitten ibaret olmadığını söyleyen Muhammed b. Abdülvehhab, Allah'tan başka ilah olmadığını ve diğer bütün ilahların reddedilmesini doktrininde ısrarla vurgulamaktadır. Abdülvehhab'a göre gerçek tevhid anlayışı, Allah'ın emirleri ve Peygamber'in sünneti dışındaki emir ve yasakların tamamen dışlanarak Peygamber döneminde olmayan her şeyin, bid'at kapsamında değerlendirilmesi ve tevessülü terk ederek Allah'ı birlemek anlamına gelen tevhid-i amelidir.²⁸⁴ Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse, Vehhabilik Kur'an ve sünnette bulunmayan her yeni şeyi bid'at olarak görmektedir. Her bid'at ise sapıklıktır. Tevhid-i amelî kavramı Abdülvehhab'ın görüşlerinin temelini oluşturur. Bu tevhid anlayışı dışındaki kişiler Vehhabilik ekolüne göre kafir olarak nitelendirilir ve bu kişilerin malları ve canları muvahhitlere helaldir.

Aynı zamanda tevessül kavramı da Vehhabilik ekolünce küfür kabul edilmektedir. Şefaata yalnızca Allah'a mahsustur. Vehhabilik ekolü, Kur'an'dan başka müridin olmadığını ve Allah'tan başka hidayet verenin bulunmadığını öne sürmenin yanı sıra peygamberlerden bile şefaata dilemeyi haram olarak görmektedir.²⁸⁵ Hz. Peygamber de dahil olmak üzere hiçbir velî, ermiş veya Sahabe'den birinin şefaata yetkisinin bulunmadığını ifade eden Abdülvehhab'a göre, şefaata yalnızca Allah'ın izniyle olur. Dolayısıyla, dua ederken Hz. Peygamberi veya Salih bir kişiyi aracı koymak, Vehhabilik inancına göre şirk olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, Abdülvehhab kabir başında dua etmeyi, kabir yanında namaz kılmayı, ibadette riya'yı, adak kurbanını, muska ve resim yapmayı da şirk saymaktadır.²⁸⁶

²⁸³ Faruk Sancar, "İslam Dünyasında Yeni Dini Hareketler", **Diyanet Aylık Dergi**, Sayı:293, Mayıs 2015, s.12.

²⁸⁴ Mehmet Zeki İşcan., "Tarihi Süreç İçerisinde Selefî Din Söylemi", **Diyanet Aylık Dergi**, Sayı:293, Mayıs 2015, s.22.

²⁸⁵ Ferhat Koca, a.g.e, s.20-21.

²⁸⁶ Canip Kocaoğlu, a.g.e. s.343.

Emr-i bi'l ma'ruf ve neyh ani'l- münker, bu grupların asli görevlerindedir. Bunu gerçekleştirebilmek için tebliğ, vaaz, nasihat, ikaz, münakaşa ve münazara usullerini kullanmaktadır. Bütün bu yöntemlerin kullanılmasına rağmen insanlar hala şirk ve bid'atten uzaklaşmıyorlarsa, müminlerin emirine başvurularak izni ve desteği ile zor kullanılabilir. Böylelikle, fesadın ortadan kalkması zor kullanma yoluyla sağlanabilir. Selefilere göre, idarecilere mümin kaldıkları sürece itaat etmek vaciptir. Bu kişiler fasık kimselere dönüşmüş olsalar bile arkalarında namaz kılınabilir. Selefi yapılar kendilerini Ehl-i Sünnet'in tek temsilcisi olarak kabul etmektedir. Kendilerine el-fırkatü'n naciye (kurtuluşa eren topluluk), ehlü'l- istikame (doğru yola tabi olanlar) ya da et-taifetü'l mensura (ilahi yardıma mahzar olan grup) gibi adlandırılmaları bulunmaktadır.²⁸⁷

4.3.1. Günümüz Selefi Akımları

Suudi Arabistan'ın kurucu ideolojisi olarak bilinen Selefilik, bu ülkede Vehhabilik olarak adlandırılmaktadır. Selefi düşünce sadece Suudi Arabistan ile sınırlı kalmamış Mısır, Endonezya, Pakistan gibi birçok ülkede yayılmış ve teşkilatlanmıştır. Petrolün bulunmasından sonra Suudilerin bölgesel ve küresel açıdan önemli bir aktör haline gelmesi ile dış etkilere ve her türlü yeniliğe uzak olan Selefilik, iletişim ve ekonomik imkanların etkisiyle önemli bir pozisyon elde etmiştir. Bu süreç içerisinde Ehli hadis olmayan İslami yorumlardan da fazlasıyla etkilenmiştir. Suudi menşei Selefilik küresel sistemi etkilenmesinin yanında gerçekleşen bu etkileşim sonucunda kendi içinde de farklılaşmaya başlamıştır.²⁸⁸

Selefi anlayış, İbn Teymiyye ya da Muhammed b. Abdülvehhab ekseninde daha çok tanıtılmış, adeta mütecanis ve yekvücut bir yapı gibi gösterilmiştir. İlkeleri dogmatikleşmiş bir dini ekol gibi yansıtılmıştır. 11 Eylül benzeri terör hareketlerini “*cihat*” kavramı içerisinde değerlendiren, hatta bu durumu teşvik eden bir Selefi anlayış öteden beri mevcuttu. Fakat bu eylemlere ve gerekçelerine karşı sert muhalefet eden diğer bir Selefi anlayış bulunmaktaydı. Bu Selefi zihniyet de gözden kaçmayacak ölçüde büyüklükteydi. Her iki yapı da bir diğerini “*sahih*” Selefi

²⁸⁷ Mehmet Ali Büyükkara, “Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi”, **Tarihte ve Günümüzde Selefilik**, İstanbul: Ensar Neşriyat, ed. Ahmet Kavas, 2014, s.487.

²⁸⁸ Mesut Özdi, **Selefi İdeoloji ve Şiddetin Motivasyonları**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2016, s.30.

anlayıştan sapmış olarak nitelendirmekteydi. Suudiler tarafından kurulmuş olan Suudi Arabistan'ın ilk yıllarına kadar götürülebilecek olan bu Selefi farklılaşma 11 Eylül olayları ile derinleşmiş ve kendini iyiden iyiye belli etmiştir.²⁸⁹

Suudi Selefiye ve Cihadi Selefiye olmak üzere modern dönemde Selefi düşünceyi iki farklı ekole ayırabiliriz. Selefilere göre Sünni mezheplerin tamamı Müslümanları bölmektedir. Kuran ve Sünnet etrafında bütün Müslümanları birleştirebilecek ve “*Altın Çağ'a*” geriye döndürebilecek olduklarını iddia etmektedir.²⁹⁰

4.3.2. Neo-Selefiyye

Çağdaş Selefiler olarak da kendilerini isimlendiren Neo-Selefi Hareket birçok farklı gruptan oluşmaktadır. Bu gruplar kendilerini Selefi ekole nispet etmektedir. Bu hareket, tek bir yapının ismi olmamakla birlikte uçlarda dolaşan bir dini anlayışı benimseyerek kendisi dışında kalan tüm Müslüman yapıları tekfir eden, dışlayan, suçlayan ve şiddet taraftarı dini ekollerin ortak adıdır. Diğer bir deyişle, günümüz İslam dünyasında ortaya çıkan Neo-Selefi Hareket, sadece radikalizm ya da köktenci bir siyasal anlayış değil; birçok mezhep, meşrep, cemaat, grup, akım vb. bütün zümreleşme faaliyetlerinin ortak adıdır.²⁹¹

Neo-Selefilik ya da diğer ismiyle Yeni Selefilik, siyasi, ilmi ve cihadi olmak üzere üç farklı kola ayrılmaktadır. İlmi Selefilik, İslam dininin bid'atlardan temizlenmesini, dinin aslına dönmesini ve Müslümanların Selefın yaşadığı dönemdeki gibi yaşamasını savunan bir dini ekol olup davet, dini eğitim, terbiye eksenli metotları kullanmaktadır. İlmi Selefilik radikal ve siyasal olaylardan kendini soyutlayarak bunların dışında durmayı tercih eder. Çünkü İlmi Selefilik siyaset ve şiddeti “*fitne*” olarak kabul etmektedir. Siyasi Selefilik, siyaseti metot olarak kullanan ikinci koldur. Siyasi Selefilik, 1960'lı yıllarda Müslüman Kardeşler üyelerinin Mısır'daki Nasır rejiminin baskısından kaçarak Suudi Arabistan'a sığınmasıyla yükselişe geçmiştir. Mısır'daki El Nur Partisi bu gruba verilebilecek en

²⁸⁹ Mehmet Ali Büyükkara, “11 Eylül'de Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye”, **Dini Araştırmalar**, Cilt:7, Sayı:20,2004, s.206.

²⁹⁰ Mesut Özdil, a.g.e. s.31.

²⁹¹ Mehmet Kubat, “Selefiyye ile Neo-Selefililiğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri”, **İnönü University International Journal of Social Sciences (INIJOSS)**, Cilt:6, Sayı:2, 2017, s.134.

iyi örneklerden birisidir. Ortadoğu bölgesi başta olmak üzere tüm dünya siyasetini önemli ölçüde etkileyen Cihadi Selefilik, Neo-Selefilik'in üçüncü kolu olup hilafet devletini kurmak isteyen bir yapıdır. Selefi/Vehhabi bir dini zihniyete sahip ve yöntem olarak şiddeti tercih eden Cihadi Selefilik, diğer radikal İslamcı yapılara nazaran daha aşırı ve uzlaşmacı bir tavrı olmayan bir yapıdır. Ayrıca bu ekol Batı karşıtı düşüncelere de sahiptir.²⁹²

4.3.3. Suudi Selefiyye/Cihadi Selefiyye

4.3.3.1. Suudi Selefiyye

Suudi Arabistan'ın kurulmasıyla Vehhabi-Selefilik Suud devletinin resmi mezhebi haline gelmiştir. 1970'li yıllarda Suud devletinin izlemiş olduğu Batı yanlısı siyaset nedeniyle Suud devletinin meşruiyeti de dahil olmak üzere gelinen bu noktayı sorgulayan bir akım ortaya çıkmış, bu durum Vehhabi-Selefi ekolü derinden sarsarak Selefi yapı açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu noktada Cihadi Selefilik diye adlandırılan yapı ortaya çıkmıştır. Vehhabi-Selefi çizgiden koparak kendi rotasını belirlemeye başlamıştır. Cüheyman el Uteybi ve arkadaşları tarafından 1979 yılında gerçekleştirilen Kâbe Baskını söz konusu kopuşun ilk emaresi iken 11 Eylül 2001 'de gerçekleşen saldırı bu kopuşun daha belirgin bir hale geldiğinin göstergesidir. "*Cihadi Selefiyye*" ve "*Suudi Selefiyye*" diye Vehhabi-Selefi hareket ikiye ayrılmıştır. Suudi Selefiyye bu noktadan sonra üslubunu daha da yumuşatarak Suud devletinin resmi mezhebi olarak halen varlığını sürdürmektedir.²⁹³

Hey'etül Kibari'l-Ulema, Rabitatü'l Aleml-i-İslami, İdaretü'l Buhus gibi Suudi resmi dini kurumlar ile ülkedeki dini eğitim veren fakültelerin alimleri ve onların çevreleri Suudi Selefiyye'nin günümüzdeki temsilcileridir. İbn Baz, el-Elbani, İbnü'l Useymin, Abdülaziz Alü's-Şeyh, Salih el-Fevzan, el-Medhali, Mukbil el-Vadı'i, Ubeyd el Cabiri gibi isimler Suud Selefiyesi'nin önde gelen alimlerinden bazılarıdır.²⁹⁴

²⁹² Ceyda Bağcı Sofu, **İslam Siyaset Felsefesinde Neo-Selefi Akımın Eleştirel Analizi**, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2019, ss.61-62.

²⁹³ Resul Ersöz, **Selefilik ve Selefi Tefsir Anlayışı**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018, s.326.

²⁹⁴ Mehmet Ali Büyükkara, a. g. e, s.491-492.

Suudi Selefiyesi'nde cihad yerine akide ön plandadır. Dinden dönmedikçe ve namaz kılmaya devam ettikçe Müslüman devlet başkanına itaati bu ekol farz saymakta, isyanı ise haram olarak görmektedir. Büyük günah işleyen kimselerin mutlak kafir sayılması Suudi Selefiye'ye tarafından kabul edilmemiş, bu durumu Harici bir tutum olarak görülmüştür. Ayrıca Suudi Selefiye'ye göre toplu tekfir caiz değildir. Suudi Selefiyye'nin özetle dini görüşleri bu şekildedir.²⁹⁵

4.3.3.2. Cihadi Selefiyye

Mısır, Suriye, Irak'taki baskıcı rejimler nedeniyle ülkelerini terk eden İslamcı ideolog ve akademisyenlere Suudi Arabistan kapılarını açmıştır. Bu dönemde Suudi Arabistan başında Kral Faysal bulunmaktaydı. Faysal Vehhabi bir imam değil, daha çok İslamcı bir kimliği olan bir liderdir. Çoğunluğu Müslüman Kardeşler üyesi veya taraftarı olan bu kimseleri ülkeye aldıktan sonra Faysal Medine İslam Üniversitesi, şeriat fakülteleri veya Rabita benzeri resmi dini kurumlara yerleştirmiştir. Geneli Selefi ekole tabi olan İslamcı akademisyenler Suudi Arabistan'a İslamcılığı taşımıştır. Geleneksel Vehhabi düşünce ile çağdaş radikal İslamcılık bu kurumlar vasıtasıyla bir izdivaç yaşamıştır.²⁹⁶ Diğer önemli kırılma noktası ise Cuheyman el-Uteybi ve taraftarları tarafından 1979 yılında gerçekleştirilen Kâbe Baskını ve Afganistan Cihadı'dır. Afgan Cihadı sayesinde kazanılan siyasi şuur pratiğe dökülmüştür. Afgan Cihadı'na katılan gönüllü Selefi Arap Mücahidler bu süreç içerisinde radikalleşmiş, bu radikalizmi ve çatışma pratiğini diğer İslam bölgelerine taşınmasında önemli rol oynamıştır. Kısaca söylemek gerekirse, 1980'li yıllardaki yaşanan gelişmeler Selefiliği derinden etkilemiştir. Yeni söylemin fikri altyapısında Vehhabi/Selefi düşünceler giderek azalmış, çağdaş İslamcı düşünceler ise artmıştır.²⁹⁷ 2001 yılı itibariyle yükselişe geçen Cihadi Selefilik, itikadi konularda Selefi gelenekten kopmasa da tekfir ve bid'atler açısından kendisini diğerlerine göre daha farklı bir yerde konumlandırır.²⁹⁸ Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse Cihadi Selefilik; tekfir, siyaset, emr bi'l maruf ve fiili cihat konularında farklılaşmıştır.²⁹⁹

²⁹⁵ Resul Ersöz, a. g. e. s.327.

²⁹⁶ Mehmet Ali Büyükkara, a.g.e. s.500.

²⁹⁷ Mehmet Ali Büyükkara, a. g. e. s.501.

²⁹⁸ Mesut Özdil, a.g.e. s.92.

²⁹⁹ Mehmet Ali Büyükkara, a. g. e. s.208.

Tekfir kavramı Tekfir kelimesi, “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” anlamına gelen küfr(küfran) kökünden türemiş olup, küfürle eşit olmak ve mümin olarak bilinen kişinin hakkında kafir hükmünü vermek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak tekfir, Allah’tan vahiy yoluyla gelen ve Peygamber’in tebliğ ettiği dini bir hükmü inkâr eden kişinin kafirliğine hükmetmeyi ifade eder.³⁰⁰

Cihat kelimesi İslami literatür açısından, dini emirleri öğrenip bu emirler doğrultusunda yaşamak ve diğer insanlara öğretmek, dini tebliğ etmek, insanın nefesine ve dış düşmanlarına karşı mücadele etmesi ve iyiliği emredip kötülükten sakındırmak (*emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i anil münker*) gibi genel ve kapsamlı anlamları da bulunmaktadır. Fıkıhta ise cihat kelimesi Müslüman olmayanlarla savaş, tasavvufta ise nefis ile mücadele etmek veya nefsi yenme çabası olarak kullanılmaktadır.³⁰¹

Cihadi Selefiyye, aktiviteyi akide gibi öncelikli olarak görür, davet faaliyetlerinde sürekli olarak aktiviteyi ön plana çıkarır. Bu yeni Selefi ekole göre hayat, iman ve cihat etmekten oluşur. Ümmetin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi zorlukları ve emperyalistlerin ümmet üzerindeki oyunlarını akidevi konular kadar önemser. Yahudiler, Haçlılar, siyonist komplolar, Amerika gibi siyasal fenomenlerin yanı sıra devam eden cihatlar, cihat esnasında yaşanmış mucizeler, şehadet, dünya ve İslam alemindeki siyasal gelişmelerle ilgili olarak sürekli yayın yapmaktadırlar. Bu yeni Selefi ekol açısından cihat hiçbir şekilde ertelenebilir bir yükümlülük değildir. Bu ödevi Müslümanların imkanları çerçevesinde yerine getirmesi gerektiğini vurgulayan Cihadi Selefiyye, küfri odaklara karşı yapılan müdafaalarda Selefi olmayan İslami kesimlerle birlik olmaya ve güçlü bir saf oluşturmak adına mecburi iş birliğine izin verir.³⁰²

³⁰⁰ Tekfir, **TDV Ansiklopedisi** [<https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir>] (Son Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021).

³⁰¹ Cihad, **TDV Ansiklopedisi**, [<https://islamansiklopedisi.org.tr/cihad>] (Son Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021).

³⁰² Mehmet Ali Büyükkara, a. g. e. s.502.

4.4. El Kaide

İlk olarak bir terör örgütü olarak El Kaide'den bahsetmeden önce kavramsal olarak "*El Kaide*" nin sözcük anlamına bakmak dini motifli olan bu terör örgütünün ideolojisini anlamamız açısından bize ciddi kolaylık sağlayacaktır. Arapça bir kelime olan ve "kaf-ayn-dal" kökünden gelen "*El Kaide*" sözcüğü "*kamp ya da ev gibi merkez alınan bir mekân, bir üs anlamına gelebileceği gibi, evin altındaki temel*" gibi sözcük anlamları da bulunmaktadır. Ayrıca kural, ilke, akide, formül, yöntem, örnek veya izlek gibi kelime anlamları da bulunmaktadır. El Kaide kelimesi ilk kez Afganistan'a Sovyetler Birliği'nin müdahalesi sonrasında işgal kuvvetleri ile çarpışan ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Müslüman mücahitler tarafından kullanılmıştır. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sırasında Mektep el- Hidamet (Hizmet Bürosu) adlı örgütte çalışan Üsâme Bin Ladin çalıştığı yıllarda örgüte kaydolun gönüllüler için bilgisayarda bir veri tabanı oluşturmuş ve kamplara gelen gönüllülerin listesini hazırlamıştır. Bu veri tabanına da El Kaide ismini vermiştir. Böylece El Kaide ismi ortaya çıkmıştır.

El Kaide kavramının bir terör örgütü olarak tanımlanması ise daha sonraki bir zamanda gerçekleşmiştir. 1998 yılında Afrika'nın doğusundaki ülkelerdeki ABD Büyükelçiliklerine yapılan terör saldırıları ile bir terör örgütü olarak görülmeye başlanmış, gerçekleştirilen bu terör eylemlerine karşı ABD Başkanı Clinton tarafından Amerikan ordusuna füze ile saldırı emri vermiştir. Bu füzelerin hedefi ise "*Üsâme bin Ladin'e bağlı ya da onun desteklediği köktenci gruplar*" olarak ifade edilmiştir. ABD Başkanı Bill Clinton tarafından yapılan açıklamada El Kaide'den her ne kadar bir örgütsel yapı olarak bahsedilmemiş olsa da FBI tarafından bu saldırılarla ilgili başlatılan soruşturmalarda El Kaide kavramı bir terör örgütünü tanımlamak için kullanılmıştır.³⁰³

El Kaide 'nin temel amaçlarına dikkatlice odaklanırsak eğer iki önemli husus ön plana çıkmaktadır. Bu amaçlardan ilki Müslüman ülkelerin iç işlerine karışan ve İsrail'le müttefiklik yaparak Ortadoğu'da kendi istediklerini yaptıran başta ABD olmak üzere Batılı güçlerin Müslüman topraklarından çıkarılması ikincisi ise bu

³⁰³ Özgür Öztürk, *El Kaide'nin Düşünsel Artyöresi ve Öznenin Radikal Söylem İçinde Sabitleme Süreci*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2008, s.66-67.

Batılı güçlerle iş birliği yapan ve gayri İslami olarak nitelendirdikleri rejimlerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu doğrultuda hareket ederek dünyadaki bütün Müslümanların cihada katılmasını istemektedirler. Silahlı mücadeleyi yöntem olarak benimseyen El Kaide, şer'i hükümlerle yönetilen bir devlet kurmak amacıyla. Batılı güçlerin güdümündeki bütün Müslüman hükümetleri yıkmayı, sınırları ortadan kaldırmayı ve halifeliği tekrardan kurarak dünya çapında bir din devleti idealini benimsemiştir. Bu ideallerine ulaşabilmek için kendine yakın aşırı İslamcı gruplarla iş birliği de yapmaktadır.

Diğer Radikal İslamcılar ve Bin Ladin'in başka toprakları işgal etmek gibi bir hedefleri bulunmamaktadır. Bu unsurların tek isteği Müslümanların, Batılı güçlerin etkisinden kurtulmuş ve şer'i hükümleri uygulayan bir hükümetin kurulmasını sağlamaktır. Ayrıca Bin Ladin'e göre Halifeliğin tekrardan kurulabilmesinin tek yolu da güç kullanmaktır. Bu yüzden Bin Ladin ABD'yi düşman sıralamasında en başa koymaktadır. ABD'yi İngiltere, BM, NATO gibi örgütler takip etmek, bu devletler ve kurumlarla iş birliği yapanları da bu kategori de görmektedir.³⁰⁴

4.4.1. El Kaide'nin İdeolojisi ve Stratejisi

1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi tüm İslam dünyasında ciddi tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumun akabinde farklı birçok ülkeden binlerce Müslüman Afganistan'a cihat için gitmiş ve direnişe katılmıştır. Afgan yerli halkı ve dışarıdan Afganistan'a gelen bu direnişçiler bu süreçte aynı kamplarda kalmış, eğitim görmüş, savaşmış ve yaşamıştır. Bu durum her iki tarafın birbirini etkilemesine neden olmuş ve ağır savaş koşullarında birlikte mücadele etmek ideolojik ve fikri bir yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Dini motifli bir terör örgütü El Kaide' nin olarak ortaya çıkması da böyle bir döneme rastlayıp daha sonraki yıllarda ise El Kaide uluslararası bir terör örgütüne dönüşmüştür.³⁰⁵

El Kaide dini motiflere sahip bir terör örgütüdür. Vehhabilik ve Selefilik El Kaide'yi etkileyen iki dini ekoldür. Bu iki ekolü benimseyen El Kaide kendine has

³⁰⁴ Beyhan Gürbüz, **Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi,2008, ss.155-156.

³⁰⁵ Özgür Öztürk, a. g. e. s.68.

siyasal ve radikal İslamcı bir kimlik yaratmıştır. El Kaide radikal İslamcılığın yanı sıra batı karşıtlığı yapan ve terörizmi kendine strateji olarak seçen bir örgüttür. Fakat bazı yazarlar El Kaide'nin ideolojisinde İslamcılık kadar Marksizm'inde bulunduğunu iddia etmektedir. Gerçekleştirdikleri eylemlerin öncesinde dile getirdikleri yeminler ve Batı karşıtlığı bazı yazarların Marksizm'e benzetmesine neden olmuştur.

Zevahiri El Kaide'nin ideoloğu olarak gösterilmektedir. Örgütün ideolojisini anlayabilmek için Zevahiri en önemli kişidir. El Kaide'yi cihadı referans alan bir örgüt olarak tanımlayan Zevahiri, örgütün amaçlarını şeriat devletinin kurulması, Müslüman beldelerin işgallerden kurtarılması ve insanların özgürleştirilmesi olarak sıralamaktadır. Müslüman ülkelerdeki İslami olmayan yönetimlere karşı gelmek, ideolojik birleşmeyi sağlamak ve Arap coğrafyasında bir İslam devletinin kurmak Zevahiri'nin stratejisidir. Abdullah Azzam, Ayman el Zevahiri, Turki el Faysal, Kutup ve İbn Teymiyye Üsame bin Ladin'in düşünce sistemini şekillendiren şahsiyetlerdir. İntihar eylemleri ve eş zamanlı saldırılar örgütün benimsediği saldırı tipidir. Yerel hücre liderleri bu eylemlerin icra edilmesinde inisiyatif alır. Merkezi teşkilat ise bu süreçte finansal destek vermektedir. El Kaide dini motivasyonla hareket eden bir terör örgütü olmasından dolayı dini hedeflere yönelik saldırılar gerçekleştirmektedir. Ancak dini hedeflerin yanı sıra ekonomik merkezlerin de hedef olarak seçildiği görülmüştür. El Kaide gerçekleştirdiği eylemleri üstlenmemektedir. Üsame bin Ladin bunun yerine eylemleri takdir eden açıklamalar yapardı. El Kaide bilgi akışını interneti kullanarak gerçekleştirmektedir. Bombalama, suikast, intihar saldırıları, kaçakçılık ve gasp örgütün eylemlerinde kullandığı yöntemlerden bazılarıdır. El Kaide tahribat gücü yüksek kimyasal, biyolojik ve nükleer silahları da ele geçirmek için yoğun çaba sarf etmektedir.³⁰⁶

4.4.2. El Kaide'nin Teşkilat Yapısı

Siyasi komite, mali komite, askeri komite, medya ve propaganda komitesi ve bunların alt birimleri El Kaide'nin teşkilat yapısındaki birimlerdir. Bu birimlerin dışında bir de Şura Heyeti bulunmaktadır. Şura heyetini Üsame bin Ladin ve yakın

³⁰⁶ Mahya Değirmenci, *El Kaide Terör Örgütünün Kuruluşu, Yapılanması, Eylemleri ve Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu, 2007, s.43-45.

çevresi oluşturmaktadır. Örgüt komitelerinin başkanlıklarını yürütecek kişiler belli özelliklere sahip olmalıdır. Bu özellikler şunlardır: 30'lu yaşlarda olmak, askeri tecrübe sahibi olmak, üniversite mezunu olmak, mesleki yeterlilik, İslam hukukunda bilgi sahibi olmak ve cihada ve El Kaide'ye sıkı bir şekilde bağlılık.³⁰⁷

El Kaide “ad hoc” tipi gevşek yapılanmayı kendisine örgüt modeli olarak seçmiştir. El Kaide faaliyetlerini kendisine tabi gruplar üzerinden sürdürmektedir. Bu yapılanma tarzı, gevşek ilişkiye dayanan grupların bir araya geldiği bir sistemdir. Gerçekleştirilecek terör eylemlerinden önce yeni bir grup örgütlenmediğinden istihbarat teşkilatları bu yapılara karşısında güçlülükler yaşamaktadır. Emniyet güçleri ya da istihbaratın şüphelenebileceği veya izleyebileceği söz konusu bir grup bulunmamaktadır. Hatta, bu gevşek yapılı grup ve örgütler, bazı devlet ya da hükümet dışı örgütler tarafından kontrol edilebilmekte veya etkilerine girebilmektedir. Ayrıca, bu sistemden ötürü örgüte yönelik yapılan operasyonlarda yerel hücreler ön planda olduğu için üst düzey kadrolara ulaşmak pek mümkün olmamaktadır.³⁰⁸

Bin Ladin El Kaide'nin en üst konumundaki kişidir. Danışma kurulunun (üst Şura) da başkanlığını da Bin Ladin yürütmedir. Zevahiri ve Süleyman Ebu Geyt gibi isimlerde bu danışma kurulunun üyesidir. Danışma kurulu terör eylemlerinin yapılmasına ve fetva verilmesinde hüküm veren yetkili merciidir.³⁰⁹

Örgüte yeni katılan üyelere El Kaide Allah'a ve örgüte nasıl hizmet edeceklerini açıklayan bir taahhütname imzalatırır. Cihadı aile üyeleri ve arkadaşlar arasında yaymak, İslami buyruklara uymak ve önderlere itaat, gizliliğe riayet etmek ve diğer İslamcı gruplarla herhangi bir bağın olmaması bu taahhütnamenin içerisinde yer alan kurallardır. El Kaide örgüt üyelerini diğer İslamcı gruplardan tecrit eden bir çizgidedir. Dolayısıyla bu durum ideolojik olarak bir ayrışma yaratmaktadır. Liderlere kesin itaat ise eylemlerin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaktadır.³¹⁰

³⁰⁷ Yusuf Kenan Polat, **El Kaide Terör Örgütünün İdeolojik Kökenleri ve Eylemsel Dönüşümü**, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2015, s.38.

³⁰⁸ Mahya Değirmenci, a.g.e., s.46.

³⁰⁹ Özgür Öztürk, a.g.e, s.74.

³¹⁰ Yusuf Kenan Polat, a.g.e., s.39.

4.5. Taliban Hareketi

4.5.1. Taliban Kelimesinin Anlamı

Taliban kavramı, Arapça, yolunu bulmak, aramak, istemek gibi anlamlara gelen Talebe kelimesinden türemiştir. Talebe fiilinin ism-i faili olan “talip” kelimesi de peşine düşen, talep eden, öğrenci, arayan kimse, özellikle dini ders gören medrese öğrencisi anlamlarına gelmektedir. Talip kelimesine Farsça çoğul eki getirilerek oluşturulan Taliban kavramı öğrenciler manasına gelmektedir. Ayrıca bu hareketin insan kaynağının önemli bir kısmı da medrese öğrencilerinden oluşmaktadır.³¹¹

4.5.2. Taliban’ın Yükselişi

Afganistan siyasetine, 20. yüzyılın ikinci yarısında üç dönem damga vurmuştur. İlki Sovyetler Birliği’nin Afganistan işgali sonucu mücahitler ile Afganistan Sovyet hükümeti arasında yaşanan çatışma dönemi; ikincisi, Sovyet hükümetinin yıkılmasının ardından mücahit gruplar arasında yaşanan kanlı iç savaş; üçüncüsü, Taliban hareketi dönemidir.³¹²

Afganistan’da Taliban hareketi ortaya çıkmadan önce ülke fiilen olmasa da görünürde bölünmüştü. Afganistan’ın Cumhurbaşkanı ve Tacik lider Rabbani, Kabil ve kuzeydoğu bölgelerini; İsmail Han ülkenin batısındaki üç ille Herat’ın merkezini; Mücahit gruplar ise Celalabad’ı ve Pakistan sınırındaki doğu illerinden üç ili kontrol etmekteydiler. Aynı zamanda Özbek General Abdurraşid Dostum, ülkenin kuzeyindeki altı ilde hâkim iken Şii Hazarlar da Afganistan’ın merkezinde ve Bamyan’ da etkili bir güç halindeydiler. Ayrıca Güney Afganistan da bölünmüş bir durumdaydı. Görüldüğü üzere Afganistan fiilen olmasa da siyasi ve fikirseldan bölünmüş bir görünümdeydi. Bu bölünmüşlük fikirseldan ayrılık düzeyinde kalmayıp gruplar arası iktidar mücadelesine kadar ilerlemiştir. Bu yüzden Afganistan’ın tamamında çatışmalar yaşanmış ve ırkçı kavgalar meydana gelmiştir.³¹³ Mücahit gruplar arasındaki iktidar kavgası ve liderlik yarışı, ülkedeki savaş beyleri arasında

³¹¹ Akbarshah Ahmadi, “Dinsel Şiddet’in Sosyo-Politik Kaynakları: Taliban Örneği”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:26, Sayı:1, 2017, s.123.

³¹² Rauf Beg, **adı, Afganistan’dı Talibanların Eline Nasıl Düştü?**, İstanbul: Turan Kültür Vakfı, İstanbul, 2001,s.204.

³¹³ Said Ferudun Sadat, **Taliban Döneminde Din Eğitimi (1994-2001)**, Yüksek Lisans Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi, 2016, s.52-53.

yaşanan çatışmaların giderek artması ve uzlaşmazlık hali ve benzeri sebepler Afganistan'da istikrarsızlığın oluşmasına neden olmuştur. Yaşanan bu kargaşa ortamında, ülkenin güneyinde bulunan Kandahar ilinde imamlık yapan Molla Ömer ve öğrencileri, “*fesada bulaşmış*” mücahit gruplara karşı mücadele etme kararı almıştır. İlk dönemlerde sayıca elliye bile ulaşamayan ve yalnızca medrese öğrencilerinden oluşan bu grup, Afganistan'da uzun bir süredir yaşanan istikrarsızlığı ve çatışmaları sonlandırma söylemiyle yola çıkmış ve bu söylem, savaştan ve istikrarsızlıktan yılmış Afgan halkının üzerinde ciddi manada etkili olmuştur. Taliban hareketi ortaya çıktıktan kısa süre bir süre sonra Afganistan'ın önemli üç şehri olan Herat, Kabil ve Mezar-ı Şerif'te yönetimi ele geçirmiştir.³¹⁴ Taliban hareketinin ortaya çıkmasında önemli etkiye sahip diğer bir faktör ise yaklaşık olarak üç yüzyıldır Afganistan'da iktidarı ellerinde tutan Peştuların, iktidarı kaybetmeleridir. Yitirdikleri iktidarı tekrardan elde etmelerini için yeni bir siyasi güç gerekmektedir ve bunu sağlayacak siyasi güç ise Taliban olacaktır.³¹⁵

Taliban hareketinin ortaya çıkışında bu faktörlerin yanı sıra önemli bir faktör daha bulunmaktadır. Bu faktör ise Pakistan devletinin rolüdür. Pakistan, Taliban'ın kuruluş aşamasında çok kritik bir öneme sahiptir. Afganistan'da kendisine yakın Peştu kökenli bir yönetimin bulunmasını isteyen Pakistan, bu amaç doğrultusunda her türlü çabayı sarf etmekteydi. Orta Asya ülkeleri ve Afganistan ile ticari münasebetlerini güçlendirmek ve ticari yolları koruyabilmek adına Afganistan'da istikrarı sağlayacak bir güce ihtiyaç duymaktaydı.³¹⁶ Bu nedenle kendisine yakın bir güç olan Taliban'a önemli ölçüde destek vermiştir. Örneğin Taliban bünyesinde çok sayıda Pakistan uyruklu asker, komutan ve üst düzey subay bulunmaktaydı. Bu durum, Taliban'ın çöküş sürecinde giderek daha fazla gün yüzüne çıkmaya başlamıştı.³¹⁷

Taliban'ı önemli ölçüde destekleyen bir diğer devlet ise Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan'ın Afganistan'da Taliban hareketinin ortaya çıkacağından haberdar

³¹⁴ Damla Şahin, “Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:1, 2016, s.232.

³¹⁵ Said Ferudun Sadat, a.g.e. s.53.

³¹⁶ Ali Rıza Kuğu, **Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahale Sorunsalı: Uluslararası Toplum İçin Yeni Bir Yol Haritası**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020, s.143.

³¹⁷ Abdulghani Aydın, **Afganistan'da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010, ss.32-33.

olması ve Taliban'ın Kabil'i ele geçirmesinden sonra Kabil'de bulunan Arabistan büyükelçisi ile Taliban yönetiminin Dış İşleri Bakanı Molla Hasan'ın yapmış olduğu görüşmelerdeki ifadeler, taraflar arasındaki ilişkiyi örnekler niteliktedir. Taliban hareketine, devletlerin yanı sıra, belli bölgelerden cihat etmek amacıyla gelen insanlar da destek sağlamışlardır. Çeçenistan ve Pakistan'dan gelen çok sayıda kişi, Taliban'a biat ederek harekete katılmıştır.³¹⁸

4.5.3. Taliban'ın Düşünce Yapısı

Taliban, Sünni-Hanefi ekole mensup olup fikirlerini de bu ekol üzerine bina eden bir örgüt olduğunu iddia etmektedir. Fakat Batı bölgelerinde yaşayan Müslüman kitleler, özellikle Türk kökenli Müslümanlar, Hanefi ekolünü sosyal yaşam açısından daha özgürlükçü ve esnek bir inanç sistemi olarak görmektelerken; Hint Alt Kıtası, Afganistan ve Pakistan gibi alanlarda Hanefi ekolü daha katı ve Vehhabist/ Selefi yoruma yakın bir hâl almıştır. Moderniteye karşıt bir tutum sergileyen Vehhabi ekol, modernite ve İslam dininin birlikte var olabildiği ülkelerden hiç hoşlanmamaktadır. Vehhabi ekolün etkisi, diğer bölgelere oranla, Peştun kuşağında daha yoğun hissedilmektedir. Afgan Talibanı'nın ideolojik temelinde de Vehhabi ekole ait unsurlar bulunmaktadır. Örneğin ahiret hayatını garantilemek isteyen her Müslüman, ülkeyi Allah'ın gönderdiği kanunlarla yöneten Müslüman emire itaat ile yükümlüdür. Bu niteliklere haiz bir emir de tebaadan bu sadakati bekleme hakkına sahiptir.

Vehhabi ekolü, tevhid inancını merkeze alan bir görüştür. Tevhid inancı "Allah'ın birliği anlayışı" anlamına gelmektedir. Bu nedenle Vehhabi ekol taraftarları kendi anlayışlarının dışında olduğuna inandıkları her şeyi "*şirk*" olarak nitelendirmektedirler. Diğer bir deyişle putperest ya da çoktanrılı olarak görürler. Bu inanış dolayısıyla mezar, anıt, türbe gibi mekânların ziyareti ve bu mekânlarda dua etmek *şirk* olarak görülmüş ve yasaklanmıştır. Taliban Afganistan'da yönetimi ele geçirince bu uygulamaların tamamını ülke genelinde tatbik etmiştir. Örneğin Bamyan kentinde bulunan tarihi Buda heykellerini yıkmış, Mezar-ı Şerif'te bulunan ve Hz. Ali'ye atfedilen mezarın ziyaretini yasaklamışlardır. Taliban, Sünni-Hanefi ekole mensup bir hareket olmasına rağmen Kur'an ve Sünnet dışındaki hiçbir

³¹⁸ A. g. e. s.34.

kaynağı kabul etmemiştir. Kadınların sosyal hayat içerisindeki hallerini düzenlemiş ve hangi kıyafeti giyeceklerini dahi belirlemiştir. Vehhabi inanca göre Müslüman bir kimsenin şer'i bir hayat yaşayıp yaşamadığının takibinden bile komşuları mesuldür. Bu amaçla oluşturulan ve ahlak polisi/zabıtası gibi görev yapan “*mutavviin*” veya “*halk bekçileri*”, kadınların peçelerini, erkeklerin sakallarını, namaz vakitlerinde dükkanların kapalı olup olmadığını denetlemekte ve alkol kontrolü yapmaktadırlar. Taliban yönetime geldiğinde bütün bu işlemleri gerçekleştirmekle yükümlü bir bakanlık kurmuştur.

Afganistan ve Pakistan'da yaşayan Peştun topluluklarında Vehhabi inancın yayılmasında, Darul Ulum ve Deoband Medreselerinin etkisi büyüktür. 19. asrın ikinci yarısından sonra Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinin Deoband kentinde ortaya çıkan Deobandilik hareketi, ismini de bu şehirde kurulan ilk medreseden almaktadır. Deoband şehrinde kurulan bir medrese etrafında gelişen ve büyüyen bu akım, bölgede yaşayan Hanefileri püriten bir inanca yani Selefi ekole yöneltmiştir. Deobandi medresesi son derece geleneksel, dinin katı anlayışını önemseyen ve modern yorumlamalara kesinlikle karşı çıkan, Ortodoks bir anlayıştır. Afganistan kökenli birçok dini alim de Deobandi ekolü altında yetişmiştir.

Afganistan'da ilk kez Zakir Şah döneminde etkili olmaya başlayan Deobandilik, Pakistan'da çok daha hızlı bir şekilde yayılmış ve daha sonra siyasi bir partiye dönüşecek olan “*Cemaat-i Ulema-i İslami*” kurulmuştur. Pakistan'ın kuzeyi ile Belucistan eyaletindeki Peştun kuşağında, 1970'li yıllar itibariyle, Cemiyet-i Ulema çok sayıda medrese kurmuş ve Afganistan'dan bu bölgeye göç etmek zorunda kalan mülteci ailelerin çocuklarını eğitmişlerdir. Ayrıca göçmen ailelere de yaşamsal destekler vermişlerdir. Peştun kuşağındaki Deobandi medreseleri, cahil mollaların yönetimleriyle beraber, ilim ve reform gibi kuruluş gayelerinden tamamen sapmış ve Taliban'ın etkisiyle her türlü modernizme karşıt bir ekol ile yönetilir hale gelmişlerdir. Bu medreselerde ezberciliğin ötesine geçilememiş, en basit matematik, tarih ve felsefe dersleri bile müfredattan kaldırılmıştır.³¹⁹

³¹⁹ Ali Rıza Kuğu, a.g.e, s.150-152.

Deobandi medreseleri, Afganistan İç Savaşı boyunca öğrencilerini Pakistan'dan Afganistan'a göndererek Taliban'a insan kaynağı sağlayan önemli bir yapı olmuştur. Ayrıca Deobandilerin ileri gelen şahsiyetleri de Durrani Peştun kabilelerinden gelmektedirler. Şii karşıtlığı, Deobandi ekolün bazı hiziplerinin en belirgin özelliğidir. Bu özellik Taliban'da da bulunmaktadır. Deobandi ekolünün Taliban üzerinde etkili olması, Deobandilerin Pakistan devleti nezdinde itibarlarını arttırmıştır. Pakistan istihbaratı ISI da Deobandilere olumlu yaklaşmaktadır.

Cihat kavramı, İslam dinin yayılmaya başladığı süreçte, yeni toprakların fethedilmesini ve bu bölgelerde yaşayan insanların İslam dinine tabi olmaları için yapılan eylemleri ifade etmektedir. Bu dönemde saldırgan bir niteliğe sahipti olan cihat anlayışı, Müslümanların bilim ve teknoloji alanlarında yaşadıkları gerilemeler neticesinde fetihlerin durması ve Batı sömürgeciliğinin saldırıları nedenleriyle, savunma konseptine geçmiştir. Diğer bir deyişle cihat kavramı İslam dinin ortaya çıkışından sonra bir anlam değişikliğine uğramıştır. Bu durum Afganistan'da da geçerlidir. Hindistan'a Gaznelilerin, Babürlerin ve Durrani hanedanının yapmış olduğu seferler saldırgan nitelikte; İngiliz ve Sovyet işgallerine karşı ilan edilen cihat, savunmacı niteliktedir. Taliban da geleneksel cihat anlayışından kopmuştur. Kaldı ki Vehhabi ve Deobandi ekoller, cihadın kapsamını Müslümanlara karşı bile ilan edilebilecek kadar genişletmiş ve geleneksel anlayıştan tamamen saptırmışlardır. Bu cihat anlayışı, giderek yaygınlaşan bir uygulama haline gelmektedir.

Taliban hareketi, Gayrimüslim veya Müslüman farkı gözetmeksizin kendisine karşı olan herkese cihat ilan etmiştir. Fakat İslam dininden sapmış kişi veya gruplara karşı cihat ilan ettiğini iddia etmektedir. Ülkede yaşayan azınlıklar ise bunun aksini ifade etmekte, Taliban'ın cihat perspektifinin Müslümanlıkla ilgisinin olmadığını ve Peştu olmayan etnik unsurları ezme amacı güttüğünü söylemektedirler. Taliban sadece kendini gerçek Müslüman olarak kabul etmekte, kendi dışındaki Müslümanları kötü olarak nitelendirmekte, hatta kafir ilan etmektedir. Taliban'ın bu anlayışının kökeni ise Deobandi ekole dayanmaktadır. Deobandi ekolünün ileri gelen şahsiyetleri, Taliban'a karşı savaşanları kafir ilan etmiş ve bu kimselerin arkalarından namaz dahi kılınamayacağına yönelik fetva vermişlerdir. Taliban'ın küresel cihat

veya evrensel İslami devrim hedefi yoktur. Afganistan özelinde cihatçı bir örgüttür.³²⁰

4.5.4. Taliban'ın İnsan Kaynağı

Afgan Harbi nedeniyle Pakistan'a göç eden 3 milyonu aşkın mülteci Taliban'ın temel insan kaynağını oluşturmaktadır. Mülteci varlığının yanı sıra toplumsal eşitsizlik, işsizlik ve sağlıklı toplum yapısının ortadan kalkması gibi nedenlerle kaotik bir süreç meydana gelmiştir. Bu kaotik süreç beraberinde, Taliban'ın insan kaynağının can damarını oluşturan, bir savaş nesli de meydana getirmiştir ve kimseler Durand Hattı üzerinde bulunan Deoband medreselerinde eğitim görmüşlerdir. Bu medreselerin özelliği ise Sovyetler Birliği'ne karşı savaşçı yetiştirme alanları olmalarıdır. Pakistan'a göç eden mülteciler kamplarda zor şartlar altında yaşamaktaydılar. Mültecilerden bir kısım Afgan, çocuklarını dini ve fennî bilimlerinin beraber okutulduğu okullara gönderebilmişken, kırsal kesimden gelenler, çocuklarının yoldan çıkacağı korkusuyla, modern okullar yerine dini okulları tercih etmişlerdir. Ekonomik açıdan düşük ve savaşta eşini kaybetmiş olan dul kadınlar ise çocuklarını yatılı medreselere göndermeyi tercih etmişlerdir.

Yatılı medreselere gönderilen gençler aileden uzak ve anne şefkatinden mahrum kalarak büyümüş, hayatlarını yoksunluklar içerisinde geçirmişlerdir. Bu medreselerde yetişen gençler, anne sevgisinden mahrum kalmanın yanı sıra erkek egemen bir ortamda yetişmiş, hocalara itaatın her koşulda geçerli olduğunu öğrenmişlerdir. Bu medreselerde eğitim gören gençlerin kahir ekseriyeti, vatanını küçük yaşta terk eden veya mülteci kamplarında doğan çocuklardan oluşmaktadır. Çoğu kendi vatanlarının tarihini, Sovyetler Birliği'ne karşı yapılan cihadın ne anlama geldiğini dahi bilmemektedirler. Din, kültür ve tarih açısından en ufak bir bilince sahip olmamaları, geleceğe yönelik hiçbir amaçlarının olmaması sonucunu doğurmuştur. Bu gençleri savaş yetimleri ve öksüzleri olarak tanımlayabiliriz. Söz konusu mülteci kampları varlıklarını sürdürdükçe, Taliban'a insan kaynağı oluşturulmaya devam edeceklerdir.³²¹

³²⁰A.g.e., s.152-154.

³²¹ Akbarshah Ahmedi, a.g.e., s.126-127.

4.5.5. Taliban'ın Örgüt Yapısı

Devlet başkanlığının mevcut olmadığı Taliban'ın yönetim biçiminde, hareketin liderliğini Molla Ömer üstlenmiştir. Yalnızca medrese eğitimi almış olan Molla Ömer, 1994 yılında Kandahar'ı ele geçirdikten sonra, her yerde sözde İslami kuralları uygulamaya koymuştur. Afganistan'ı merkezi bir anlayışla yöneten Molla Ömer, bu süreci son derece gizli bir şekilde yürütmüş, hiçbir zaman basın açıklaması yapmamış ve politik hedeflerini açık bir şekilde kamuoyuna ilan etmemiştir. Taliban'ın İslami anlayışının fotoğraf çektirmeyi ve televizyon seyretmeyi caiz görmeyip yasaklaması sebebiyle liderlerinin dış görünüşleri tam bir sır olarak kalmıştır.

Molla Ömer Taliban'ı 1994 yılında kurmuş ve 1995'te medrese öğrencilerinden oluşan 1500 kişilik bir grup, Molla Ömer'i Müminlerin Emiri olarak seçmiş ve biat etmiştir. Molla Ömer'in emir ve söylemleri o günden sonra şer'i birer emir olarak kabul edilmiştir. Taliban hareketi için Molla Ömer her şey demektir. Herkes Molla Ömer'e itaat etmek zorundaydı.

Kandahar'da bulunan Yüksek Şura, Taliban hareketinin en üst karar merciidir. Kahir ekseriyetini Molla Ömer'in yakınlarının oluşturduğu Şura'da, karara olumlu bakılsa da nihai karar daima Molla Ömer tarafından verilirdi. 10 asli üyesi bulunan Şura'nın üye sayısı, kabile liderleri ve askeri komutanların da katılımıyla 50'ye kadar çıkmaktaydı. 10 asli üyenin 6'sı ise Durrani Peştularına mensuptu. Diğer bir adı Kandahar Ekibi olan Yüksek Şura, en mühim kararları alan merciidir. Fakat Yüksek Şura'nın etki alanı yalnızca Durrani Peştularını kapsamaktaydı.

Kabil'de bakanların oluşturduğu Kabil Şurası ve Askeri Şura, Yüksek Şura'ya bağlı iki şuradır. Şehirdeki askeri cephenin günlük sorunlarını halletmek, Kabil Şura'sının göreviydi. Ancak mühim kararlar daima Kandahar'a bildirilmekteydi. Nihai karar ise Molla Ömer tarafından verilirdi. Taliban lideri Molla Ömer, vali ve belediye reisi gibi üst düzey yöneticileri sürekli denetim altında tutmaktaydı. Yerel iktidar oluşturmalarına mâni olmak için bu üst düzey yöneticilerin vazife yerleri sık sık değiştiriliyordu. Molla Ömer, subaylar arasında hiyerarşik bir yapının mevcut olmadığı Askeri Şura'nın da lideriydi. Şura'nın bazı üyeleri aynı zamanda bakanlık görevi de yapmaktaydılar. Yetki devri söz konusu olmadığından

Şura üyeleri cepheye gittiklerinde, yönetimde boşluklar meydana gelmekteydi. Kabil veya Askeri Şura'nın aldığı kararlar daima Yüksek Şura'nın onayına sunulur, karar reddedilir veya kabul edebilirdi.

Şer'i hükümleri tatbik etmek ve desteklemek için Taliban yönetimi bir fetva merkezi de kurmuştur. Kurulmuş olan bu fetva merkezinin üyeleri ise dini alimlerdi. Fetva merkezinin başkanını da Molla Ömer tayin etmekteydi. Anayasa'nın mevcut olmadığı Taliban yönetiminde, kanunlar şeriata göre belirlenip uygulanıyordu. Fakat Kabil ve Kandahar eyaletlerinde iki tane Anayasa Mahkemesi bulunmaktaydı. Kabil'de bulunan anayasa mahkemesi Kandahar'a bağlıydı. Kadı ve müftüleri Kandahar Anayasa Mahkemesi tayin eder, Afganistan'ın tüm illerindeki kadı ve müftüleri yılda bir veya iki kez Kandahar'da toplardı. Bu toplantılarda, şeriat hükümlerinin nasıl tatbik edileceği konusunda müzakereler yapılırdı. 8 bölümden oluşan Kabil Anayasa Mahkemesi, haftada 40 adet ticaret ve muamele dosyası ile hukuki dosyayı incelerdi. Taliban yönetimi her ne kadar düzenli bir teşkilat yapısına sahip olsa da Molla Ömer'in yetkisi dışında hiçbir şey yapılamazdı. Teşkilatta yapılan vazifelendirmeler sürekli olmayıp sıklıkla değiştirilirdi. Örneğin üç ayda bir valiler değiştirilebiliyordu. Ayrıca bakanlar da bakanlık görevleri dışında başka bir vazife yapabiliyordu. Bu durum bakanlarla da kısıtlı değildi. Çünkü Taliban yönetimin tam olarak oturmuş bir düzeni bulunmamaktaydı.³²²

4.6. Taliban ve El Kaide'nin Pakistan Taliban'a Etkisi

2007 yılında kurulan Tehrik-i Taliban Pakistan kuruluşunu takip eden yıllarda ülkedeki en saldırgan terörist organizasyonlarından birisi olmuştur. Afganistan Talibanı, El Kaide ve diğer radikal gruplarla yakın bağlar geliştiren Pakistan Talibanı, ülkedeki en kanlı terör saldırılarını gerçekleştirmiştir. Pakistan hükümetinin çabaları sayesinde, özellikle 2014'te başlayan Zarb-e-Azb askeri operasyonları ve ABD'nin insanız hava araçlarıyla yaptığı saldırılar, Pakistan Talibanı'nın hızla düşüşe geçmesine neden olmuştur. Bugün bölünmüş bir askeri organizasyon olan TTP, bütün Pakistan'a yayılmış ve Afganistan'a da komşu olmuştur.³²³

³²² Ruhullah Bezdad, **11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014, ss.72-74.

³²³ Amira Jadoon, **The Evolution and Potential Resurgence of the Tehrik-i-Taliban Pakistan**, Washington D.C.: United States Institute of Peace, 2021, s.3.

Beytullah Mesud'un sözcüsü Maulvi Ömer 2007 yılında TTP'nin kuruluş amacını, Pakistan Ordusu'nun düzenlemiş olduğu askeri operasyonlara karşı birleşik bir cephe oluşturmak, olarak açıklamıştır. 2008'de Mullah Nazir, Hafız Gül Bahadır'ın güçlerine katılmıştır. Muqami Tehrik-i Taliban (Lokal Taliban Hareketi) hareketi kurulmuştur. Bu yapı Beytullah'ın TTP'sinden farklı ve Pakistan devletine yapılan saldırılara karşı çıkan bir gruptu. Nazir ve Bahadır'ın El Kaide, Hakkani Network ve Taliban'la bağları bulunmaktaydı. Şubat 2009'da Beytullah, Nazir ve Bahadır Birleşmiş Mücahitler Konseyi'ni (Council of Mujahideen) kurdular.

Pakistan ordusunun El Kaide'ye yönelik operasyonlarında 70 ila 80 bin arasında asker görev almıştır. Bu süreçte Pakistan Taliban'ı merkeziyeti olmayan bir militan ağına sahipti. Varlığını ön plana çıkartmaya çalışan TTP, aynı zamanda lokal kabile büyüklerinin desteklerini kazanmak ve kendi İslami anlayışını bölgede hâkim kılmak için de çaba sarf ediyordu. Ayrıca TTP bölgede tesis edilmiş olan lokal politik yapıyla da çatışmaktaydı.³²⁴

Afgan Harbi'nin iç savaşa dönüştüğü yılların ardından Taliban hareketi, Afganistan'da bir umut olarak görülmeye başlanmış, sınırın Pakistan tarafındaki kabilelerde de heyecan ve sempati uyandırmıştır. Ancak Taliban hareketi bu bölgede bir otorite kurma faaliyetine girişmemiştir. Bu dönemde Taliban hareketini örnek alan bazı lokal yapılar ortaya çıkmıştır. Orakzai bölgesinde Tehrik-i Tuleba (Talebeler hareketi) isimli bir grup ortaya çıkmış ve şeriat mahkemelerini kurduklarını ilan etmişlerdir. Bu tür teşebbüsler kendi kendilerine sönüvermişlerdir. Gerçek anlamda Taliban benzeri hareketler, Afganistan'da Taliban'ın iktidardan düşmesi sonrasında ortaya çıkmıştır.³²⁵

Amerika'nın Afganistan işgali sonrasında binlerce Afgan Taliban'ı ve El Kaide üyesi, Pakistan sınırını geçerek FATA bölgesinde güvenli alan arayışına girişmişlerdir. Pakistan sınırını geçen bu unsurların temel amacı, yeniden örgütlenerek Afganistan'a dönmek ve ABD'ye karşı mücadele etmektir. ABD baskısı altında olan Pakistan yönetimi, Veziristan'da El Kaide ve Afgan Talibanı'na karşı

³²⁴ A.g.e. s. 5-6.

³²⁵ Bülend Tokgöz, **Büyük Oyun'dan Dersler REİSLER, TALİBAN'LAR**, İstanbul: Ark Kitapları, 2015, s.18.

askeri operasyonlar başlatmıştı. Hükümet güçlerinin müdahalesi, otonom kabile bölgelerinde radikal grupları çoğaltmıştır. Militanlar ile Pakistan birlikleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış, Afganistan’da savaşmak için birleşen bazı gruplar da daha sonrasında Pakistan güvenlik güçlerine karşı savaşa yönelmişlerdir.³²⁶

ABD’nin Afganistan’ı işgal etmesinden sonra direniş için sınırı geçen Peştu mücahitler, belirtilen hareketlerin özünü teşkil etmektedir. 10 bin genç ve çocukla işgale karşı koymak için Afganistan’a geçen Tehrik-i Nifaz-ı Şeriat-ı Muhammedi lideri Sufi Muhammed, Svat bölgesinde; Abdullah Mesud ve Nik Muhammed Veziristan’da bu oluşumların nüvelerini teşkil etmektedirler. Taliban’ın 1996 yılında Kabil’i ele geçirmesinden sonra Kuzey İttifak’ı ile yapılan mücadelelerde Nik Muhammed de bulunmaktadır. Şiilere ve Taciklere karşı Pençsir, Bamyana ve Bagram illerinde savaşan Nik Muhammed’in, bu yıllarda Bin Ladin, Eymen el Zevahiri, Tahir Can ve Uygurların lideri Hasan Muhsin ile tanıştığı ve bağ kurduğu iddia edilmektedir. Afganistan’daki direnişin bir firar hareketi haline dönüşmesinden sonra Nik Muhammed, Tora Bora ve diğer bölgelerdeki gidecek yeri olmayan insanları, kendi memleketine götürmüştür. Afganistan’dan ayrılan son grup olan Tahir Can’ın Özbek grubunu da Güney Veziristan’a yönlendirenin Nik Muhammed olduğu iddia edilmektedir. Nik Muhammed, memleketine getirdiği insanların kaldıkları yerleri karargâh ve eğitim kampına çevirmiş, kendi cihat ağını kurmuştur. 2004 yılında ABD ordusu tarafından fırlatılan bir füzeyle öldürülmesi Peştu kuşağını ve Veziristan’ı derinlemesine etkilemiştir. Gelecekte kurulacak olan Pakistan Talibanı’nın ilk lideri olan Nik Muhammed, bu olay sonrasında efsaneleşmiştir. Kabileler Nik Muhammed’in yolunu devam ettirmiş ve “*Yabancılar meselesi konusunda ödün vermek yok*” tavrını sahiplenmişlerdir. Nik Muhammed bir cihat mirası bırakmıştır. Bu miras, kendisi gibi Afganistan’da Taliban hareketinin saflarında çatışan eski silah arkadaşları arasında pay edilmiştir. Hacı Ömer Vana’da, Mevlevi Nazir aynı şehirde kendi kurduğu grubuyla ve Abdullah Mesud ise Mesud bölgesinde cihadın kadim alt yapısını tekrardan harekete geçirmişlerdir.³²⁷

Tehrik-i Talibanı’nın etkisini arttırabilmesini sağlayan dinamik, komşu Afganistan’da faal halde olan Afgan Talibanı’ndan aldığı destektir. TTP liderliği,

³²⁶ Qandeel Siddique, a. g. e. s.9-10.

³²⁷ Bülend Tokgöz, a.g.e., s. 19-21.

Afgan Talibanı emiri Molla Ömer ile iş birliği yapmıştır. Pakistan ve Afgan Talibanı iki başlı tek vücutlu siyam ikizi gibi düşünülebilir. Ayrıca TTP, Afgan Talibanı'na sadık bir örgüttür.³²⁸

Afgan Talibanı ve Pakistan Talibanı arasında çok bilindik ideolojik ve operasyonel bağlar olmasına rağmen iki grubu birbirinden ayıran mühim bir fark bulunmaktadır: Afgan Talibanı'nın Pakistan'ı hedef almaması. Hatta Afgan Talibanı İslamabad yönetiminden destek almaktadır. Afgan Talibanı ve Hakkani Network liderleri Molla Ömer ve Siraceddin Hakkani, TTP'yi bu konuda sürekli olarak ikna etmeye çalışmış, Afgan cihadına konsantre olunması gerektiğini dile getirmişlerdir. Fakat bu çabaları her zaman sonuçsuz kalmıştır. Pakistan Talibanı kimliğini, Pakistan devletine karşı cihat etmek üzerine temellendirmiştir. 2009 yılında Afgan Taliban'ı TTP ile olan bağı açık bir şekilde reddetmiştir. Taliban sözcüsü, TTP'nin Müslüman oldukları için kendilerine sempati duyduklarını açıklamıştır. Farklı amaçları olsa da iki grup da karşılıklı fayda çerçevesinde ilişkilerine devam etmiş ve aralarındaki iş birliğini pragmatik bir biçimde sürdürmüştür.³²⁹

El Kaide, Afgan Talibanı'na oranla Pakistan Talibanı'nı daha fazla etkileyen bir örgüt olmuştur. Afgan Talibanı'nın kendi milliyetçi karakterini yansıtması sonrasında Pakistan Talibanı, El Kaide'nin global cihat ajandasını kabul etmiştir. Pakistan Talibanı uluslararası terörizmle ittifak kurmuş, diğer bir deyişle global teröristlerle iş birliği yapmıştır. Ayrıca Pakistan İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalarda TTP, El Kaide'nin uzantısı olarak görülmekte ve iki grup arasında benzerliklerin olduğu ifade edilmektedir.³³⁰

El Kaide, Pakistan Talibanı'nın kuruluşunda ve büyümesinde önemli rol oynamıştır. ABD'nin Afganistan'da yaptığı askeri operasyonlarından dolayı Afgan Talibanı ile El Kaide'nin üst düzey yöneticileri Pakistan'ın kabile bölgelerine kaçmışlardır. El Kaide'nin lokal militanlara sağladığı finansal destek sayesinde militanlar kabilelerden adam toplamış ve eğitim kampı inşa etmişlerdir. Bu finansal desteği, yeni kurulan Pakistan Talibanı'nın genişlemesi için kullanmışlardır.

³²⁸ Qandeel Siddique, s.9.

³²⁹ Amira Jadoon, a. g. e. s.15.

³³⁰ Khuram Iqbal, **Tehrik-e- Taliban Pakistan: A Global Treat**, İslamabad: Pak Institute For Peace Studies,2010, s.4.

Özellikle üst düzey El Kaide liderleri, ideolojik bağlamda TTP'ye destek vermiş ve onları medya üzerinden de desteklemişlerdir. El Kaide, Afganistan Taliban'ının tam tersi bir biçimde, Pakistan'a karşı yapılan cihada destek vermiştir.³³¹

Pakistan Talibanı lideri Beytullah Mesud, El Kaide'nin global cihat ajandasını kabul ettiklerini, Beyaz Saray, New York ve Londra saldırılarını içeren El Kaide ideolojisini benimsediklerini açıklamıştır. 2008 yılında kendisiyle yapılan ilk televizyon röportajında temel amaçlarının ABD, İngiltere ve Müslüman olmayanların onurlarını bitirmek olduğu ifade etmiştir. Pakistan Talibanı Başkan Vekili Fakir Muhammed, Ekim 2008'de yaptığı bir video görüşmesinde, Pakistan ve Afganistan'daki El Kaide aktivitelerini desteklediklerini açıkça belirtmiştir. Ayrıca bu durumun bütün Müslümanların ortak isteği olduğunu da eklemiştir. 11 Eylül benzeri bir saldırının tekrardan gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği sorusuna karşı ise bu tarz saldırıları planladıkları cevabını vermiştir.³³²

El Kaide, Pakistan Talibanı'na önemli ölçüde destek vermiştir. Ekim 2007'de Pakistan Güvenlik Güçleri, Svat bölgesindeki cihatçı gruplara askeri operasyon düzenlediğinde, El Kaide bölgede bulunan militanlara ciddi yardımlar sağlamıştır. Pakistan Taliban'ının uzantısı olan TNSM örgütü, kendilerine yönelik askeri operasyonların yapıldığı bu dönemde, El Kaide'nin açık desteğini görmüşlerdir. Bu yardım genelde iki şekilde yapılmıştır; finansal destek ve kabile bölgelerinden örgüte eleman kazandırmak. Bölgede savaşılan militanlar, savaşın El Kaide'den gelen paralar sayesinde sürdürülebildiğini açıkça ifade etmişlerdir. Kuzey Veziristan bölgesinde ise örgüte militan kazandırmışlardır. Afganistan ve Pakistan'ın kabile bölgeleri arasında sıkışan El Kaide militanları, Swat bölgesinde yer alan, Fazlullah'ın savaşıları arasına karışmışlardır.³³³ El Kaide liderleri ve diğer İslamcı gruplar, Pakistan Talibanı'nı ensar yani lokal koruyucu olarak görmüşlerdir. Bu durum da Pakistan Talibanı'nın meşruiyetini artırmıştır. Güvenli ortam ve lokal misafirperverlikten fazlasıyla faydalanan El Kaide, Güney ve Kuzey Veziristan'da kendini yeniden organize etmeyi başarmıştır. El Kaide ve Pakistan Talibanı bağımsız iki örgüt olmasına rağmen saldırılar düzenlerken iş birliği yapmaktaydılar.

³³¹ Amira Jadoon, a.g.e., s.16-17.

³³² Khuram Iqbal, a. g. e., s.5.

³³³ A. g. e.

İslamabad'da bulunan Marriott oteline yapılan saldırıda iki örgütün militanları birlikte hareket etmişlerdir. El Kaide lideri Üsâme Bin Ladin'in ölümünden sonra da TTP liderleri El Kaide ile iş birliğini sürdürmüştür. El Kaide'ye yurt ve destek sağlayacaklarını da açıkça belirtmişlerdir. Pakistan Taliban'ı, Bin Ladin'in intikamını almak için Karaçi'de bulunan Mehran Deniz Üssü'ne saldırmıştır. Bin Ladin, El Kaide'nin Güney Asya ile bir bağının olmasını istemekteydi. Bu istek doğrultusunda Asim Umar, Pakistan'ın yerlisi ve TTP'nin eski kumandanı olarak, Eylül 2014'te AQIS'in (Hint Alt Kıtası El Kaidesi) emiri olmuştur. TTP gibi AQIS de Pakistan'da büyük saldırılar düzenlemiştir. Örneğin Eylül 2014'te Tuğgeneral Zahoor Fazal Kadri suikastı ve Pakistan Deniz Kuvvetleri'ne ait Zulfikar fırkateynini kaçırmaya teşebbüsü, AQIS'in önemli saldırıları arasındadır. Ayrıca güvenlik güçleri, Karaçi/Kuzey Nazimabad'ta bulunan bir polis kompleksine 2016'da yapılan el bombalı saldırıda AQIS militanlarından şüpheleniyorlardı. AQIS ve Pakistan Talibanı arasındaki ilişkilerin sağlam olduğuna dair deliller bulunmaktadır. 2018 itibariyle sınırlı operasyonel kapasitesi olmasına rağmen AQIS, açıkça TTP ile iş birliği içinde olduğunu ifade etmiştir. 2019 yılında Ulusal Terörizmle Mücadele ekipleri, Pencap bölgesinde 6 El Kaide mensubu ve TTP militanlarıyla çatışmıştır.³³⁴

Pakistan Talibanı ile El Kaide arasındaki bağlantı, FATA bölgesini aşarak global bir tehdide de dönüşmüştür. Örgüt sözcüsü Maulvi Ömer, 11 Eylül'den sonra en yıkıcı saldırı olarak görülen Londra saldırısını,³³⁵ FATA bölgesinde bulunan Bajour ajansının planladığını açıklamıştır. Benzer biçimde, Barselona'da gerçekleştirilmesi öngörülen fakat engellenen 2008 saldırıları da El Kaide ile Pakistan Talibanı'nın birlikteliğini göstermektedir. Açıkça belirtmek gerekir ki Pakistan Talibanı, Barselona da yapılması planlanan bu intihar saldırılarını hemen üstlenmiş ve Ağustos 2008'de kaydedilen bir video görüşmesinde örgüt sözcüsü Maulvi Ömer, saldırının Beitullah Mesud'a bağlı 12 militan tarafından gerçekleştirilmesinin planlandığını belirtmiştir. Ayrıca Maulvi Ömer, saldırının amacının Afganistan'da bulunan İspanya askeri varlığı olduğunu da belirtmiştir.³³⁶

³³⁴ Amira Jadoon, a. g. e. s.17.

³³⁵2005 yılında metro istasyonları ve üç otobüste meydana gelen saldırılarla gerçekleştirilen saldırıdır. Temmuz ayının yedinci gününde gerçekleştirilmiştir. 7 Temmuz 2005 Londra bombalamaları veya 7/7 olarak da bilinen saldırılardır.

³³⁶ Khuram Iqbal, a.g.e., s.5-6.

4.7. ABD'nin Afganistan'ı İşgali

Dünya haritasında Afganistan'ın konumuna dikkatlice bakıldığında Asya kıtasının, tabiri caizse, kalbi ve anahtarı hükmünde olduğu görülmektedir. Asya kıtasının Doğu-Batı ve Kuzey-Güney geçiş noktasında yer alan Afganistan coğrafyası, son derece stratejik bir coğrafyadır. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Pakistan, Rusya, Çin ve İran gibi önemli ülke ve bölgelerin ortasında bulunan Afganistan, bu konumu itibariyle İç Asya, sıcak sular, Hint Alt Kıtası ve Ortadoğu için önemli bir kavşak noktasıdır. Diğer bir deyişle bölgelerarası ve kıtalararası bağlamda stratejik bir coğrafyadır. 18. ve 19. yüzyıllarda Rusya ve İngiltere, Afganistan'ı kontrol edebilmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir. Rusya ve İngiltere arasında Afganistan'ın kontrolünü ele geçirmek için yaşanan askeri, siyasi ve ekonomik çatışmalar, “*Büyük Oyun*” olarak adlandırılmıştır. Önceleri İngiltere tarafından kontrol edilen Afganistan, 1918 yılında bağımsızlığını kazanmış fakat hemen sonra Rusya'nın nüfuz alanına girmiştir. 1979 yılında ise Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir. Bu duruma karşı İslam dünyası ve Batı, ortak bir cephe kurarak Sovyetler Birliği'ni Afganistan'dan çıkartmışlardır.³³⁷

Afganistan yönetimi, 1950'li yıllarda Sovyetler Birliği ile yakınlaşmaya başlamıştır. Pakistan ile arasındaki Peştunistan meselesi nedeniyle ABD'nin kendisine yönelik ilgisiz tavırlar sergilemesi, Afganistan yönetimini Sovyetler Birliği ile siyasi ilişkilerini geliştirmeye yöneltmiştir. Bu yıllarda Afganistan'ı yönetmekte olan Zakir Şah, İtalya'ya tatile gittiği sırada damadı Davut Han'ın gerçekleştirdiği darbe sonucu, iktidarı kaybetmiştir. Afganistan ordusundaki Marksist subayların desteğini alarak 1973 yılında yönetimi ele geçiren Davut Han, Afganistan'da krallığı kaldırarak yönetim biçimini değiştirmiş ve cumhuriyeti ilan etmiştir. Davut Han yönetimi ele geçirdikten sonra hem Sovyetler Birliği hem de ABD etkisinden kurtulmak istemiştir. Bu yüzden ülkedeki İslami örgütlerle yakınlaşmaya çalışmıştır. Ancak Halk Kanadı lideri Hafızullah Emin'in önderliğinde gerçekleştirilen askeri darbe sonucu hayatını kaybetmiştir. Akabinde yönetim, 1978 yılında Afganistan Demokratik Halk Partisi (ADHP)'ne geçmiştir. Dolayısıyla Afganistan artık Sovyetler Birliği'nin bir uydusu haline gelmiştir.

³³⁷ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, “18.Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi”, *Avrasya Etüdüleri*, Cilt: 34, Sayı:2, 2008, s.61-63.

Afganistan'daki komünist yönetime karşı halk isyan başlatmıştır. Nur Muhammed Taraki, başlayan bu halk ayaklanmasını bastırmak için Sovyetler Birliği'nden yardım talep etmiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nden aldığı yardıma rağmen ayaklanmayı bastıramamıştır. Taraki ile Emin arasında başlayan anlaşmazlık, Emin'in darbe yaparak yönetimi ele geçirmesiyle sonuçlanmıştır. Taraki'yi öldüren Hafızullah Emin, yönetimi ele geçirmiş ve Afganistan'ın yeni Cumhurbaşkanı olmuştur. Emin halk isyanını bastırabilmek için Sovyetler Birliği yerine ABD ve diğer ülkeleri tercih etmiştir. Sovyetler Birliği bu tutuma tepkisiz kalmamış, 24 Aralık 1979'da Afganistan'ı işgal etmiştir.

Afganistan'ı işgal eden Sovyetler Birliği'ne karşı Afgan halkı ciddi tepki göstermiş ve İslami hareketlere, halk nezdinde destek artmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin ülkeyi işgaline karşı duyulan tepki, Afganistan'da mücahit grupların ortaya çıkmasına yol açmıştır.³³⁸

Afganistan farklı etnik kökenlerden oluşan bir ülke olmasına rağmen İslam dini ülkenin birleşim noktası niteliğindedir. Afgan halkı, Sovyetler Birliği'nin gerçekleştirdiği işgale karşı da bu birleşim noktası üzerinden direnmiştir. Afganistan'da işgal sonrasında düzenin tesis edilememesinden doğan karmaşık ortamda, ülkedeki etnik çoğunluğu oluşturan Peştular Taliban'ı kurarak ülkede etkin hale gelmeye çalışmışlardır.³³⁹

Ortaya çıktığı ilk dönemde “dini öğrenciler” olarak nitelendirilen Taliban'ın asıl amacı, güç ve iktidar için savaştan ve dini kendi emellerine alet eden mücahit önderlere karşı mücadele etmek ve onları yok etmektir.³⁴⁰ Açık bir şekilde ifade etmek gerekirse Taliban'ın ortaya çıkmasında, Afganistan'da yaşanan iç savaş önemli bir unsurdur. Ülkede güvensiz bir ortam oluşmuş ve Afgan halkı sürekli devam eden bu harp halinden usanmıştı. Halk, kendisini koruyabilecek ve güvenliği tekrardan tesis edebilecek kişi ve/veya grubu arzulamaktaydı. Bu iç savaş döneminde Afganistan'da neredeyse bütün siyasi oluşumlar askerleşmiştir. Diğer bir deyişle ülkedeki bütün

³³⁸ Damla Şahin, a.g.e., s. 229.

³³⁹ Göktuğ Sönmez, Gökhan Bozbaş ve Serhat Konuşul, “Afgan Talibanı: Dünü, Bugünü ve Yarını”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2020, s.63.

³⁴⁰ Mohammad Aref Salihi, **Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Mühaleler, 1973-2014**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2014, s.77-78.

siyasi oluşumlar silaha sarılmıştır. Afganistan'daki bu oluşumlar, yönetime demokratik usul ile gelmek yerine, yabancı güçlerden alınan destekle gelmeye çalışmaktaydı. Ayrıca bu gruplar, kontrol ettikleri alanlarda devlet gibi davranmaktaydı. Kısacası Afganistan'da devlet otoritesi ortadan kalkmış, güvensiz ve düzensiz bir ortam oluşmuştu. Halk, mevcut durumdan kurtulmak adına bu dönemde ortaya çıkıp barışı, güvenliği ve adaleti tesis edeceğini söyleyen Taliban'a yönelmiştir. Ayrıca dış faktörler de Afganistan'da Taliban'ın yönetime gelmesini sağlamıştır.³⁴¹

1994 yılında Taliban, Kandahar eyaletindeki Spin Boldak ilçesini ele geçirerek Afganistan'da ilk kez siyasi ve askeri gücünü kanıtlamış, kısa bir zaman dilimi içerisinde ülkenin diğer vilayetlerine de hâkim olabilecek güce ulaşmıştır.³⁴² 1996 yılının Eylül ayı itibariyle Güney Afganistan'ı, akabinde başkent Kabil'i ve ülkenin büyük vilayetlerini hakimiyeti altına almıştır. Sovyetler Birliği işgaline karşı verilen mücadelede Afgan halkı ciddi bir bedel ödemesine rağmen ülkede çatışmalar son bulmamıştır. Farklı boyutlara evrilen çatışmalar 2001 yılına kadar sürmüştür.³⁴³

11 Eylül 2001 yılında New York'taki İkiz Kuleler'e gerçekleştirilen saldırılar, tarihte görülen en büyük terörist saldırılardan birisi olarak nitelendirilmektedir. Bu saldırılarda sadece ABD ve onun temsil ettiği semboller hedef alınmamıştır. Aynı zamanda bütün dünyayı etkileyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İkiz kulelere yapılan saldırılardan dört gün sonra ABD Başkanı George W. Bush, Amerikan halkına seslenmiş; "Savaşta'yız, teröristler tarafından Amerika'ya karşı açılmış bir savaş var ve buna cevap vereceğiz. Bunları kimlerin yaptığını bulacağız ve onları saklandıkları yerden çıkartarak adalete teslim edeceğiz" ifadelerini kullanmıştır. Bush'un yapmış olduğu bu çağrı, uluslararası kamuoyunda karşılık bulmuştur. Bush 20 Eylül 2001 tarihinde yapmış olduğu konuşmasında, yapılan araştırmalar sonucu saldırganların Bin Ladin liderliğindeki El Kaide örgütüne bağlı militanlar olduğunu açıklamış ve bunun için yeterli kanıtlarının bulunduğunu ifade

³⁴¹ Ruhullah Bezzad, a. g. e., s.69-72.

³⁴² Mohammad Aref Salihy, a. g. e. s.81.

³⁴³ Mehmet Köçer, "Afganistan'da Taliban Sonrası Sosyal Değişim", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:46, 2019, s.371.

etmiştir. Ayrıca Bush konuşmasında, Taliban rejimini El- Kaide'yi desteklemekle suçlamış ve hedefi de açık bir şekilde göstermiştir.³⁴⁴

Tek süper güç olma politikasını benimseyen ABD yönetimi, 11 Eylül'de gerçekleştirilen terör saldırılarına, 2001 yılının Ekim ayında Afganistan'a yönelik askerî harekât başlatarak cevap vermiş, Afganistan'ı işgal ederek Taliban'ı ülke yönetiminden düşürmüştür.³⁴⁵

4.8. ABD'nin Afganistan'ı İşgal Etmesinin Pakistan'a Etkisi

Pakistan'daki militan şiddetin temel sebepleri, Belucistan'daki ayrılıkçı grupların isyan çıkartması ve Afganistan'daki Taliban rejiminin ABD tarafından 2001 yılında devrilmesi nedeniyle ülkenin kuzeybatısında oluşan dengesizlikler olarak görülmektedir. Afganistan'ı ABD ve müttefiklerinin işgali sonucunda terk eden Afgan Taliban'ı, Pakistan'ın FATA bölgesine ve Kuzeybatı Sınır Vilâyeti'ne (NWFP, bugünkü Hayber Pahtunhva) yerleşti. Taliban, bölgede benzer hareket metodu ve ideolojiye sahip Pakistanlı gruplarla çalışmaya devam ederek, silahlı gruplardan oluşan federasyon benzeri bir yapı oluşturdu. Diğer bir şekilde ifade etmek gerekirse bu durum, bölgenin “*Talibanlaşmasına*” neden olmuştur. Katı bir İslami yorumu uygulayan Taliban, sivillere ve daha sonrasında Pakistan makamlarına yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir.³⁴⁶

Amerikan ordusu 2002 yılından itibaren Pakistan topraklarında Afgan Taliban'ına karşı, Pakistanlı yetkililerden habersiz ve izinsiz, hava saldırıları yapmaya başlamıştır. ABD yaptığı hava saldırılarının gerekçesi olarak, Afgan Taliban'ının kendisine yönelik saldırılarında Pakistan'ın FATA bölgesini kullanmasını ve özellikle Güney Veziristan'da güvenli bölge inşa etmesi hususlarını öne sürmüştür, gerçekleştirdiği hava saldırılarını haklı sebeplere dayandırmaya çalışmıştır. ABD bu sebeplere ek olarak Afganistan-Pakistan sınır bölgelerindeki militanların, Pakistan'ı da istikrarsızlaştırdığını öne sürmüştür. Amerikan ordusu bu hava saldırılarını, drone veya reaper denilen insansız hava araçları (İHA) ile

³⁴⁴ Gül Seda Acet ve Fazlı Doğan, “11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:17, Sayı:33, 2017, s.60.

³⁴⁵ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, a. g. e. s.63.

³⁴⁶ European Asylum Support Office, a. g. e, s.14.

gerçekleştirmiştir. Her ne kadar bu saldırılar Pakistan'ın devlet egemenliğini açıkça ihlal etse de 2008 yılı itibariyle ABD tarafından daha da artırılarak devam ettirilmiştir. Saldırıları Obama döneminde de durmamış aksine giderek daha da artmıştır. FATA bölgesine yapılan drone saldırıları, Pakistan halkının öfkesine neden olmuştur. Obama döneminde bu saldırıların artmasıyla hoşnutsuzluk daha da artmıştır. 2013 yılında ABD yönetimi saldırıları azaltıncaya kadar Pakistan'ın büyük kentlerinde halk, drone saldırılarına karşı büyük protestolar düzenlemiştir. Pakistanlı yetkililer ise bu durum karşısında sürekli ABD yönetimini kınayan açıklamalar yapmışlardır.

ABD'li yetkililer bu saldırı tipinde, kara birlikleriyle gerçekleştirilen operasyonlara oranla daha az kayıp verildiğini savunmuş, insansız hava aracıyla yapılan bu tip saldırıların terörist hedeflere karşı nokta atışı tespitlerle sonuçlandırıldığını ve görece daha az sivil kaybının gerçekleştiğini öne sürmüştür. Fakat ABD'li yetkililer, bu saldırıların sonuçlarına dair bilgileri gizli tutmakta ve kamuoyuna açıklamamaktadır. Kaç sivil kaç terörist öldürüldüğüne dair net rakamlar ise bulunmamaktadır. Dronelar ile yapılan bu hava saldırıları, bölgedeki sivil halkın ölmesinin yanı sıra Pakistan'ın siyasi ve sosyo-ekonomik yapısına da ciddi zararlar vermiştir. Bütün negatif sonuçlarının dışında, insansız hava araçları ile yapılan saldırılar sebebiyle bölgede yaşayan sivil halkın yakınları ve dostları ölmekte ya da saldırıların etkisiyle zarar görmekte. Yakınları ölen veya zarar gören insanlar, militan gruplara sempati duymaya ya da bu gruplara katılmaya başlamışlardır. Burada önemli bir nokta bulunmaktadır; gerçekleştirilen hava saldırılarından zarar gören insanların, ABD yönetimini suçlamak yerine Pakistan hükümetini suçlayarak sorumlu tutmalarıdır. Hükümeti sorumlu tutmaları nedeniyle militan gruplara yeni katılanlar, ABD'ye yönelik saldırılar yapmak yerine Pakistan hükümetine yönelik saldırılar gerçekleştirmişlerdir. ABD ordusuna saldırıların gerçekleştirdiği FATA bölgesi, kabilelerin kontrolü altındadır. Bu bölgede Pakistan devletinin mevcut polis veya askeri gücü, mahkemeleri, kamu kurumları ve benzeri kurumlar bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle FATA bölgesinde güvenlik, adalet ve huzuru tesis edenler kabile önderleridir. Kabile liderleri, ABD ordusu tarafından gerçekleştirilen hava saldırılarına karşı çaresiz duruma düşmüş, Pakistan yönetiminin saldırıları kınamaktan başka bir şey yapmadığını gördükçe, bölgede bulunan militan gruplarla daha fazla iş birliğine yönelmişlerdir.

Bölgenin sosyal ve ekonomik hayatını düzenleyen Peştunvali örfleri de militan gruplara katılımı teşvik etmektedir. Badal adı verilen kurallara göre bölgede yaşayan bir kişinin şayet yakını öldürülürse o kişinin de intikam alması bir zorunluluktur. İnsansız hava araçları ile yapılan hava saldırıları sonucu ölenlerin yakınları da ABD ve müttefiklerinden intikam almak için terörist gruplara katılmışlardır.³⁴⁷

³⁴⁷ Uğur Pektaş, a.g.e, s.112-115.

SONUÇ

İslam, Hint ve Çin medeniyetlerinin bir arada yaşadığı, bölgeler ve kıtalararası kavşak olan Güney Asya bölgesi siyasi ve ekonomik açıdan her dönem hareketli bir coğrafya olmuştur. Hint Alt kıtasının Britanya İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmesinden sonra bu durum artarak devam etmiş, bölgede İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi açıdan önemli değişiklikler yaşanmıştır. Hindistan'ın bağımsızlık gayesi ile başlayan süreçte Müslümanlar müstakil bir devlet kurabilmek için mücadele etmiş ve en nihayetinde Pakistan Devleti kurulmuştur.

20. yüzyılın ortalarında kurulmuş olan Pakistan, Soğuk Savaş'ın etkilerinden ve ülke içindeki genel durumlardan dolayı sorunlu bir sosyal ve politik tarihe sahiptir. Ülke içindeki etnik ve dini unsurların birbirleriyle mücadelesi, askeri darbelerle bölünen demokrasi ve kalkınmanın gerçekleştirilememiş olması Pakistan'da ciddi sorunların oluşmasına neden olmuştur. İran-Suudi Arabistan bölgesel mücadelesi, Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, Afgan iç savaşı ve Taliban'ın yükselişi, 11 Eylül Saldırısı ve ABD'nin Afganistan'a girmesi Pakistan'ı ciddi anlamda sarsan önemli dış faktörlerdir. Hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle Pakistan adeta kaotik süreçlerin yaşandığı bir ülke haline dönüşmüş, bu süreç içerisinde ülkede çok fazla sayıda terör örgütü kurulmuştur. Bu terör örgütlerinden birisi olan TTP, Pakistan'da en kanlı ve şiddetli saldırıları yapan terör örgütüdür. Pakistan ve dünya gündemini bir hayli meşgul eden Pakistan Talibanı çok sayıda insanın yaralanmasına ve ölmesine sebebiyet vermiştir.

Pakistan tarihinde her zaman önemli bir yere sahip olan ve siyasi açıdan en köklü kurum olan ordu, Pakistan Taliban'ının kurulması ve gelişmesinde de önemli bir dinamiktir. FATA bölgesinden El Kaide ve yabancı savaşçıları çıkartmak için yapılan operasyonlar bölgede olumsuz algılara yol açmış, düzenlenen askeri operasyonlar kötü bir karşılık üretmiştir. Ayrıca Pakistan yönetiminin Lal Mescidi basarak dağıtması da kabile kuşağında ciddi tepkilere neden olmuştur. Ortaya çıkan bu tablonun ne yazık ki Pakistan ordusunun tüm bu süreçleri iyi yönetemediğinden ve ciddi hatalar yapmasından kaynaklandığını söylemek yerinde olacaktır. Dolayısıyla bu olumsuz etmenler Pakistan Taliban'ının kurulması ve güçlenmesinde önemli bir yapı taşı olmuş ve Pakistan Taliban'ı bu süreçleri çok iyi değerlendirerek yeni militanları bünyesine katmıştır.

Pakistan’da yaşanan bu süreçlerde önemli bir rolü olan diğer bir faktör ise Ziya’ül Hak döneminde uygulanan İslamizasyon politikalarıdır. Pakistan siyasi liderleri arasında kurucu lider Cinnah’tan sonra başa gelen liderler içerisinde ülkeyi dönüştürebilen tek lider, Modern İslami cihadın kurucusu olarak da bilinen Ziya’ül Hak olmuştur. Ülkede yönetimi ele geçirdikten sonra İslamcı politikalar uygulamaya başlamış, Pakistan’a İslamlaşmayı ve despotluğu miras bırakmıştır. Günümüz Pakistan’ındaki pek çok sorunun temel kaynağı Ziya’ül Hak’ın 1980’li yıllarda uyguladığı politikalar olmuştur. Ziya’ül Hak, komünizm karşıtı gruplara desteklemiş ve Pakistan’da faaliyet göstermelerine izin vererek “*kalaşnikof*” kültürünün yayılmasının önünü açmıştır. Pakistan’da bulunan cihatçı terör örgütleri Ziya’nın uyguladığı politikaların ürünüdür. İslamizasyon politikaları gibi Cihadi retorik’in kullanılması da olumsuz sonuçların doğmasına neden olmuştur. Genç Pakistanlılar ve Afgan mülteciler militarize edilmiş ve cihatçı kültür bu gruplara medrese ağları üzerinden aktarılmıştır. Sovyetlerin Afganistan’dan çekilmesi ABD açısından başarılı bir sonuç olarak görülsede bu durum Pakistan için kötü bir tablo ortaya çıkarmış, büyük bir işsiz güruh ve “*özgürlük savaşçıları*” ile adeta kaderine terk edilmiştir.

Pakistan’ın kuruluşundan Sovyetlerin Afganistan’a müdahalesine kadar Afganistan ile Pakistan arasında sürekli tartışma konusu olan Peştunistan sorunu, Pakistan’ın her zaman gündeminde bulunan ve taviz verilmemesi gereken bir meselesi olmuştur. İngilizlerin bölgeden ayrılmasından sonra Afganistan’ın, sürekli olarak bölgenin bağımsız olması yahut kendisine katılması yönündeki politik talebini Pakistan her zaman ciddi bir tehdit olarak algılamıştır. Fakat Sovyetlerin Afganistan’a müdahalesi ile süreç değişime uğramış, Afganistan’ın Sovyetler tarafından işgali ve sonrasında Pakistan Afganistan’da rejim muhalifi grupları destekleyerek bu tehdidi engellemeye çalışmıştır. Afganistan’daki istikrarsızlığın bu tehdidi engelleyeceğine inanan Pakistan, destek verdiği Taliban’ın Afganistan’da iktidarı ele geçirmesinden sonra Durand Hattı’nı tanımasını ve Afgan yönetiminin Peştu irredentizmi politikalarından vazgeçeceğini ummuştur. Ancak Pakistanlı yöneticilerin varsayımları hatalı çıkmış, Afganistan’ın içindeki ateş kendi bahçesinde yükselmeye başlamıştır. ABD’nin Afganistan’ı işgal etmesiyle iktidarı kaybeden Taliban, sınırı geçerek Pakistan’ın kuzey bölgelerine gelmiş ve bölge

Talibanlaşmaya başlamıştır. Pakistan Taliban'ı, Pakistan'ın bir tehdit olarak gördüğü Peştunistan meselesi için atılan yanlış adımların ortaya çıkardığı olumsuz bir sonuç olmuştur.

Pakistan'da son dönemde yaşanan doğal afetler Pakistan Taliban'ının işlerini kolaylaştıran bir diğer iç dinamiktir. 2000'lerin başlarında yaşanan doğal afetler devasa zarar ve yıkıma neden olmuştur. Pakistan devletinin güçsüz ekonomisi doğal afetlerden etkilenen insanların yaralarını saramamış, bu boşluğu Pakistan Taliban'ı doldurmuştur. Pakistan Taliban'ı zarar görenlere yardımlar yaparak zihin ve kalplerini kazanmayı başarmış, kişisel varlıklarını kaybeden insanlar devlete olan kızgınlıklarının da etkisiyle Pakistan Taliban'ın yanında yer almış veya örgüte katılmıştır.

Pakistan Talibanı'nın kurulmasındaki dış dinamikler şunlardır: bölgedeki İran-Suudi Arabistan rekabeti, İran İslam Devrimi ve Afganistan İşgali sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik politikaları, El Kaide ve Taliban'ın etkisi ve ABD'nin Afganistan'ı işgalidir. İlk olarak Suudi Arabistan- İran rekabetine bakıldığında; Suudi Arabistan ve İran arasında yaşanan gerilim Pakistan'ın içerisinde derinden hissedilmiştir. Pakistan, çoğunluğu Sünni olan bir ülkedir. Şiiler Pakistan nüfusunun %25'ini oluşturmaktadır. Pakistan'da mezhep gerilimi sürekli var olan bir durumdur. Fakat İran'da devrimin gerçekleşmesinden sonra bu gerilim yükselmeye başlamıştır. İran'ın devrim sonrasında bölgedeki etkisini artırma çabaları Suudi Arabistan'ı fazlasıyla endişelendirmiştir. İki devlet arasındaki rekabet daha da artmış ve nüfuz alanlarına da sıçramıştır. Pakistan iki devletinde nüfuz alanıdır. Bu yüzden iki devletin rekabetini derinden hissetmiştir. İran ülkedeki Şiilere destek verirken Suudi Arabistan Sünni ve Selefi grupları desteklemiştir. Pakistan'daki Şiilik'in İran yönünde evrilmesi sonucunda, Pakistan'daki Sünniler Suud ve Amerika destekli Pakistan rejiminin uyguladığı İslamizasyon politikasıyla dönüştürülmüş ve Pakistan'ın içinde muazzam bir yerel Sünni cihatçı alt yapı ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle İran'ın Pakistan'daki Şiileri desteklemesi Sünnilerin dönüşmesine ve cihatçı yapıların kurulmasına neden olmuştur. Suudi Arabistan İran'a karşı Güney Asya'da bir "Sünni Duvar" kurmak istemiştir. Bu yüzden Suudi Arabistan bölgedeki Sünni gruplara destekler vermiştir. Afgan Cihadı'na dini ve finansal destekler sağlayan Suudi Arabistan, Pakistan'daki medreseleri kullanarak vekil güçler

oluşturmak istemiştir. Bu süreçte medreseler dini eğitim dışına çıkararak askeri misyon üstlenmiş, vekil güçlerin insan gücünü oluşturmuştur. Suudi Arabistan'ın verdiği desteklerle büyüyen Taliban hareketi Afganistan'da bir vekil güçtür. Suudi Arabistan İran'ı Afganistan'da dengelemek için Taliban'a destek vermiştir.11 Eylül sonrasında ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinden sonra Taliban hareketi Afganistan'ı terk ederek Pakistan'a geçmiştir. Bu süreçlerin devamında Pakistan'ın kuzeyi Talibanlaşmaya başlamıştır. Ayrıca ABD bu süreçte bölgede Suudi Arabistan ile beraber hareket etmiş, bu politikaların uygulanmasında finansal ve askeri açıdan destekler vermiştir.

Taliban ve El Kaide, Pakistan Talibanı'nın ortaya çıkmasında en önemli iki aktördür. Afganistan'ın ABD tarafından işgal edilmesinden sonra Afganistan'ı terk eden iki grup Pakistan'ın kuzeyine gelmiştir. Bölge halkı iki grubu da olumlu bir yaklaşımla karşılamıştır. Bölgedeki unsurlarla bağlar kuran El Kaide ve Taliban, bölgede cihatçı bir askeri alt yapının oluşmasını sağlamışlardır. Ayrıca Pakistan ordusunun otonom Peştu bölgesinde askeri operasyonlar düzenlemesi olumsuz bir algının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan olumsuz algı ve Pakistan ordusunun hataları El Kaide ve Taliban'ın işine yaramıştır. Bölgedeki unsurlarla iş birliği yapan El Kaide ve Taliban cihadı Pakistan'a taşımıştır. Özellikle bu süreçte El Kaide önemli rol oynamıştır. El Kaide'nin Pakistan Taliban'ı üzerindeki etkisi Taliban'dan çok daha fazladır. Pakistan Taliban'ı El Kaide'nin ideolojisini benimsemiştir. El Kaide ile iş birliği içerisinde saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Güney Asya ile bağ kurmak için kurulmuş olan AQIS 'de Pakistan Taliban'ı ile ortak hareket etmiştir.

ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesi sonucunda Taliban iktidardan düşmüştür. Taliban ve El Kaide üyelerinin sınırı geçerek kuzey Pakistan'a yerleşmesi bölgenin Talibanlaşmasına neden olmuştur. İkinci olarak, ABD'nin savaş alanını büyütmesi ve İHA'larla saldırılar yapmasının kabile kuşağında yaşayan halk üzerinde olumsuz etkisi olmuştur. Kabile liderleri ABD ordusu tarafından gerçekleştirilen bu hava saldırılarına karşı çaresiz duruma düşmüştür. Pakistan devleti ise sadece kınamakla yetinmiştir. Peştunvali'nin Badal prensibine göre yakını ölen kişinin intikam alması zorunluluktur. Bölgede yaşayan halk bu saldırılar karşısında militan gruplara katılmıştır.

Pakistan Taliban'ının diğer terör örgütlerinden farklı bir konumu bulunmaktadır. Belirli bir coğrafyada etki alanı bulunmasına rağmen El Kaide gibi uluslararası bir örgütle bağ kurabilmiş, El Kaide liderliği ile ortak saldırılar organize edebilmiştir. Pakistan Taliban'ı Afganistan'da iktidarı ele geçiren lokal cihatçı Taliban hareketiyle aynı etnik kökene sahiptir.

Devlet destekli terörizm diğer bir deyişle devletlerin terörü bir enstrüman olarak kullanması, terör faaliyetlerine açıktan veya gizliden destek vermesi ile gerçekleşir. İlk durum, bir devletin politik çıkarları için, toprakları dışındaki alanlarda etkinliğini artırması, sosyal ve politik olarak kesimleri manipüle etmesi gibi hedefleri gerçekleştirebilmek için, terörizmi bir enstrüman olarak kullanması ve bundan dolayı terör eylemlerine ve örgütlerine açık ya da gizli bir biçimde destek vermesidir. İkinci olarak ise, uluslararası alanda veya bölgesel açıdan politik kabiliyetleri güçlü devletlerce sınırlandırılan, askeri, politik ve ekonomik açıdan yaptırım gücüne sahip olmayan bazı devletler, küresel veya bölgesel amaçlarına ulaşabilmek için terörü bir enstrüman olarak kullanırlar. Bu nedenle bu devletler terör eylemlerine ve örgütlerine açık veya gizli bir biçimde destek verirler. Son olarak ise, bir devletin düşman olarak algıladığı devlete yönelik çıkarlarına bağlı olarak, düşman ülkedeki terör faaliyetlerini desteklemesidir. Bu durum genellikle komşu devletler arasında gerçekleşen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴⁸

Peştü dini militanlığı uzun bir geleneğe sahip olmasına rağmen geniş anlamda organize olması 1970'li yıllara denk gelmektedir. Pakistan yöneticileri cihat organizasyonlarının Afganistan'da büyümesine destek vermişlerdir. Peştuların arasında İslamcı anlayışın artırılmasının amacı etnik-milliyetçi fikirlerin düşürülmesidir. Pakistanlı elitler, Peştü etnik-milliyetçi ideolojisinin büyümesini, Pakistan'ın birliğinin ortadan kalkmasını ve Afganistan ile Pakistan arasında Peştular tarafından bağımsız bir Peştunistan devletinin kurulmasını engellemek için cihat organizasyonlarının büyümesine destek olmuştur. Afganistan Taliban'ı bu yüzden Pakistan için son derece değerli bir enstrümandır. Pakistan, Afganistan'ı stabilize etmek ve Peştü milliyetçiliğini azaltmak için cihat yanlısı bir örgütü ortaya çıkartmıştır. Pakistan'ın bir diğer amacı da Afganistan yönetiminde kendisine yakın

³⁴⁸ Sabri Dilmaç, a.g.e. s.23

bir örgütün bulunmasıdır. Ayrıca Hindistan'a karşı stratejik bir müttefik de oluşturmaktır. Pakistan bu yüzden Afgan Talibanı'na her türlü desteği vermiştir.³⁴⁹

Pakistan yönetimi Taliban'ın Afganistan'da iktidarı ele geçirebilmesi için çokça destek vermiştir. Pakistanlı yöneticiler Taliban'ın Afganistan'da iktidarı ele geçirmesinden sonra Durand Hattı'nı tanımasını ve Afgan yönetiminin Peştu irredentizmi politikalarından vazgeçeceklerini ummaktaydı. Fakat Pakistanlı yöneticilerin varsayımları hatalı çıkmıştır. Durand Hattı'nı tanımayı reddeden Taliban Hayber-Pahtunva'dan da toprak talebinde bulunmuştur.³⁵⁰

Afganistan'ı stabilize etmek, Peştu milliyetçiliğini azaltmak, "Peştunistan" talebini ortadan kaldırmak ve Hindistan'a karşı stratejik bir ortak oluşturabilmek için Pakistan'ın cihat yanlısı bir örgüt olan Afgan Talibanı'nı kurması uzun vadeli olarak iyi bir adım gibi gözükse de tam aksine Pakistan için kötü bir sonuç doğurmuştur. Pakistan "iyi Taliban" olarak nitelendirdiği Afgan Talibanı tarafından bir saldırıya uğramasa da Afgan Talibanı'nın etkisiyle ilk önce Peştu kuşağında ortaya çıkıp daha sonra bütün Pakistan'a dağılan cihat ajandasına sahip bir örgütün doğmasına neden olmuştur. Pakistan Talibanı benimsediği cihat ajandası ile Pakistan'ı mürted olarak görmüş ve ona ölümcül ve şiddetli saldırılar düzenlemiştir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse Pakistan devleti dış ve iç politikada yaşanan gelişmeleri dengelemek için kurduğu ve desteklediği örgütün etkisiyle kurulan cihat ajandasına sahip bir diğer örgüt ile adeta Afganistan'da bulunan istikrarsızlık ve sorunları kendi içine taşımıştır. Bu durum, Pakistan devletine ve halkına ekonomik, sosyal ve siyasi açılarından çok ağır bir bedel ödetmektedir.

ABD operasyon düzenlediği Afganistan'dan askeri birliklerini çekerek Afganistan sürecini bitirmiştir.³⁵¹ Afgan Talibanı Kabil'i 15 Ağustos 2021'de ele geçirmiş ve Cumhurbaşkanı Eşref Gani'nin ülkeden ayrılmasıyla Afganistan'da mutlak zaferini ilan etmiştir. Her ne kadar Batılı istihbarat servisleri ve medya,

³⁴⁹ Karl Kaltenthaler ve William Miller, a.g.e. s.941

³⁵⁰ Uğur Pektaş, a.g.e., s.108.

³⁵¹ ABD'nin Afganistan'daki varlığı 20 yıl sonra bitti, **Euronews**, 31.08.2021 [https://tr.euronews.com/2021/08/31/abd-afganistan-dan-tamamen-cekildi-son-bes-ucak-kabil-den-ayr-ld] (Son Erişim Tarihi: 26.02.2022)

Afgan Taliban'ının Kabil'i ancak 90 günde ele geçirebileceğini ifade etse de Taliban çok kısa bir süre içerisinde ve direnişle karşılaşmadan şehri ele geçirmiştir.³⁵²

Taliban Afganistan'da yönetimi ele geçirmesiyle birlikte TTP Pakistan'da giderek daha güçlü hale gelmeye başlamıştır. İki grup arasındaki ilişki Afgan Talibanı'nın Kabil'i ele geçirmesiyle daha net bir şekilde gözükmeye başlamıştır. Taliban, Afgan hükümeti tarafından hapsedilen TTP liderlerini ve militanlarını serbest bırakmıştır. Taliban rejimi ayrıca TTP liderlerine siyasi sığınma ve hareket özgürlüğü sağlamıştır. TTP lideri Noor Wali Mesud, Taliban emiri Heybetullah Akundzade'ye bağlılığını bildirmiştir.

Pakistan, Afgan Talibanı'na vermiş olduğu desteği bu durum karşısında tekrar gözden geçirmesi ilerleyen dönemde pek olası değildir. Afgan Talibanı tarafından desteklenen Pakistan Talibanı'nın Pakistan için yenilenen tehdidinin, Pakistan'ın güvenlik politikası öncelikleri hiyerarşisinde ikincil sırada kaldığı gözükmektedir. Pakistan Afganistan'da "Pakistan yanlısı" bir gücün bulunmasını daha öncelikli olarak görmektedir.³⁵³

Pakistan hükümeti Taliban iktidara geldikten sonra TTP'nin artan tehdidine karşılık görüşme yapmak için Taliban ile müttefik olan Siraceddin Hakkani'den yardım istemiştir. Pakistan Başbakanı İmran Han TTP ile olan mücadelenin sona erdirilmesinin siyasi bir anlaşma olduğu görüşünü kamuoyuna açıkladı. TTP ile Pakistan arasında gerçekleştirilen müzakerelerde bir miktar ilerleme kaydedilebilmiştir. İki taraf arasında kısa bir ateşkes ilan edilse de TTP Pakistan hükümetinin taahhütlerini yerine getirmediğini ileri sürerek süreci askıya almış ve ateşkesi bozmuştur. Hakkani grubu üzerinden gerçekleştirilen görüşmelerin ne kadar ileri götürülebileceği tam bir belirsizliktir. Buna karşın TTP lideri Wali Noor Mesud uzun bir ateşkes halinin örgüt üzerinde stres yaratacağını ve özellikle şiddeti devam ettirmek isteyen grupların DAEŞ/Horasan örgütüne kayabileceğinden endişe ettiğini

³⁵² Mustafa Cem Koyuncu, "ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi: Yenilgi mi; Tercih mi?", **ANKASAM**, 21.08.2021. [https://www.ankasam.org/abd-nin-afganistandan-cekilmesi-yenilgi-mi-tercih-mi/] (Son Erişim Tarihi: 26.02.2022)

³⁵³ Asfandyar Mir, "After the Taliban's Takeover: Pakistan's TTP Problem", **United States Institutes of Peace**, 19.01.2022, [https://www.usip.org/publications/2022/01/after-talibans-takeover-pakistans-ttp-problem] (Son Erişim Tarihi: 26.02.2022)

açıklamıştır. TTP'den gerçekleşecek ayrılıklar DAESH/ Horasan örgütünü bölgede daha da güçlendirecektir.

Pakistan hükümeti büyük olasılıkla Hakkani grubu ve bazı aşiret liderlerinin yardımı ile tekrardan TTP ile diyalogu canlandırarak örgütü sınırlandırmak isteyecektir. Bununla birlikte önceki siyasi tonlamalara rağmen, Pakistan'ın TTP'ye geniş bir af tanıyan siyasi bir anlaşmayı kabul etmesi pek mümkün gözükmemektedir. Bunun yerine parça parça tavizler vererek, karşılığında uzun vadeli sürdürülebilir bir ateşkes yapmak isteyecektir. Pakistan görüşmelerde ilerleme kaydedilmemesi durumunda, sınır ötesi askeri hareketlerle örgüte baskı yapmaya çalışabilir. Ayrıca Pakistan son birkaç yıldır yatırım yaptığı insansız hava araçlarını gizli suikast girişimleri için kullanabilir. Pakistan muhtemelen TTP'yi bölmeye çalışacaktır. Şiddet yanlısı katı gruplarla yumuşak başlı grupları ayrıştırarak bu süreci ilerletmek isteyecektir. Bunun için parasal ve politik teşvikleri ilerleyen süreçte kullanması muhtemeldir.³⁵⁴

TTP, Pakistan'da güvenlik güçleri ve sivillere yönelik saldırılarını giderek daha da artırırrsa Pakistan kamuoyu hükümete örgütün ana destekçisi olan Afgan Talibanı konusunda baskı yapabilir. Pakistan hükümetinin bu konudaki politikasının değişimi konusunda kamuoyu baskı yapacaktır. Pakistan hükümetinden kararlı adımların atılmasını isteyecektir. Çin Pakistan'daki yatırımlarının daha fazla hedef haline gelmesi ve Uygur kökenli silahlı unsurlarla TTP'nin iş birliğinden ötürü Pakistan devletine TTP konusunda gelecek dönemde ciddi baskılar yapabilir. Pakistan yönetimi Kabil ile ilişkilerini sürdürmek konusunda istekli olmasına rağmen Çin'den gelen baskının ve iç baskılardan dolayı güvenlik politikası üzerinde değişime de gidebilir.³⁵⁵

Pakistan yönetimi Afgan Talibanı'na vermiş olduğu destekleri kesebilir hatta daha da ileri gidip Taliban yönetimini istikrarsız hale getirmeye çalışabilecek olan karşıt gruplara destek bile verebilir. Afgan Taliban'ı ana destekçisi olan Pakistan'ı kaybederse, yanıt vermek için iki seçeneğe sahiptir: Batı ve ABD'ye yakın olmak

³⁵⁴ A.g.e

³⁵⁵ Raza Khan, "Is a rift between Pakistan and the Afgan Taliban imminent?", **Aljazeera**, 6.02.2022, [https://www.aljazeera.com/opinions/2022/2/6/a-rift-between-pakistan-and-the-afghan-taliban-may-be-imminent] (Son Erişim Tarihi : 27.02.2022)

veya isyan ve terör hareketleri için bölgesel ev sahibi konumuna geri dönmektir. Batı dünyası demokratik kurumlar, azınlıklar ve kadın hakları için istikrarlı garantiler görmek istediğini açıkça belirtmektedir. İlk seçeneğin gerçekleştirilmesi zor olacağından, muhafazakarların örgüt kadrolarında ön planda olduğunu da göz önüne alınca bu ihtimal pek mümkün gözükmemektedir. Afgan Talibanı'nın daha fazla radikalleşmesi ve diğer silahlı gruplarla ve terör unsurları ile iş birliğine geri dönmesi daha olası bir seçenektir. İlerideki dönemlerde Pakistan Talibanı'na önemli destekler verebilir. Bu yüzden Pakistan'a yönelik saldırılarda ciddi anlamda artış meydana gelebilir.³⁵⁶

DAEŞ/ Horasan örgütü Afganistan ve Pakistan'da IŞİD' e bağlı faaliyet gösteren Selefi-cihatçı kökenli bir terör örgütüdür. DAEŞ/ Horasan örgütünün ana hedefi, küresel DAEŞ halifeliğine bağlı Horasan bölgesinde bir eyalet kurmaktır. Örgütün başlıca düşmanı Afganistan'da yönetimi ele geçiren Afgan Talibanı'dır. İki grup arasındaki anlaşmazlık hem ideolojik farklılıklardan hem de kaynak rekabetinden kaynaklanmaktadır. DAEŞ/ Horasan doğu Afganistan'daki Nangarhar eyaletinde, özellikle Chaprarhar, Nazyan ve Deh Bala bölgelerinde etkilidir. Bununla birlikte, ABD ve Afgan güçleri DAEŞ/ Horasan'ın etkin olduğu alanları ele geçirerek grubun etkisini düşürmüştür. ABD ve Afgan güçleri her ne kadar DAEŞ/ Horasan liderliğinin önemli bir kısmını ve savaşçılarını öldürmüş olsa da grup dirençli olduğunu kanıtlamıştır.

DAEŞ/ Horasan örgütüne bağlı militanların çoğu 2010 yılından önce, Tehrik-i Taliban Pakistan gibi diğer örgütlere bağlı militanlardı. 2010 yılında Pakistan ordusunun başlattığı büyük anti-terör operasyonu ile bu militanların önemli bir kısmı Afganistan'a kaçmıştır. Ailelerini de yanında götüren militanlar Nangarhar'a geldikten sonra muhacir olduklarını iddia etmişlerdir. Yerel Peştü nüfusundan kendilerine misafirperverce davranmalarını talep eden muhacirler, bu sırada Pakistan Talibanı'na bağlı olmaya devam ettiler. Ancak Kasım 2013'te TTP lideri Hekimullah Mesud'un öldürülmesi ile Pakistan Talibanı dağılmaya başlamıştır. Nangarhar'da bulunan militanlar daha küçük ve acımasız hiziplere bölünerek kendi başlarına hareket etmeye başladılar. 2014 yılı boyunca bu gruplar Afganistan ve Pakistan'da

³⁵⁶ A.g.e.

silahlı çeteler olarak faaliyet göstermiştir. Köylülerden zorla para almak ve fidye karşılığında adam kaçırmaya gibi suçları işlemişlerdir. Bu çetelerin gerçekleştirdikleri yağmacı davranışlar TTP ve Afgan Talibanı'nı epeyce rahatsız etmiştir. İki örgütle bu grupların arası giderek daha da gerginleşmiştir.³⁵⁷

DAEŞ 2014 yılında Afganistan ve Pakistan bölgelerinde propaganda yapmaya başlamış, kısa bir süre içinde bölgede bulunan El Tevhid Tugayı, Ensarul Hilafet Wal- Jihad ve Cundullah örgütleri de dahil olmak üzere Afganistan ve Pakistan'da faaliyet gösteren birçok örgüt DAEŞ'e biat ettiklerini açıklamıştır. Hekimullah Mesud'un ölümünden sonra Pakistan Talibanı'nın önderi seçilen Fazlullah'ın tartışmalı bir lider olmasından ötürü TTP'ye bağlı birçok komutan örgütten ayrılarak DAEŞ/ Horasan örgütüne katılmıştır. DAEŞ/ Horasan bu katılımlarla önemli bir güç elde etmiştir. Ekim 2014'te Hafız Saeed Han (TTP lideri Hekimullah Mesud'un halefi) ve Shadidullah Shadid (TTP'nin sözcüsü) DAEŞ/ Horasan örgütüne biat ettiklerini açıklamıştır. Ek olarak, FATA'da bulunan Kurram Teşkilatı, Hayber Teşkilatı, Peşaver ve Hanugu bölgelerindeki TTP komutanları da DAEŞ/ Horasan örgütüne biat ettiklerini açıklamıştır. Pakistan Talibanı için bu durum ciddi bir kayıp iken DAEŞ/ Horasan örgütü için önemli bir zafer olmuştur. Ayrıca örgüt Peşaver'den Hayber Geçidi'ne uzanan stratejik seyahat ve ticaret yollarını da bu sayede kontrol altına almıştır.

10 Ocak 2015'te Hafız Saeed, Shadidullah Shadid ve dört eski Pakistan Talibanı komutanı bir video yayınlamıştır. Yayımlanan bu videoda DAEŞ lideri Bağdadi'ye biat ettiklerini yeniden açıklamışlardır. Kendilerini Afganistan'daki DAEŞ eyaletinin yeni yöneticileri ilan etmişlerdir. 26 Ocak'ta DAEŞ sözcüsü Adnani bu ifadeleri desteklemiş ve Hafız Saeed'in Horasan eyaletine emir olarak tayin edildiğini açıklamıştır. TTP'den DAEŞ/ Horasan örgütüne katılan Hafız Saeed Han 26 Temmuz 2016'da Afganistan'ın Kot kentinde ABD'ye ait bir insansız hava aracı ile gerçekleştirilen saldırıda öldürülmüştür. TTP'nin genel yardımcılarında birisi olan Abu Saeed Ghaleb DAEŞ/ Horasan örgütünün üçüncü lideri olmuştur. Örgüt lideri olarak atanmasından üç hafta sonra 11 Temmuz 2017'de Afganistan'ın

³⁵⁷ Mapping Militant Organizations, "Islamic State in Khorasan Province (IS-KP)" **Stanford University**, [https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/islamic-state-khorasan-province] (Son Erişim Tarihi :27.02.2022)

Kunar eyaletinde ABD'ye ait insansız hava aracı ile düzenlenen saldırıda öldürülmüştür.³⁵⁸

Pakistan'ın ekonomik açıdan kalkınması ve kabileler kuşağındaki sosyo-ekonomik hayatın düzenlenmesi Pakistan Taliban'ının sonlandırılması veya etkisinin düşürülmesi önemlidir. Pakistan darbelerle demokratik düzenin yıkıldığı ve İslamizasyon politikasıyla cihatçı kültüre yönelen bir ülkedir. Aynı zaman diliminde 1979'da yaşanan İran İslam Devrimi ve Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi Pakistan'ı derinden etkilemiştir. İran'da yaşanan devrim bölgesel rekabetin güçlenmesine neden olmuştur. Pakistan Suudi Arabistan ve İran'ın nüfuz alanı olmasından dolayı mezhepsel gerilimlerin bu süreçte en fazla yaşandığı ülkelerden birisi olmuştur. Pakistan'ın ülke içerisindeki mezhepsel çatışmaları hukuki düzenlemeler ve toplumsal refahın artması ile çözmesi gerekmektedir. Bu adımlar atılmadıkça dış etkilere daima açık olacaktır. Siyasi, sosyal ve ekonomik alanda bu grupların sorunlarının çözülmesi ve refah yaratılması gerekmektedir. Aksi takdirde İran ve Suudi Arabistan rekabeti sürdükçe Pakistan daha çok zarar görecektir. Bu durum ise Pakistan'daki terör örgütlerin daha fazla işine yarayacaktır. Bununla beraber, Pakistan'ın Peştunistan ve Durand Hattı ile ilgili çözümlerini de gözden geçirmesi gerekmektedir. Afganistan'ın içindeki istikrarsız durumun kontrollü bir şekilde devam edemeyeceği aşikardır. Bu durumun kendi topraklarına sıçraması ile Peştu bölgesinde Talibanlaşmanın devamını getirecektir. Pakistan'ın bu sorunu Afgan devlet yetkilileri ile siyasi ve hukuki yollardan çözmesi gerekmektedir. Başvurduğu diğer yollar ise sorunun küçülmesine değil büyümesine yol açar. Pakistan yönetiminin Taliban benzeri örgütleri veya Afganistan'daki rejime muhalif yapıları desteklemesi ilerleyen yıllarda yorulmuş olmasına rağmen Pakistan Taliban'ının tekrardan El Kaide'den destek alarak Pakistan'ın içerisinde saldırılar yapmasına neden olabilir.

³⁵⁸ A.g.e.

KAYNAKÇA

- Abbas, H. (2010). *Shiism and Sectarian Conflict in Pakistan*. Occasional Paper Series, Combating Terrorism Center at West Point . <https://ctc.usma.edu/wp-content/uploads/2011/05/CTC-OP-Abbas-21-September.pdf> adresinden alındı.
- ABD'nin Afganistan'daki varlığı 20 yıl sonra bitti*. (2021). Euronews: <https://tr.euronews.com/2021/08/31/abd-afganistan-dan-tamamen-cekildi-son-bes-ucak-kabil-den-ayr-ld> adresinden alındı.
- Acet, G. S., & Doğan, F. (2017). 11 Eylül Olayları Sonrası ABD- Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine . *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 59-76.
- Ahmad, M. (2009). *Taliban claim responsibility for deadly UN blast*. The Seattle Times: https://www.seattletimes.com/nation-world/taliban-claim-responsibility-for-deadly-un-blast/?utm_source=RSS&utm_medium=Referral&utm_campaign=RSS_muni-r-ahmad adresinden alındı.
- Ahmadi, A. (2017). Dinsel Şiddet'in Sosyo-Politik Kaynakları: Taliban Örneği. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 117 - 132.
- Akkaya, S., & İbrahimli, H. (2018). İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 14(28), 157-186.
- Ali, İ. (2009). *Commander of the Faithful*. Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2009/07/09/commander-of-the-faithful/> adresinden alındı.
- Ali, L. (2011). *Bus attack kills four boys in Pakistan*. The Sydney Morning Herald: <https://www.smh.com.au/world/bus-attack-kills-four-boys-in-pakistan-20110914-1k84a.html> adresinden alındı.
- Altun, F. (2018). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Ametbek, D. (2017). *İran Dış Politikasının Jeokültürel Kodları*. Ankara: ANKASAM.
- Apak, A. (2014). İslam Tarihi Boyunca Selef ve Selefilik Kavramlarının Anlam Serüveni. *Tarihte ve Günümüzde Selefilik* (s. 39-50). içinde İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Arıkoğlu Ündücü, C. (2011). Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-20.
- Aslan, Ö. (2019). *Suudi Arabistan ve İran Arasında Pakistan'ın Denge Politikası: Şah, Ayetullahlar ve Krallar*. Al Sharq Forum. <https://research.sharqforum.org/tr/2019/09/25/suudi-arabistan-ve-iran->

arasında-pakistanin-denge-politikasi-sah-ayetullahlar-ve-krallar/ adresinden alındı.

Aşlamacı, İ. (2013). Tarihsel Süreç İçerisinde Pakistan Medreseleri. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 187-210. http://isamveri.org/pdfdrq/D03583/2013_4_1/2013_1_ASLAMACII.pdf adresinden alındı.

Aşlamacı, İ. (2019). Başlangıçtan 20.Yüzyıla Kadar Hint Alt Kıtası Medrese Geleneği. *Osmanlı Medreseleri* (s. 475-487). içinde İstanbul: Mahya Yayıncılık. http://isamveri.org/pdfdrq/D277808/2019/2019_ASLAMACII.pdf adresinden alındı.

At least 32 killed in Faisalabad blast; Taliban claim responsibility. (2011). DAWN: <https://www.dawn.com/news/611590> adresinden alındı.

Ataie, M. K. (2014). *Pakistan ve Köktenci Akımlar: Pakistan'ın Afganistan Politikasında Köktencilik Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Ataman, M., & Kuşçu, Y. (2012). Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler. *Alternatif Politika*, 4(1), 1-26. <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/10-Subat-2012/1.muhattin-ataman-yurdanur-kuscu.pdf> adresinden alındı.

Aydın, A. (2010). *Afganistan'da Taliban Hareketinin Ortaya Çıkışı ve Mezhebi Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Azami, A. S. (2021). *Police Officer Killed, One Wounded, In Pakistani Taliban Attack On Polio Vaccine Team*. Gandhara: Police Officer Killed, One Wounded, In Pakistani Taliban Attack On Polio Vaccine Team adresinden alındı.

Aziz, F. (2011). *Bomb hits Pakistan navy bus, third this week*. Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-pakistan-blast-idUSTRE73R0QK20110428> adresinden alındı.

Bagcı Sofu, C. (2019). *İslam Siyaset Felsefesinde Neo-Selefi Akımın Eleştirel Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi.

Beg, R. (2001). *adı Afganistan'dı Talibanların Eline Nasıl Düştü?* İstanbul: Turan Kültür Vakfı.

Bezgağ, R. (2014). *11 Eylül Sonrası Afganistan'da Demokratikleşme ve Taliban Örgütü*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.

Birişık, A. (2003). *Hint Alt Kıtasında Gaybın Bilinmesine İlişkin Görüşler*. Kuran ve Tefsir Araştırmaları- V (İslam Düşüncesinde Gayb Problemi-I), İstanbul. <https://www.abdulhamit.org/hint-alt-kitasinda-gaybin-bilinmesine-iliskin-gorusler/> adresinden alındı.

- Birişik, A. (2018). Hint Alt Kıtasında Batı Sömürgeciliği Karşısında İslami Fikir Akımları. *Tohum Dergisi*(160), 21-29.
- Burget, F. A. (2013). Durand Hattı : Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavga'nın Diğer Adı. *Ortadoğu Analiz*, 5(56), 60-67.
- Büyükbaş, M. (2006). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşan Yeni Yönetim Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Büyükkara, M. A. (2004). 11 Eylül'de Derinleşen Ayrılık: Suudi Selefiyye ve Cihadi Selefiyye. *Dini Araştırmalar*, 7(20), 205-234.
- Büyükkara, M. A. (2013). İslami Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 321 - 354. <http://www.emakalat.com/tr/download/article-file/63778> adresinden alındı.
- Büyükkara, M. A. (2014). Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi. *Tarihte ve Günümüzde Selefilik* (s. 485-524). içinde İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Carment, D., Tikuisis, P., Floch, J., & Samy, Y. (2017). *The CIFP Fragility Index : New Trends and Categorizations*. Ottawa: Carleton University. <https://carleton.ca/cifp/wp-content/uploads/CIFP-2017-Fragility-Report.pdf> adresinden alındı.
- Cihad*. (tarih yok). Ocak 30, 2021 tarihinde TDV Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/cihad> adresinden alındı.
- Çevik, S. (2013). *Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: SETA Yayınları.
- Çınarlı, Ö. (2012). Afganistan'ın Etnik Yapısı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 73-84.
- Dalkıran, S. (2002). İran Safevi Devleti'nin Kuruluşuna Şii İnançların Etkisi ve Osmanlı'nın İran'a Bakışı. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(18), 49-96.
- Deadly attack at Pakistan funeral procession*. (2011). BBC: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12684954> adresinden alındı.
- Değirmenci, M. (2007). *El Kaide Terör Örgütünün Kuruluşu, Yapılanması, Eylemleri ve Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu.
- Designation of Noor Wali as a Specially Designated Global Terrorist*. (2019). Federal Register: <https://www.federalregister.gov/documents/2019/09/19/2019-20276/designation-of-noor-wali-as-a-specially-designated-global-terrorist> adresinden alındı.

- Dilmaç, S. (2011). *Terörizm 'de Tanım Sorunu ve Yaklaşımlar*. Doktora Tezi, Polis Akademisi, Ankara.
- Doğan, O., & Erdoğan, A. (2017). XIX. Yüzyılda İngiliz Sömürgecilğinde Hindistan'ın Yeri ve Önemi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 839-847.
- Doğan, Y. (2018). *Kadiyanilik ve Gulam Ahmed'in Dini-Siyasi İddiaları*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi.
- Efegil, E. (2012, Aralık). İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar. *OrtadoğuAnaliz*, 4(48), 53-68. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/5ertanefegil.pdf adresinden alındı.
- Efegil, E. (2013). Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler. *OrtadoğuAnaliz*, 5(53), 104-113.
- Ekşi, M. (2017). İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik-Şiilik- Temelli Kamu Diplomasisi. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 46 - 66.
- Erden, G., & Sivriğlu, U. T. (2019). Peştunların Kökeni: Bene İsrail Teorisi/ Etnolojik, Tarihi, Dilbilimsel ve Genetik Kaynakların Işığında Bir Tartışma. *İsrailiyat*(5), 23-39.
- Ersöz, R. (2018). *Selefilik ve Selefi Tefsir Anlayışı*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- European Asylum Support Office . (2019). *Pakistan Güvenlik Durumu*. Menşe Ülke Bilgisi Raporu.
- Export of Goods and Services* . (tarih yok). Temmuz 16, 2020 tarihinde State Bank Of Pakistan: <https://www.sbp.org.pk/publications/export/2019/Jun/2.pdf> adresinden alındı.
- Former ISI Colonel Imam's body found*. (2011). DAWN: <https://www.dawn.com/news/607458/former-isi-colonel-imam-body-found> adresinden alındı.
- Grare, F. (2009). *Reforming the Intelligence Agencies in Pakistan's Transitional Democracy*. Carnegie Endowment , Washington, D.C. https://carnegieendowment.org/files/pakistan_intelligence_transitional_democracy.pdf adresinden alındı.
- Gregory, S. (2007). The ISI and the War on Terrorisim. *Studies in Conflict and Terrorism*, 30(12), 1013-1031.
- Gürbüz, B. (2008). *Dini Motifli ve Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak El-Kaide*. Yüksek Lisans Tezi , Atılım Üniversitesi.
- Habibzada, Y. (2016). *1990-2001 Yılları Arasında Pakistan'ın Afganistan Politikası*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

- Hashim, A. (2016). *Pakistani Pashtun rights activists wounded in gun attack*. Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2018/6/4/pakistani-pashtun-rights-activists-wounded-in-gun-attack> adresinden alındı.
- Import of Good and Services*. (tarih yok). Temmuz 16, 2020 tarihinde State Bank of Pakistan: <http://www.sbp.org.pk/publications/import-07-08/2019/1.1.pdf> adresinden alındı.
- International Crisis Group. (2005). *The State Of Sectarianism In Pakistan*. International Crisis Group (ICG). <https://www.refworld.org/docid/4264e9ae4.html> adresinden alındı.
- Iqbal, K. (2010). *Tehrik-e- Taliban Pakistan: A Global Treat*. İslamabad: Pak Institute For Peace Studies.
- Işık, H. (2019). Hint Alt Kıtası'nda İlm-i Kelam Çalışmaları (Bibliyografik Bir Deneme). *Kader Dergisi*, 17(1), 94 - 123.
- İnat, K., Kurt, V., Yeğin, A., Gürler, R. T., Özdemir, Ö. B., Özdemirci, A. S., & Akdoğan, İ. (2016). *İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları*. SETA Yayınları.
- İşcan, M. Z. (2014). Selefilik'in Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan. *Tarihte ve Günümüzde Selefilik* (s. 91-110). içinde İstanbul: Ensar Neşriyat.
- İşcan, M. Z. (2015, Mayıs). Tarihi Süreç İçerisinde Selefî Din Söylemi. *Diyanet*(293), 18-23.
- Jacinto, L. (2022). *Pakistan's 'good Taliban-bad Taliban' strategy backfires, posing regional risks*. France24: <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20220209-pakistan-s-good-taliban-bad-taliban-strategy-backfires-posing-regional-risks> adresinden alındı.
- Jadoon, A. (2021). *The Evolution and Potential Resurgence of the Tehrik-i-Taliban Pakistan*. Washington D.C.: United States Institute of Peace.
- Jamal, S., & M., A. (2015). *Tehrik-e-Taliban Pakistan – Analyzing the Network of Terror*. IRIA Report No:6, International Relations Insight & Analysis.
- Kalin, M., & Siddiqui, N. (2014). *Religious Authority and the Promotion of Sectarian Tolerance in Pakistan*. Special Report 354, United States Institute of Peace, Washington D.C. https://www.usip.org/sites/default/files/SR354_Religious-Authority-and-the-Promotion-of-Sectarian-Tolerance-in-Pakistan.pdf adresinden alındı.
- Kaltenthaler, K., & Miller, W. (2015). Ethnicity, Islam, and Pakistani Public Opinion towards the Pakistani Taliban. *Studies in Conflict & Terrorism*, 938-957.
- Karaçuka, M., & Çelik, N. (2017). Kırılgan- Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm İlişkisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 20-41.

- Kaymakcan, R., & Aşlamacı, İ. (2012). Pakistan Medreseleri: 11 Eylül Sonrası Yöneltilen İddialar ve Reform Çalışmaları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 101-126.
- Khan, R. (2022). *Is a rift between Pakistan and the Afghan Taliban imminent?* Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/opinions/2022/2/6/a-rift-between-pakistan-and-the-afghan-taliban-may-be-imminent> adresinden alındı.
- Khan, S., Faheem, M., & Gul, S. (2019). Understanding Pashtunwali and the Manifestation of Pashtun Nationalism in Pakistan: A Conceptual Analysis. *Global Social Sciences Review*, 4(1), 264 – 270.
- Khattak, D. (2013). *Who is Mullah Fazlullah?* Foreign Policy: <https://foreignpolicy.com/2013/11/08/who-is-mullah-fazlullah/> adresinden alındı.
- Kiren, A. (2012). *Afganistan'ın Yeniden Yapılandırılmasında Türkiye'nin Rolü (2001-2011)*. İstanbul Üniversitesi.
- Koca, F. (2005). İslam Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği. *İlahiyat Akademi*(1-2), 15 - 70.
- Kocaoğlu, C. (2017). Selefilğe Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 333 - 353.
- Kocatepe, D. (2017). Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 67-101.
- Koç, E. (2019). *İran ve Suudi Arabistan İlişkilerinin ve Bölgesel Politikaların Devlet Kimliği Bağlamında Analizi*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi.
- Koyuncu, M. C. (2021). *ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi: Yenilgi mi; Tercih mi?* ANKASAM: <https://www.ankasam.org/abdnin-afganistandan-cekilmesi-yenilgi-mi-tercih-mi/> adresinden alındı.
- Köçer, M. (2019). Afganistan'da Taliban Sonrası Sosyal Değişim. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(46), 369-381.
- Kösüş, B. (2019). *Kırılgan Devlet-Terörizm İlişkisi ve Terörizmle Mücadelede Yönetilemeyen Alan Sorunu: Sahra Altı Afrika Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Kubat, M. (2017). Selefiyye ile Neo-Selefilğin Kesişen ve Ayrışan Yönleri. *İnönü University International Journal of Social Sciences (INJOSS)*, 6(2), 124 - 141.
- Kuğu, A. R. (2020). *Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahale Sorunsalı: Uluslararası Toplum İçin Yeni Bir Yol Haritası*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

- Kurtman, J. (2014). Pashtunistan's Future: The Global Executive or a Regional Solution. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 21(1), 303-333.
- Kuş Büyüktaş, C. (2019). İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kuruluş Aşamasında İngilizlerin Hindistan'a Yerleşme Çabaları. *Mavi Atlas*(7), 275-293.
- Leader of Pakistan Taliban killed by U.S. drone strike, Afghanistan says.* (2018). NBC News: <https://www.nbcnews.com/news/world/leader-pakistani-taliban-killed-u-s-drone-strike-afghanistan-say-n883446> adresinden alındı.
- Lowe, C. (2012). *Militancy in Pakistan A Schizophrenic Problem*. Monterey: Naval Postgrade School.
- Lugo, L. (2009). *Mapping the Global Muslim Population*. Washington, D.C.: Pew Research Center.
- McCoy, T. (2014). 'Mullah Radio': The radical broadcaster leading the Taliban's war on Pakistani schoolchildren. The Washington Post: <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2014/12/17/mullah-radio-the-radical-broadcaster-leading-the-talibans-war-on-pakistani-schoolchildren/> adresinden alındı.
- Mermer, C. T. (2018). *Keşmir Sorunu ve Pakistan-Hindistan İlişkileri Üzerine Etkisi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Miller, M. C. (2021). *Pakistan's Support for the Taliban: What to Know*. Council on Foreign Relations: <https://www.cfr.org/article/pakistans-support-taliban-what-know> adresinden alındı.
- Mir, A. (2022). *After the Taliban's Takeover: Pakistan's TTP Problem*. United States Institutes of Peace: <https://www.usip.org/publications/2022/01/after-talibans-takeover-pakistans-ttp-problem> adresinden alındı.
- Moreau, R. (2009). *Does Mehsud's Death Mean the End of Al Qaeda?* Newsweek: <https://www.newsweek.com/does-mehsuds-death-mean-end-al-qaeda-78811> adresinden alındı.
- NATO lorries torched in Pakistan.* (2011). Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2011/1/15/nato-lorries-torched-in-pakistan> adresinden alındı.
- Öke, M. K. (2002). *Din-Ordu Gerilimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ömer, A. (2011). *Pakistan'ın Doğuşundan Günümüze Afganistan-Pakistan İlişkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Önal, H. (2010). ABD'nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(23), 43-71.

- Önata, S. (2019). *İran-Turan-Afgan Coğrafyası Üzerinde İngiliz-Rus Rekabeti Ve Bu Rekabetin Osmanlı Basına Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi.
- Özdil, M. (2016). *Selefi İdeoloji ve Şiddetin Motivasyonları*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Öztürk, Ö. (2008). *El Kaide'nin Düşünsel Artyöresi ve Öznenin Radikal Söylem İçinde Sabitleme Süreci*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Pakistan*. (tarih yok). Temmuz 4, 2020 tarihinde İnsamer: <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-pakistan/> adresinden alındı.
- Pakistan*. (tarih yok). Temmuz 4, 2020 tarihinde TDV Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/pakistan> adresinden alındı.
- Pakistan*. (tarih yok). Temmuz 16, 2020 tarihinde The World Bank: <https://data.worldbank.org/country/pakistan> adresinden alındı.
- Pakistan attack: 'Schoolboy' suicide bomber hits Mardan*. (2011). BBC: <https://www.bbc.com/news/world-south-asia-12413469> adresinden alındı.
- Pakistan Country Report*. (tarih yok). Temmuz 16, 2020 tarihinde RAD-AID.org: <https://www.rad-aid.org/wp-content/uploads/RAD-AID-Pakistan-Health-Care-Radiology-Report-2011.pdf> adresinden alındı.
- Pakistan Taliban say they carried out CIA attack*. (2010). NBC News: <https://www.nbcnews.com/id/wbna34654487> adresinden alındı.
- Pakistan Taliban: Peshawar school attack leaves 141 dead*. (2014). BBC: <https://www.bbc.com/news/world-asia-30491435> adresinden alındı.
- Pakistan Talibanı Dosyası*. (2021, 1 31). Ağustos 6, 2021 tarihinde MepaNews: <https://www.mepanews.com/pakistan-talibani-dosyasi-40898h.htm> adresinden alındı.
- Pakistan volleyball bomb toll climbs to more than 90*. (2010). BBC: http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/8437473.stm adresinden alındı.
- Pektaş, U. (2015). *Uluslararası İlişkilerde Kırılgan Devlet Söylemi, Nedenleri ve Yaklaşımlar: Pakistan Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi.
- Polat, Y. K. (2015). *El Kaide Terör Örgütünün İdeolojik Kökenleri ve Eylemsel Dönüşümü*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.
- Profile: Hakimullah Mesud*. (2013). Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2013/11/2/profile-hakimullah-mehsud> adresinden alındı.

- Quetta lawyers attack: 'Irreparable blow to future'*. (2016). Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2016/12/9/quetta-lawyers-attack-irreparable-blow-to-future> adresinden alındı.
- Rafiq, A. (2014). *Pakistan's Resurgent Sectarian War*. PeaceBrief 180, United States Institute of Peace, Washington D.C. <https://www.usip.org/sites/default/files/PB180-Pakistan-Resurgent-Sectarian-War.pdf> adresinden alındı.
- Rafiq, A. (2014). *Sunni Deobandi-Shi'i Sectarian Violence in Pakistan*. MEI Report, Middle East Institute. <https://www.mei.edu/sites/default/files/publications/Arif%20Rafiq%20report.pdf> adresinden alındı.
- Rashidi, Z. (2019). *A Review of Afgan Nationalism In Two Centuries (19 & 20)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Rezaee, A. M. (2020). *11 Eylül Sonrası Afganistan'daki Savaş ve Savaş Mağdurları*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- Riaz, A. (2005). *Global Jihad, Sectarianism and The Madrassahs In Pakistan*. No.85, Institute of Defence and Strategic Studies Singapore. <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2014/07/WP085.pdf> adresinden alındı.
- Riedel, B. (2014). *Kıyametin Eşiğinde Amerika, Hindistan ve Pakistan Sarmalı*. İstanbul: Matbuat Yayınları.
- Roggio, B. (2008). *Suicide bomber hits tribal meeting in Pakistan*. FDD's Long War Journal: https://www.longwarjournal.org/archives/2008/10/suicide_bomber_hits.php adresinden alındı.
- Rustamov, R. (2004). *İran'da İslam, Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Sadat, S. F. (2016). *Taliban Döneminde Din Eğitimi (1994-2001)*. Yüksek Lisans Tezi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi.
- Salihiy, M. A. (2014). *Afganistan'da İktidar Mücadelesi ve Dış Müdahaleler, 1973-2014*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Sancar, F. (2015, Mayıs). İslam Dünyasında Yeni Dini Hareketler. *Diyanet* (293), 10-14.
- Saruhan, Z. A. (2018). *Küreselleşme ve Terörizm: Terörizmin Finansal Kaynakları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi.
- Several killed in Pakistan airbase raid*. (2012). Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2012/8/16/several-killed-in-pakistan-airbase-raid> adresinden alındı.

- Shahid, K. K. (2021). *How the Taliban Used Pakistan*. The Diplomat: <https://thediplomat.com/2021/08/how-the-taliban-used-pakistan> adresinden alındı.
- Shahzad, A. (2021). *Pakistan says attack that kiled Chinese was a suicide bombing*. Reuters: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/pakistan-foreign-min-says-bus-attack-that-killed-9-chinese-workers-was-suicide-2021-08-12/> adresinden alındı.
- Shanahan, R. (2013). *Religion or Realpolitik: A Comparative Study of Iranian Foreign Policy Towards Azerbaijan and Pakistan*. 4th Int. Virtual Conference on Iran and the World, Lowy Institute, Haberfield. https://www.lowyinstitute.org/sites/default/files/shanahan_religion_or_realpolitik_0_0.pdf adresinden alındı.
- Sheikh, M. K. (2016). *Guardians of Gods: Inside the Religious Mind of the Pakistani Taliban*. New Delhi: Oxford University Press.
- Siddique, Q. (2010). *TEHRIK-E-TALIBAN PAKISTAN*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
- Sönmez, G., Bozbaş, G., & Konoşul, S. (2020). Afgan Talibanı: Dünü, Bugünü ve Yarını. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 59-77.
- Steinberg, G., & Woermer, N. (2013). *Exploring Iran and Saudi Arabia's Interests in Afghanistan and Pakistan: Stakeholders or Spoilers- A Zero Sum Game? Part 1: Saudi Arabia*. CIDOB Policy Research Project, Barcelona Centre For International Affairs. https://www.cidob.org/en/publications/publication_series/project_papers/stap_rp/policy_research_papers/exploring_iran_saudi_arabia_s_interests_in_afghanistan_pakistan_stakeholders_or_spoilers_a_zero_sum_game_part_1_saudi_arabia adresinden alındı.
- Suicide bomber kills 6 at Pakistan police building*. (2011). The San Diego Union-Tribune: https://www.sandiegouniontribune.com/sdut-suicide-bomber-kills-6-at-pakistan-police-building-2011may25-story.html?_amp=true adresinden alındı.
- Şahbaz, D. (2018). Seyyid Ahmed Han'ın Pakistan İdeolojisinin Oluşumuna Katkıları. *Nüsha*, 18(47), 109-126.
- Şahbaz, D. (2019). *İki Ulus Teorisi Işığında Pakistan'ın Kuruluşu ve Bir Sorunsal Olarak Keşmir*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Şahin, D. (2016). Taliban'ın Ortaya Çıkışı ve ABD'nin Örgütün Gelişim Sürecindeki Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(1), 226-245.

- Şahin, M. (2006). Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller. *Akademik ORTA DOĞU*, 1(1), 39-55. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu1%20makale/mehmet_sahin.pdf adresinden alındı.
- Şahin, M. (2019). *Hindistan'ın Taksimi ve Pakistan Devletinin Kuruluşu (1857-1947)*. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Şahin, M., & Doğan, H. (2016). G-20'nin Arap Üyesi: Suudi Arabistan. *Akademik ORTA DOĞU*, 11(1), 29-57. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu21makale/mehmet_sahin_hatice_dogan.pdf adresinden alındı.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). 18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi. *Avrasya Etüdüleri*, 34(2), 22 - 43.
- Taliban claim Nato tanker attack.* (2010). Aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2010/10/4/taliban-claim-nato-tanker-attack> adresinden alındı.
- Taliban claims Pakistan blasts; 50 dead.* (2010). UPI: https://www.upi.com/Top_News/World-News/2010/12/06/Taliban-claims-Pakistan-blasts-50-dead/47441291637841/ adresinden alındı.
- Tan, M. (2012). Geçmişten Günümüze Şiilik. *Eskiyeni*(25), 66-70.
- Tehrik-i Taliban Pakistan.* (2022). Center for International Security and Cooperation (CISAC): <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/tehrrik-i-taliban-pakistan> adresinden alındı.
- Tekfir.* (tarih yok). Ocak 30, 2021 tarihinde TDV Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir> adresinden alındı.
- The Islamic State in the Khorasan Province (IS-KP).* (2012). Center for International Security and Cooperation (CISAC): <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/islamic-state-khorasan-province> adresinden alındı.
- Timeline of deadliest insurgent attacks in Pakistan.* (2016). Tribune: <https://tribune.com.pk/story/1074142/timeline-of-deadliest-insurgent-attacks-in-pakistan> adresinden alındı.
- Tokgöz, B. (2015). *Büyük Oyun'dan Dersler REİSLER, TALİBAN'LAR*. İstanbul: Ark Kitapları.
- TTP appoints Mufti Noor Wali Mehsud as chief after Fazlullah's killing.* (2018). DAWN: <https://www.dawn.com/news/1415660> adresinden alındı.
- TTP claims attack on Karachi airport.* (2014). DAWN: <https://www.dawn.com/news/1111397> adresinden alındı.

- Twin blasts kill more than 80 in Charsadda.* (2011). DAWN: <https://www.dawn.com/news/628325/twin-blasts-kill-at-least-three-in-charsadda-dawnnews> adresinden alındı.
- Ullah, R. (2018). Güney Asya'dan Ortaya Çıkan Tebliğ Cemaati ve Cemaat-i İslami'nin Karşılaştırmalı Analizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 31-38.
- Uydu Yücel, M. (tarih yok). *Hindistan Tarihi*. <https://docplayer.biz.tr/65124285-Tarih-hindistan-tarihi-prof-dr-mualla-uydu-yucel.html> adresinden alındı.
- Ülgül, M. (2016). Pakistan Sivil-Askeri İlişkileri ve Belucistan Çatışması. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(50), 59-75.
- Walsh, D. (2009). *Air strike kills Taliban leader Baitullah Mesud*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2009/aug/07/baitullah-mehsud-dead-taliban-pakistan> adresinden alındı.
- Walsh, D. (2009). *Pakistan market bomb kills dozens*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2009/oct/09/pakistan-minibus-bomb-peshawar-market> adresinden alındı.
- Walsh, D. (2013). *Hakimullah Meshud obituary*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/03/hakimullah-mehsud> adresinden alındı.
- Yağır Ahmetoğlu, G. (2018). Hint Alt Kıtasında Ehl-i Hadis ve Ehl-i Kur'an Ekolleri Arasındaki Temel İhtilaf Konuları. *Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Dergisi*(3), 27-54.
- Yağır Ahmetoğlu, G., & Bağlıoğlu, A. (2018). Cemaat-i İslami'de Siyaset Üzerine Yapılan Mülahazaların Mevdudi Perspektifinden İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 1-17.
- Yalçiner, S. (2006). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizmin Dönüşümü ve Terörle Mücadele. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 98-119.
- Yenilmez, F. (2018). *Kadiyanilerde Vahiy Algısı*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Yılmaz, C. (2011). İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti. *Ortadoğu Analiz*, 3(26), 53-62.
- Yönem, A. (2011). Kadiyanilik Bağlamında Mehdilik. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(24), 175 - 191.
- Yörük, Y. (2010). *Asya'daki Güç Mücadelesi ve Pakistan*. Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.